KENTİN DIŞLANAN YOKSULLUĞU: SARIYER ÇAYIRBAŞI MAHALLESİ ROMANLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Yasemin KARTAL
201127107

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ferhat DEĞER

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Eylül 2023

KENTİN DIŞLANAN YOKSULLUĞU: SARIYER ÇAYIRBAŞI MAHALLESİ ROMANLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Yasemin KARTAL
201127107
ORCID: 0000-0001-7855-0473

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ferhat DEĞER

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Eylül 2023

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Şanslıyım ki bu çalışmayı gerçekleştirebilmem için beni yüreklendiren, emek vermemi sağlayan çok kıymetli destekçilerim oldu.

Öncelikle tez sürecimin tümünde motivasyonumu yüksek tutmamı ve katkılarıyla bu çalışmayı daha iyiye götürebilmemi sağlayan ve bana inanan değerli hocam Dr. Ferhat DEĞER'e,

Tez konumun şekillenmesinde tecrübesi ile bana rehberlik eden hocam Doç. Dr. Mehmet BOZOK'a,

Jürideki değerli katkı ve yönlendirmeleriyle Dr. Öğr. Üyesi Sait GÜLSOY'a

Bana benden çok inanan, her niyetimin önünü açan ve sonsuz sevgisini her daim yanımda hissettiğim kıymetli eşim, meslektaşım, yol arkadaşım Burak KARTAL'a,

Koşulsuz sevgileriyle beni var eden ve destekleyen biricik aileme,

Okumanın kıymetini aşılayan hayat öğretmenim, baba yarım Yavuz GEYGEL'e,

Tüm bu süreçte iş hayatımı kolaylaştıran, çalışmama ve eğitimime yüreklendiren kıymetli Müdürüm Mesut OCAK'a,

Çok keyif aldığım saha sürecimde destekçim olan ve sahaya ulaşmamı sağlayan Sibel OTURAKÇI'ya,

Ayrıca bana gönlünü ve kapılarını açan Çayırbaşılı Romanlara teşekkürlerimi sunarım.

Yasemin KARTAL

Eylül, 2023

ÖZET

KENTİN DIŞLANAN YOKSULLUĞU: SARIYER ÇAYIRBAŞI MAHALLESİ ROMANLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Yasemin Kartal
Yüksek Lisans Tezi
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Değer
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2023

Dünyanın farklı ülkelerinde yaşamlarını sürdürmeye çalışan vatansız Romanlar hemen her ülkede olumsuz yaşam koşullarına sahiptir. Yoksulluk ve ayrımcılık temel problemleri olmak üzere maruz kaldıkları bu probleme ilişkin literatürde son yıllarda artış olsa da yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Araştırma İstanbul'un Sarıyer ilçesinde Romanların ikamet ettiği gecekondu bölgesi olan Çayırbaşı Mahallesine bakarak, toplumsal dışlanma ve yoksulluğun nasıl deneyimlendiğini sosyolojik bağlamda ele almayı hedeflemektedir. Şehrin kıyı bölgesinde birçok yönden ayrımcılığı yaşayan Romanlar, göçebe yaşamın gerektirdiği mesleklerinin de önemini yitirmesi ve düşük eğitim düzeyleri ile yardıma muhtaç şekilde güvencesiz koşullarda yaşam mücadelesi vermektedir. Bu araştırmada Çayırbaşı Mahallesinin gecekondu bölgelerinde yaşayan 15 Roman katılımcı ile yapılan, nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşmeler ve gözlemin bulgularına dayanmaktadır. Bulguların analizinde Romanlarının çok yönlü dışlanma deneyimlerine sahip olduğu, bu dışlanma sürecinin mevcut yoksulluk koşullarını derinleştirdiği sonucuna varılmıştır. Sonuç itibariyle yoksulluk ve dışlanma birbirlerinin nedeni ve aynı zamanda sonucu olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Dışlanma, Toplumsal Dışlanma, Romanlar, Çayırbaşı

ABSTRACT

"URBAN EXCLUSIONARY POVERTY: A QUALITATIVE STUDY ON ROMA PEOPLE OF ÇAYIRBAŞI NEIGHBORHOOD IN SARIYER"

Yasemin Kartal
Master Thesis
Department of Sociology
Sociology Master's Program with Thesis
Thesis Advisor: Dr. Ferhat Değer
Maltepe University Graduate School, 2023

Stateless Roma people living in different countries around the world face unfavorable living conditions. Poverty and discrimination are their fundamental problems, and although there has been an increase in literature addressing these issues in recent years, there are not enough studies available. This research aims to explore, in a sociological context, the experiences of social exclusion and poverty by focusing on the Çayırbaşı Neighborhood in Sarıyer district of Istanbul, which is a shantytown area inhabited by Roma people. Roma individuals, who experience discrimination in various aspects in the coastal areas of the city, struggle to make a living in precarious conditions due to the decline in the significance of traditional nomadic professions and their low levels of education. This study is based on in-depth interviews and observations conducted with 15 Roma participants living in the shantytown areas of the Çayırbaşı Neighborhood, using qualitative research methods. The findings suggest that Roma individuals have multifaceted experiences of exclusion, and this process of exclusion further exacerbates their existing poverty conditions. Ultimately, poverty and exclusion are seen as both causes and consequences of each other.

Keywords: Poverty, Exclusion, Social Exclusion, Roma People, Çayırbaşı

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZET v
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER vii
KISALTMALAR ix
1. GİRİŞ 1
1.1. Problem 2
1.2. Amaç 3
1.3. Önem 3
1.4. Sınırlılıklar 4
2. YOKSULLUĞA İLİŞKİN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE 5
2.1. Yoksulluğun Tanımı ve Türleri 6
2.1.1. Mutlak ve göreli yoksulluk 8
2.1.2. Kırsal ve kentsel yoksulluk 11
2.1.3. Kronik yoksulluk 13
2.1.4. İnsani yoksulluk 14
2.1.5. Nöbetleşe yoksulluk 15
2.1.6. Yeni yoksulluk 16
2.2. Yoksulluk Çalışmalarının Kökeni 17
2.3. Yoksulluğa İlişkin Yaklaşımlar 21
2.4. Küreselleşme ve Yoksulluk 27

3. DIŞLANMA 32
3.1. Dışlanmanın Tanımı 32
3.2. Dışlanmanın Boyutları 39
3.3. Etnisite/Kimlik 44
4. YOKSULLUK VE TOPLUMSAL DIŞLANMA İLİŞKİSİ 50
4.1. Yoksulluk ve Toplumsal Dışlanma İlişkisi Arasında Romanlar 53
4.1.1.Dünyada Romanlar 56
4.1.2.Türkiye'de Romanlar 58
5. YÖNTEM 63
5.1. Çalışmanın Katılımcı Grubu 63
5.2. Araştırmanın Temel Varsayımı ve Araştırma Süreci 64
5.3. Tematik Analiz Süreci 67
6. ARAŞTIRMADA ELDE EDİLEN NİTEL VERİLERİN ANALİZİ VE YORUMLANMASI 70
6.1. Roman Kimliğine İlişkin Bulgular; "Romanız ama Müslümanız da" 72
6.2. Yoksulluğa İlişkin Bulgular; "Yetmiyor ama Şükür" 79
6.3. Toplumsal Dışlanmaya İlişkin Bulgular; "Başka Yerde Yapamayız" 90
7. SONUÇ VE ÖNERİLER 101
KAYNAKÇA 108
EKLER 1209
Ek 1. Katılımcı Tablosu 1209
Ek 2. Görüşme Soruları 12120
Ek 3. Saha Fotoğrafları 1232
Ek 4. Etik Kurul Kararı 1298
ÖZGEÇMİŞ 1309

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

BM : Birleşmiş Milletler

BMKP : Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

EDROM : Edirne Roman Derneği

ERRC : European Roma Rights Centre

FAO : Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı

GSYİH : Gayri safi yurt içi hasıla

hYd : Helsinki Yurttaşlar Derneği

IMF : Uluslararası Para Fonu

TÜRK-İŞ : Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

WB : World Bank

WHO : Dünya Sağlık Örgütü

WTO : Dünya Ticaret Örgütü

UNDP : Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

1. GİRİŞ

Bu tez çalışmasında farklı kimlikleri nedeniyle toplumun geri kalanınca görülmek istenmeyen, Anadolu'daki varlıkları hayli eskiye dayanmasına karşın ötelenen, bugüne kadar hâkim kültürle mücadele ederek yaşam mücadelesi veren Romanlar konu edinilmiştir. Yoksulluk olgusu oldukça eski dolayısıyla da geniş bir literatüre sahipken son yüzyılda dünyadaki gelişmeler ve yeni yorumlar ile toplumsal dışlanma kavramı ekseninde tartışılır olmuştur. Özellikle dışlanma tartışmaları belirli gruplar özelinde yoksulluğun açıklanmasında odak nokta olmuştur.

Küreselleşme ile hem dünya ölçeğinde hem de yerel ölçekte sosyal, kültürel, ekonomik alanlarda çok çeşitli dönüşümler görülmüştür. Ekonominin belirleyiciliği rolünü kabulünden hareketle, değişen piyasa belirleyicileri ve ilişkiler özellikle Türkiye gibi kendi piyasasında dışa bağımlı çevre ülkeler için daha sarsıcı etkiler yaratmıştır. Hal böyle iken tüm bu süreçlerden en şiddetli etkileneni, toplumun gelirden en yoksun Marx'ın alt sınıfıdır. Son yıllarda sınıf tartışmaları, bireyciliğin ön plana çıktığı ve devletin birey üzerindeki sorumluluğun azaldığı liberal düzende sınıf altı, alt kültür, dışlanmışlık, yoksulluk kültürü gibi kavramlar etrafında ele alınıp tartışılmıştır. Ancak ekonomik determinizmi azımsayarak kültür değerlendirmesi yapmanın zaten toplumun diğer sınıflarıyla iletişimini sınırlı olan grubun dışlanmasının meşru bir zemine dayandırılmasına, haliyle de sorunsal olarak ele alınan konunun eksiklerinin ele alınmasında odağın değişmesine yol açacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu mevcut sorunun 'kabul' hali, yoksulluğun devamlılığına ve pekiştirilmesine de yol açabilecektir. Bu sebeple araştırma konumuz olan Çayırbaşı mahallesinde yaşayan Romanların, yoksulluk ve dışlanma sorunları arasında nasıl bir yaşam kurguladıkları anlaşılmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana Romanların yaşadığı ancak daha sonraları göç alarak nüfusu artan Çayırbaşı'nın eski mukimleri olan Romanlar, sosyal bilimlerin en eski olgularından olan yoksulluk ve görece yeni olan dışlanma tartışmalarının her daim merkezinde olmuştur. Çayırbaşı Mahallesinde yaşayan Romanlar İstanbul'daki diğer Romanlara kıyasla daha yerleşik ve daha stabil, görece 'kentli' bir hayat sürmektedir.

İstanbul'da hem doğadan hem de boğazdan nasibini alan bu bölgede yaşayan Romanlar, kentin Karadeniz'e yakın kıyısında gözden uzak olmanın birtakım dezavantajlarını yaşamaktadır. Çeşitli vatandaşlık haklarının kullanımının mücadelesinde zayıf bir konumda bulunmaktadırlar. Bu sebeple varoluşlarının tüm eleştirilen özellikleriyle içinde yaşadıkları kente tutunabilmek için çeşitli yaşam stratejileri geliştirdikleri görülmektedir. Bu koşullar altında bu çalışmanın kentin dışladığı bu yoksulluğun görünür kılınması amacına hizmet etmesi amaçlanmaktadır.

Çalışma altı ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümünde araştırmanın problemi, amacı, önemi ve sınırlılıklarında değinilmiştir. İkinci ana bölümde literatürde yoksulluğun tanımları, yoksulluk çalışmalarının geçmişi, küreselleşme ile geçirdiği süreçler ele alınmıştır. Üçüncü bölümde dışlanma kavramının ortaya çıkışı, kavramın anlamı, türleri ve etnisite faktörünün nasıl dışlanmaya yol açtığı, Romanların etnik kökenlerine dayalı toplumda dışlanma yaşadıklarına değinilmiştir. Dördüncü bölümde Romanların kökeni, dünyada ve Türkiye'de Romanların yaşamı, konu ile ilgili literatürde yer alan çalışmalar ve Romanların yoksulluk ve toplumsal dışlanma sorunları arasında dezavantajlı durumu analiz edilmiştir. Beşinci bölümde araştırmada kullanılan niteliksel yöntem, araştırmanın katılımcı havuzu, katılımcılara hangi teknik ile ulaşıldığı ve araştırma sürecine dair bilgiler yer almıştır. Altıncı ana bölümde ise araştırma sahasından elde edilen bulgular değerlendirilmiş ve çeşitli alt temalar altında araştırmanın sorunsallarından olan yoksulluk ve dışlanmaya dair veriler analiz edilmiştir.

1.1. Problem

Toplumun en alt kesimlerinden olan ve görmezden gelinen Romanların çeşitli toplumsal sorunlarla birlikte anılmaları, halihazırda dünyanın her yerinde ekonomik yoksunluklar ile mücadele ederken kimliklerine yönelik olumsuz tutum ve davranışlar atfetme gibi toplumsal önyargılar oluşturulması Romanları yoksulluğun tüm formlarıyla yaşamaya itmektedir. Ekonomik, kültürel, mekânsal olarak toplumsal bütünleşmenin bir parçası olamamakta ve yaşadıkları toplumsal sorunlar kronikleşmektedir. Bu çalışmada derinleşen sorunların merkezindeki Romanların kırılgan durumlarının yapılan saha çalışması verileri ışığında görünür hale gelmesi, ekonomik zayıflıklarının üstüne toplumun genlerine atfettiği olumsuz özelliklerle baş etmek zorunda kalmalarının

Romanları nasıl kronik yoksullara dönüştürdüğünün anlaşılarak açıklanması hedeflenmektedir.

1.2. Amaç

Katılımcı havuzuna dahil olan Romanların sorunlarına ilişkin kendi anlatılarına ve yaşantılarına başvurularak ekonomik yetersizlik ve toplumsal dışlanmanın nasıl görüldüğü, iki sorun arasında nasıl bir ilişkisellik bulunduğunu anlamaya çalışmak araştırmanın amacını içermektedir. Araştırmada Çayırbaşı'ndaki Romanların bu sorunları hangi boyutları ile yaşadığına ve sorunlar arasındaki ilişkiselliğe yoğunlaşmaktadır. Bunun nedeni çok çeşitli yoksunluklarla kentin görmezden gelinen, her türlü imkândan yoksun ücra semtlerinde yaşam mücadelesi veren Romanların, geliştirdikleri yaşam stratejilerinin farkında olmaya çalışarak altta yatan nedenlere odaklanmak amaçlanmıştır.

Kimliklerine ilişkin toplum nezdinde olumsuz bir algının bulunması ve buna bağlı olarak toplumsal bir ayrımcılığa maruz kalmalarının yoksulluğun her türüne maruz kalmakla sonuçlandığı, sorunları bir sonraki kuşaklarda da yeniden üreterek yoksulluk ve dışlanmanın birbirini tetikleyen bir süreç yarattığı varsayılmaktadır.

1.3. Önem

Çayırbaşı mahallesinin eski yerleşiklerinin, göçebe yaşamın getirdiği birtakım tutumların günümüz kent koşullarında yaşamlarını sürdürmelerinde engel teşkil etmesi ile derin bir yoksulluk içinde yaşamaları, toplumla bütünleşememe halinin yoksulluk sorununu derinleştirdiği ve Romanların mücadele gücünü zayıflatarak edilgen bireyler haline getirdiği görülmektedir. Bu sebeple çoklu sorunlarla mücadele eden Romanlar için farklı koşullarda ele alınacak çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmanın bu ihtiyaca hizmet ederek Romanların görünürlüğünü artırmayı hedeflemesi nedeniyle önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışma ayrıca Çayırbaşı'nda yaşayan Romanlara yönelik yürütülen ilk sosyolojik çalışma özelliğini taşımaktadır.

1.4. Sınırlılıklar

Çalışmanın Roman mahallesi olarak ötekileştirildiğinden çevresi ile sınırlı ilişkileri bulunan Çayırbaşı mahallesinde yürütülmesi planlanmıştır. Saha görüşmeleri için birden çok kişiyle iletişime geçilerek araştırmanın amacı ve gerekçesi detaylıca açıklanmıştır. Buna karşın araştırmacının ve araştırmanın güvenirliği konusunda tereddüte düşünülen durumlar olmuş, bu nedenle görüşmeyi reddeden kişiler olmuştur. Görüşme amacının ifade edilmesine karşın çeşitli yardım beklentileri ya da fayda beklentisi ile gerçeğin çarpıtılmış halinin yansıtıldığı durumlar oluşmuştur. Mahalleye yalnızca belirli kişilerin (kamu görevlileri, siyasi partiler vb.) gelmesine aşina olan mahalleli için epey uğraşlar sonunda tanınırlık kazandıktan sonra bu sorun aşılmıştır.

Araştırmacının mahallede hizmet veren bir resmi kurumda çalışıyor olması hem olumlu hem de olumsuz durumlara neden olmuştur. Mahalleye erişimde bir nevi kolaylık sağlarken görüşme yapılan kişilerde zaman zaman ayrıcalık ya da kurumdan aldıkları hizmetin etkileneceği kaygısı oluşmuştur. Görüşmelerin randevu oluşturularak belirlenecek ortak bir alanda yapılması planlanmış ancak randevu saatine uyulmaması ve görüşmecilerin çocuklu olma, hasta olma vb. durumlar nedeniyle hane dışında gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle görüşmeler görüşmeciler ile ilk tanışıklık kurulduğunda hanelerde ya da kapı/pencere önlerinde yürütülmüştür.

Mahalle ziyaretlerinde ayrıca karşılaşılan her kişi tarafından araştırmacının "yabancı" olması nedeniyle "kime baktınız?" sorusuyla sorgulanmıştır. Geliş nedeni ayaküstü sohbetler eşliğinde ifade edilerek doğrudan aranılan kişiye yönlendirilmiştir. Zaman zaman hanelerin kapılarına kadar eşlik edildiği olmuştur. Süreç içerisinde mahalleye dışardan gelenlerin ya sosyal yardım amacıyla gelenler ya da diğer kamu görevlileri olduğu anlaşılmıştır. Görüşmeciler ile kapı önlerinde yürütülen kimi görüşmeler, çok sayıda mahallelinin dahil olması gibi nedenlerle kesintiye uğrayabilmiş, bu gibi sorunların önüne geçmek amacıyla sonrasında görüşmelerin -kişilerin ısrarlı teklifi üzerine- hanelerde yapılması tercih edilmiştir.

2. YOKSULLUĞA İLİŞKİN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Yoksulluk, neredeyse toplumsal düzenin kuruluşu ile ortaya çıkmış, tarihin hemen hemen her döneminde, dünyanın hemen her ülkesinde çeşitli görünümleri ile karşımıza çıkmış en köklü toplumsal sorunlardan biridir. Dünyanın en eski toplumsal problemlerinden biri olmasına karşın Türkiye'de neoliberal politikaların etkisi ile yoksulluk, etkisini daha fazla hissettiren ve görece sosyal bilimler içerisinde daha fazla tartışılan bir konu haline gelmiştir. Kavramın araştırma literatürü içinde yer alışına ve yapılan ilk çalışmalara bakıldığında çeşitli tanımları ile karşılaşmak mümkündür. Üzerinde uzlaşılmış ortak bir tanım bulunmamakla birlikte hangi bakış açısı ile veya hangi disiplin tarafından ele alındığına göre kavramın tanımı çeşitlenmektedir.

Neredeyse insanın varoluşuna kadar giden bir geçmişi bulunan yoksulluk olgusu, kapitalizm ve yarattığı eşitsiz toplum yapısı ile her dönemde tartışılagelmiştir. İlk olarak tarımsal kökenli toplumlarda karşımıza çıkmakla birlikte, 'modern' toplum yapısı ile daha görünür bir hal almış, o döneme kadar yoksulluk, toplumun görece refahlı insanlarının vicdanına yani sadaka kültürüne bırakılmıştır (Buğra, 2016, s. 25). Yoksulluğun kitlesel olarak ortaya çıkması ile göz ardı edilemez bir gerçeklik olarak çeşitli çevrelerce ele alınmaya başlanmıştır. Önceleri yoksulluğun ne olduğu yoksulların kimler olduğu tartışılmış, ilk olarak iktisadi bir tanımla yoksulluk ele alınmıştır. Sonraları ise yoksulluk bu sınırlı tanımdan uzaklaşarak çok boyutlu olarak ele alınmış, yoksulluğun nasıl ölçüleceği, türleri, boyutları çeşitli disiplinler tarafından çalışmaların odağı olmuştur.

Derin bir eşitsizlik ve yoksunluk halini ifade eden yoksulluk azgelişmiş ülkelerde yoğun olarak karşımıza çıksa da gelişmiş ülkelerde de çeşitli boyutları ile görülmektedir. Bulunduğu topluma, kültüre göre yoksulluğun farklı deneyimleri ile karşılaşmak mümkündür. İçinde bulunduğumuz yüzyıldaki sanayi ve teknolojideki gelişmeler, tüm dünya nüfusuna yetecek büyüklükte üretimin varlığına rağmen kapitalizmin dengesi içinde bir kesim zenginliğini artırırken bir kesim ise de yoksulluğunu derinleştirmektedir.

Dünyada her geçen gün açlık çeken insan sayısının arttığı 21. yy'da yoksulluk halen önemi giderek artan bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.

2.1. Yoksulluğun Tanımı ve Türleri

Yoksulluğun ulus ötesi boyutta kendini göstermesiyle kavramın tanımı da çeşitlenmektedir. Dar ve geniş anlamları olduğu gibi ele alınılan koşullar, kökenine ilişkin farklı bakış açıları, farklı disiplinlerce ele alınması, günümüzde toplumların siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal yapılarının farklılaşması ile yoksulluğun görünümlerinin değişmesi gibi çok çeşitli nedenler ile yüzyıllardır tartışılagelmesine rağmen kavram üzerinde ortak bir görüş belirtmek güçleşmektedir. Bu nedenle yoksulluğun tanımı üzerinde standartlaştırılmış bir ölçüt ve evrensel bir karşılığı bulunmamaktadır. Keza, yoksulluk olgusu her toplumda ve değişen koşullarda farklı şekilde tezahür etmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar bu farklılıkların ardındaki nedenleri anlamaya ve açıklamaya yöneliktir.

Kavramın ilk akla gelen anlamına bakıldığında insanların hayatlarını idame ettirmede en temel ihtiyaçlarını karşılayamaması yani maddi yetersizlik durumu olarak dar anlamıyla ekonomik koşullar üzerinden tanımlandığı görülmektedir. Literatürde çoğunlukla gelir ölçütü üzerinden tanımlaması yapılan kavram Sosyoloji Sözlüğü'nde *"genellikle maddi kaynaklardan, bazen de kültürel kaynaklardan yoksun kalındığını ifade eden bir durum."* olarak tanımlanmıştır (Marshall, 1999, s. 825). Yoksulluk kavramsallaştırılmasına yönelik çalışmalar ilk olarak 1889 yılında Charles Booth ve 1901 yılında Seebohm Rowntree tarafından yapılmış, bireylerin toplam gelirinin tüketimi karşılayıp karşılayamaması durumu üzerinden yorumlanmıştır (Metin, 2014, s. 6317).

Manuel Castells benzer şekilde yoksulluğu ekonomik koşullara indirgeyerek açıklamaktadır. Castells'e göre (2013, s. 93) yoksulluk, asgari olarak kabul gören ekonomik göstergelere ilaveten, devlet eliyle belirlenen standartların altında kalma durumu olarak kavramsallaştırılmıştır. Başka bir ifadeyle "*yeterli kaynak ve gelir sahibi olmama konumuyken, insan yaşantısının onurlu bir şekilde sürdürülebilmesi için gerekli olan gıda, su, giyecek, barınacak ev, sağlık hizmetlerinden yararlanma ve güvenlik gibi temel insani gereksinimlerden yoksun olmak*" yoksulluk tanımını karşılamaktadır (Oktik, 2008, s. 25). Oral ve Goncagül (2002, s. 165) de yoksulluğu *"ortak toplumsal hedeflerin*

gerektirdiği toplam yatırım ve harcamaların, zaman ve mekânda tutarlı bir biçimde gerçekleştirilmesi amacıyla gerekli olan güç ve beceriye sahip olma kapasitesinin eksikliği" olarak tanımlamaktadır.

Nobel ödüllü iktisatçı Amartya Sen'in bu konudaki yaklaşımı literatürde önemli bir aşama olarak yer edinmiştir. Sen, yoksulluğu gelir üzerinden açıklamak yerine bir kapasite/yetenek meselesi olarak ele almıştır. Ona göre kişinin sahip olduklarından çok, yapabilirlik niteliğinden yoksun olması hali yoksulluk ile ilişkilendirilmiştir. Sen'in yaklaşımında yetenekler *"eğitim, sağlık, barınma, özgürlük, siyasi özgürlük, özgüven ve toplum içinde utanmadan var olma şeklinde çoğaltılabilir"* (Köksal, 2022, s. 8). "Bir kişinin ne kadar iyi bir durumda olduğunu anlamak için, kişinin ne tarz bir yaşam sürdüğü, oluş (beings) ve yapışlar (doings) konusunda neleri başardığına bakmak gerektiği şeklinde özetlenebilir" (Boz, 2012, s. 74).

Townsend, yoksulluğun geçinmekle açıklanmasının yeterli olmadığı, kişinin içinde bulunduğu toplumla bütünleşebilmesinin önemli olduğunu vurgulamaktadır (T. Şahin, 2009, s. 39). Yoksulluk değişken bir kavramdır ve beslenme dışında eğitim, sağlık, refah düzeyi gibi birçok boyutunu içerecek şekilde açıklanabilir. Bu nedenle her toplumun hatta her grubun kendine özgü koşulları içerisinde farklı yoksulluk ölçütleri görülebilir.

Yoksulluğun tanımlanması ona dair geliştirilebilecek çözüm önerileri açısından önemlidir. Günümüzdeki tartışmalar ışığında bakılırsa yoksulluğu salt ekonomik göstergeler üzerinden açıklamaktan ziyade Marshall'ın da tanımladığı kültürel kaynakların yoksunluğunun da dikkate alınıp alınmayacağı gibi kültürel, sosyal ya da siyasal açıklamalar etrafında şekillenmektedir. Ekonomik göstergeler üzerinden esas alınan çalışmalar da zaman içerisinde özellikle küreselleşme olgusu ve değişen ekonomik sistemler ile birlikte kendi içinde ya da coğrafyanın özgül koşullarına ve bağlamına göre farklılaşmaktadır.

Farklı tanımlarına rağmen yoksulluk sorununda temel olan, geçinmek için ihtiyaç duyulan 'şey'lerin yoksunluğudur. Farklı tanımlama çabaları yoksulluğun günden güne farklı tezahür ettiğinin ve farklı biçimlere büründüğünün bir göstergesi olarak düşünülebilir. Bir az gelişme sorunu olarak Üçüncü Dünya ülkeleri ile özdeşleştirilse de gelişmiş ülkelerin de en önemli sorunlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Şenses,

2006, s. 13). Evrensel bir sorun olan yoksulluk farklı görünümleriyle her coğrafyada karşımıza çıkan, göz ardı edilemeyecek bir gerçekliğin görünümüdür. Bu özelliği nedeni ile yoksulluk bir gelir problemi olmaktan öte bir anlam ifade etmelidir. Öyle görünmektedir ki günümüzde kaynak azlığı sorunu bulunmamaktadır. Bu nedenle yoksulluk sorununu günümüz dünyasının içinde bulunduğu sistem içerisinde yapısal bir eşitsizlik sorunu olduğuna işaret etmektedir. Bu haliyle yoksulluk ve yoksunluk hali toplumların eşitsiz koşullarının getirdiği bir durum olarak karşımıza çıkmakta ve yoksulluk bir 'sonuç' olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle yoksulluğun ne olduğu üzerine fikir üretmekle birlikte nedenleri üzerine tartışmalar yürütmek, çözüm önerileri üretebilmek açısından daha işlevsel görülmektedir.

2.1.1. Mutlak ve göreli yoksulluk

Yoksulluğa ilişkin literatürde yer alan öncü çalışmalara bakıldığında biyolojik ihtiyaçların karşılanması için gerekli asgari ihtiyaçların yetersizliği olarak tanımlanan mutlak yoksulluk tanımı Charles Booth ve Seebohm Rowntree tarafından ortaya atılmıştır (Karaman, 2019, s. 45). Booth ve Rowntree'nin çalışmaları, Sanayi Devrimi sonrası dönemin koşulları içerisinde kentlerde uzun çalışma saatleri ve yetersiz ve düzensiz ücretle çalışan işçi kesimini bu tanım içerisinde değerlendirilmişti (Marshall, 1999, s. 827). Mutlak yoksulluk tanımı, ortaya çıktığı dönemde önemli bir gelişme sayılmakla birlikte aradan geçen yüzyıl sonrasında yoksulluğun farklı görünümleri ortaya çıkmıştır. Booth ve Rowntree tarafından ortaya atılan ifade, temelde Marksist anlayışa dayanırken ekonomik gelir ve biyolojik ihtiyaçlar arasındaki ilişki üzerinden kavrama açıklama getirmeye çalışmıştır. İnsanın yalnızca biyolojik ihtiyaçlarını ele alması sebebi ile hayli eksik yanları vardır ancak döneminde yoksulluğu bilimsel yönden ele alan öncü çalışmalardan olması ve sonraki yürütülecek çalışmalara temel oluşturması açısından önemli bir aşama olarak literatürde yer edinmiştir.

Bu kavram çerçevesinde Dünya Bankası (WB)'nın çalışmaları göze çarpmaktadır. Dünya Bankasına göre yoksulluk *"refah durumundan belirgin bir biçimde mahrum olma"* olarak ifade edilmektedir (Aksan, 2012, s. 11). Yoksulluğa yönelik çalışmalar yürüten kuruluş mutlak yoksulluk sınırı ölçütü belirlemiş ve 2015 yılında bu ölçütü güncelleyerek 1,9 Doların altında geliri olanları mutlak yoksulluk çerçevesinde tanımlamıştır. Kuruluş 2000

yılı sonrasında gelir yoksulluğuna ek olarak çeşitli konularda yoksulluk ölçütlerini yeniden yorumlamış; tüketim, eğitim, sağlık sosyal hayata ve siyasi hayat katılım gibi başlıkları da yoksulluk ölçütüne dahil ederek tanımı genişletmiştir (Öztürk, 2016, s. 59).

Giddens'a göre ise mutlak yoksulluk (2008, s. 386) *"geçinme-fiziksel bakımdan sağlıklı bir varoluşu güçlendirmek için karşılanmak zorunda olan temel koşullar"* fikrini esas alır ve evrensel bir kavram olarak görülmektedir. Yani dünyanın hemen her yerinde insanların geçimlik ihtiyaçlarının ortalama düzeyde benzer olduğu gibi düşüncesi vardır. Ahmet İnsel ise mutlak yoksulluğu *"kişilerin insan olarak varlıklarını devam ettirememe, ettiremeyecek bir gelire veya edinime sahip oldukları bir yetersizlik hali"* olarak ifade etmektedir. *"Yani fizyolojik olarak varlığını devam ettirmek için ihtiyacı olan gıdalara ulaşamamaktır"* (İnsel, 2005, s. 1).

Marshall'a göre yoksulluk yalnızca ekonomik kaynaklar ile yorumlanmamıştır. Mutlak ve göreli olarak iki şekilde ele alınmıştır. Mutlak olarak kategorileştirilen yoksulluk kişinin temel geçim kaynaklarından mahrum kaldığı durum olarak ifade edilirken göreli yoksulluk ise toplumun genelindeki kaynaklara göre kıyaslayarak eksiklikler üzerinden tanımlanmaktadır (1999, s. 825). Araştırmamızın odak noktası olan Çayırbaşı Romanları için yoksulluğun oldukça geniş kapsamlı deneyimlendiğini söylemek mümkündür. Temelde Türkiye'de yaşayan en alt gelir grubuna dahil olanlar arasında yer almaktadır Romanlar. Bu nedenle temel ihtiyaçlarını dahi karşılamakta zorluk çeken bu nüfus genellikle kentin kenar mahallelerinde ya da gettolaşmış bölgelerine sıkışmış ve sosyal destek mekanizmalarından faydalanan insanlar olarak derin yoksulluk koşulları içerisinde karşımıza çıkmaktadır.

20. yy'da yaşanan İkinci Dünya Savaşının ardından refah devleti anlayışının başarılı olmasıyla birlikte, mutlak yoksulluk kavramı Avrupa'da görece rafa kaldırılmıştır. Sanayi Devriminin getirisi olarak hızlı bir ekonomik büyüme görülmüş, sosyal politikalar geliştirilmiştir. Eğitimden sağlığa, istihdamdan gelir dağılımına kadar çok yönlü düzenlemeler yapılmıştır. Mutlak yoksulluğun refah devleti politikaları sayesinde işlevini yitirmesi ile küresel düzeyde yoksulluğun farklı boyutları ele alınmaya başlanmıştır. 1960'lı yıllarda yeniden araştırmacıların ilgi alanına giren yoksulluk, Brian Abel Smith ve Peter Townsend tarafından yapılan çalışmalarla yeniden ele alınmıştır. Smith ve

Townsend'a göre, yoksulluk ölçütü satın alma gücünde yaşanan değişimleri açıklayamamaktadır. Sosyal yönü daha ağır basan göreli yoksulluk, bireylerin ya da grupların sahip olduklarının diğerlerine kıyaslanması ile açıklanmaktadır (Marshall, 1999, s. 826). Mutlak yoksulluk kişi başı bir standart üzerinden gelir ve gider hesabı yaparken göreli yoksulluk diğerlerinin sahip olduğu koşullara göre, yoksulluğu tanımlar.

Yoksulluğu gelir ve tüketim arasındaki ilişki olarak tanımlayan mutlak yoksulluk tanımının yeterli olmadığı görüşü ile ortaya çıkan göreli yoksulluk kavramına göre, yoksulluğu belirleyen temel kriter içinde bulunduğu topluma, döneme, koşullara göre değişebilen bir durumdur. Bir ülke için yoksulluk ölçütü başka bir ülke için ortalama gelir seviyesinde kalabilir. Ele alınan toplumsal koşullara özgü olarak kendi içinde değerlendirilmektedir. Dolayısıyla gelir ve tüketim hesabı yapan iktisadi temelden farklılaşmakta olduğundan sosyal bilimcilerin daha yakın bulduğu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Göreli yoksulluk kavramı ile yoksulluğun tanımı ekonomik indirgemeci bir yaklaşımdan bireyin toplumsal bir varlık olarak sosyal ihtiyaçlarını da ihtiva edecek şekilde toplumdaki konumunu da göz önüne alarak çok yönlü olarak tanımlanır. Bir kişinin yoksul olma durumu, o grup ya da toplumun geri kalanına kıyasla saptanabilmektedir. O topluma göre ortalama bir sınırın altında kalması durumunda yoksul olarak nitelendirilebilmektedir. Bu nedenle standardize bir yoksulluk ölçütü belirlemenin evrensel bir kıstas olduğunu düşünmek hatalı bir yöntem olacaktır.

Göreli yoksulluk kavramı farklı gelir gruplarındaki refahın dağılımına odaklanır. İçinde bulunulan toplumun asgari seviyesinin altında kalanlar ile ortalama gelir seviyesi arasındaki farka işaret eder (Gündoğan, 2008, s. 43). Gelir dağılımın değişkenliği de düşünüldüğünde döneme göre de farklılaşmaktadır. Eşitsizlikler üzerinden yorumlanabildiğine göre her toplumda ortalama gelir düzeyinin altında kalanlar olacağı için her toplumda görece yoksulların olduğunu söylemek mümkündür (Şenses, 2006, s. 92).

Bugün gelişmiş ülkelerdeki yoksulluk sorununu açıklamaya çalışırken çok yönlü ele alınması ve çok katmanlı olması nedeni ile göreli yoksulluk kavramı kullanılırken, dünyada halen temel gıdaya erişim sorunu yaşayan Üçüncü Dünya ülkelerindeki yoksulluk sorununu açıklamak için mutlak yoksulluk kavramı da sıkça kullanılmakta, bu

nedenle halen geçerliliğini korumaktadır. İnceleme konumuz olan Romanlar için yoksulluğun birçok türünden bahsetmek mümkündür. Romanlar hem temel ihtiyaçlar konusunda kısıtlı imkanlara hem de toplumun ortalama yaşam standartlarının oldukça altında sınırlı koşullara sahip olması nedeniyle eşitsizlikten en çok etkilenenlerdendir. Düşük eğitim seviyeleri nedeni ile niteliksiz ve düzensiz işlerde, çoğunlukla güvencesiz olarak istihdam edilirlerken eğitim, sağlık, politik haklar gibi haklardan yoksun kalabilmekte ve yaşadıkları yerlerin "Roman Mahallesi" olarak kriminalize edilmesinden ötürü dışlanma sorunuyla da mücadele etmekte ve toplumun geri kalanıyla sınırlı ilişkilerle dışa kapalı bir yaşam sürmektedirler.

2.1.2. Kırsal ve kentsel yoksulluk

Evrensel olarak, yaygın bir coğrafyada karşımıza çıkan yoksulluk sorunu koşullarının farklı olması nedeni ile mekâna göre ayrı kategorize edilebilmekte ve incelenmektedir. Kırsal yoksulluğu tanımlayabilmek için önce kır tanımının ne olduğuna bakmak gerekir. Hemen hemen tüm dünya ülkelerinde kır ve kent arasındaki ayrımda 20 bin nüfus sınırı baz alınmakta, bu sınırın altında kalan yerleşim yerleri kırsal alan olarak tanımlanmaktadır (Alemdar ve Ören, 2012, s. 325).

Nüfus sınırıyla birlikte bölgenin temel geçim kaynağı da öne çıkmaktadır. Kırsal bölgelerde nüfusun ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık sektöründen geçimini kazanması dikkat çekmektedir. Ayrıca ekonomik faaliyetlerin yanı sıra bölgedeki kamu hizmetleri, sosyokültürel yapı, tüketim biçimleri de belirgin bir şekilde ayrışmaktadır. Urry'ye (1999, s. 115) göre kırsal kavramı *"ya imalat ve hizmet üretiminin olmaması ya da mevcut olanların tarımsal üretimin belirlediği toplumsal ilişkilerce yönetilmesinden dolayı tarımsal üretimin yerel ekonomiye hâkim olduğu tüm alanlara"* işaret etmektedir. Diğer bir değişle *"kırsal; nüfus yoğunluğunun, o alan içindeki "kolektif tüketim" araçlarını ekonomik olarak sağlayamayacak ve kırsal olmayan, daha çok kentsel alanlara yerleşmek zorunda kalacak denli düşük olduğu alanlara gönderme yapar."* Kırsal yoksulluk, bu bölge koşullarında yaşanan yoksulluk olgusunu tanımlamak için kullanılmaktadır.

Yoksulluğun kır ve kent olarak ayrıca kategorize edilmesi, iki bölgenin farklı sosyal ve ekonomik özelliklere, tüketim alışkanlıklarına ve özellikle de farklı ihtiyaçlara sahip

olmasından kaynaklıdır. Bu koşullarda kentsel yoksulluk ve kırsal yoksulluk ölçümlerinde farklı kriterler öne çıkmaktadır. Kırsalda yaşayan nüfusun ihtiyaçları ile kentlerde yaşayan nüfusun ihtiyaçlarında belirgin farklılıklar mevcuttur. Bu da yoksulluğun farklı deneyimlenmesine neden olmaktadır. Ayrıca kırsalda yaşanan yoksulluk sorunu, kentlere de göç etmeye neden olan itici bir faktör olduğundan kentsel yoksulluk kavramı ile de ilişki içindedir.

Dünya Bankası kent yoksulluğunu *"istihdam olanaklarına ve gelire sınırlı erişim, yetersiz ve güvencesiz barınma ile hizmetler, şiddet, sağlıksız çevre, sosyal koruma mekanizmalarının sınırlılığı veya hiç olmaması, eğitim ve sağlık hizmetlerine sınırlı yetersiz erişim"* olarak tanımlamıştır (Karatepe, 2006, s. 12). Kentsel yoksulluk kavramı özellikle artan kent nüfusu içerisinde yoksulluğun yoğun olarak yaşandığı bölgelere işaret eden bir kavramdır.

Türkiye'de kırsal nüfus cumhuriyetin ilk yıllarından 1950'li yıllara kadar %76 oranındayken, bu oran ilerleyen yıllarda hızla azalmaya başlamıştır. 1980'li yıllarda %56,1 e düşmüş, 1985 yılında ise kent nüfusunun kır nüfusunu aştığı görülmüştür (Yılmaz, 2015, s. 164). TUİK'in adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre yaptığı araştırmada ise 2021 yılında kent nüfusunun oranı %93,2'ye yükselmiştir (2022).

1980'ler sonrası kentlerde hızlı nüfus artışı ve sanayileşmenin etkisi, buna paralel olarak kırsal alanlarda düşük tarımsal üretim ve işsizlik gibi nedenler ile nüfusun kentlere yönelmesi ile kentsel nüfusun genelin içindeki oranı hızla artış göstermiştir. Kırsal alanda yoksul ya da işsiz kalan nüfusun kentlere göç ederek kentsel yoksulluğa katkı sunduğu da söylenebilmektedir. Kentsel yoksulluk deyince genellikle kırdan kente göç eden, mülksüz olması dolayısı düşük ücretlerle ya da düzensiz/ geçici işlerde çalışarak proleter nitelik gösteren, gecekondu gibi kentin çöküntü alanlarında yaşayan emekçi kesim işaret edilmektedir. Emek gücü ile hayatını sürdürmeye çalışan bu nüfus, formel alanlarda istihdam şansı bulamadığı ve kentin olanaklarından tam olarak faydalanamadığı için çalışan nüfusa göre yoksulluğu daha ağır yaşamaktadırlar (Kaygalak, 2001, ss. 126-127).

Benzer şekilde Dünya Bankası da kentsel yoksulluğun çok boyutlu yönüne vurgu yapmaktadır. Kentsel yoksullar istidam bulma ve geçinmek için gelir elde etme imkânı sınırlı olan, olumsuz barınma şartlarında ve sağlıksız koşullarda yaşayan, sosyal güvenlik

sistemi içerisinde nadiren yer alan, sağlık ve eğitim gibi hizmet alma konusunda erişimi sınırlı kişiler olarak görülmektedir (Şantaş, 2016, s. 10).

Kentsel yoksulluğun bir diğer nedeni kadın, yaşlı ve çocuk nüfusun da erkekler ile birlikte enformel sektöre katılım göstermesidir. Kısa vadede hane halkının geçim sorunlarına destek olsa da uzun vadede hane için daha sorunlu durumlar ortaya çıkmaktadır. Bu nüfus hem daha düşük ücretle çalıştırıldığından daha fazla sömürülmekte hem de özellikle okul çağında olup işgücüne katılım gösteren çocuklar için eğitim hayatından uzaklaşmanın olumsuz sonuçlarını doğurmaktadır (Sönmez, 2002, s. 3). Bu durum Romanlarda yaygın olarak görülmektedir. Erken yaşta evlilik tüm Roman grupları içinde yaygın olarak görülmekte, erken yaşta çalışmaya başlayan ve eğitim hayatından kopan genç ve çocuklar ise kısa vadede yoksulluğa çare olarak düşünülse de eğitimsiz olmaları nedeni ile hayatlarının geri kalanında vasıfsız işlerde düşük ücretlerde çalışmaya mecbur kalmakta, bu da yoksulluğun bir kısır döngüye girmesine neden olmaktadır.

Yoksulluğun derinleşmesinde ve yaygınlaşmasında mevcut ekonomik sistemin etkisi oldukça büyüktür. Ayşe Buğra'ya göre *"kapitalizm, insanı yalnızca işgücüne indirgeyen, insan emeğini meta olarak gören bir sistemdir".* İş hayatının bir şekilde dışında kalan insanın durumu bu sistem için çok önemlidir (Buğra, 2016, s. 49). Bu durumdan en çok etkilenen ise kentin çöküntü bölgelerinde yaşayan nüfus olmaktadır ya da farklı bir ifadeyle bu nüfus kentin çöküntü bölgelerinde kendilerine yaşam alanı bulabilmektedirler. Genellikle toplumun geri kalanı ile ilişkilenemeyen ya da ötelenen nüfusun yaşam alanı olan bu bölgelerde karşımıza çıkan Romanlar da kent yoksulluğun birer örneğidir. Buğra ve Keyder'in kent yoksulluğu üzerine yürüttükleri araştırmada kentin en yoksullarının güvencesi olmadan ya da vasıfsız işlerde çalışan ya da dolaşarak iş yapan, başkalarının hizmetinde çalışan gruplar olduğunu vurgulamıştır. Romanlar da güvencesiz ve niteliksiz işlerde, çoğunlukla marjinal ve kısa süreli işlerde çalıştığı görüldüğünden emek piyasası ile ilişkileri nedeni ile kent yoksulluğunun ilk akla gelen örneklerinden olmaktadır. (Akkan, Deniz ve Ertan, 2011, s. 49)

2.1.3. Kronik yoksulluk

Yoksulluğun süresinin önemli göstergelerden birisi olması sebebi ile yoksulluk kronik ve geçici yoksulluk olarak zaman boyutu ele alınarak incelenmiştir. Dünya Sağlık Örgütü

(WHO)'ne göre yoksulluk hali beş yıldan uzun sürenler kronik yoksul olarak nitelendirilmiştir. Kronik yoksulluk insanların hayatlarını uzun vadede etkilemektedir. Temel ihtiyaçların yanı sıra insani diğer ihtiyaçlardan da süreğen bir şekilde mahrum kalma durumu söz konusudur. *"Kronik yoksullar için yoksulluk, salt düşük gelir sahibi olmak anlamına gelmemekte, aynı zamanda açlık, kötü beslenme düzeyi, sağlıklı içme suyuna erişememe, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimden yoksun olma, ayrımcılık ve istismar anlamına da gelmektedir"* (Temiz, 2008, s. 3).

Geçici yoksulluk yaşayan bireylere göre kronik yoksulluk durumunda yoksulluktan kurtulabilme ihtimali oldukça düşüktür. Sonuçta zaman içerisinde yoksulluk koşulları değişmedikçe kişilerin de bu toplumsal sorunu içselleştirmeleri durumu yaygınlaşmaktadır. Siyasi ve ekonomik politikaların da doğrudan etkisi ile kalıcı hale gelen yoksulluk bir sonraki nesle aktarılmaktadır. Yoksulların uzun soluklu ve çok yönlü bir yoksunluğa maruz kalmaları sebebi yoksulluktan kurtulmaya dair inançları da düşüktür.

2.1.4. İnsani yoksulluk

Yoksulluk temelde ekonomik bir yetersizliğe işaret etmekle birlikte, insani yoksulluk kavramı yoksunluk durumunun sosyal, kültürel ve siyasal yanına işaret etmektedir. Yoksulluğun ekonomik bir duruma indirgenmesi yaklaşımına eleştirel olarak yaklaşır. Amartya Sen'in kapasite yaklaşımından hareketle, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1997 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'nda tanımlanan kavram, insani gelişme kavramı çerçevesinde tartışmaktadır. "İnsani yoksulluk" kavramı kişilerin insanca yaşam koşullarına sahip olmasına dikkat çekmektedir. Mutlak yoksulluk tanımındaki gibi yoksunluk halinin tek boyutlu tanımlarından farklılaşarak yoksunluğun çoklu yönüne işaret etmekte ve kişilerin hayat standardına vurgu yapmaktadır. Örneklendirecek olursak insani yoksulluk *"eğitim imkanlarından yoksunluk, yetersiz beslenme, yaşam süresinin kısalığı, ana çocuk sağlığının yetersizliği, önlenebilir hastalıklara yakalanma, iş olanaklarından yoksunluk, gelecekten korkmak, güçsüzlük, özgürlüğün yetersizliği gibi temel insani yeteneklerden yoksun olmak"* durumlarını kapsar (Kaya, 2011, ss. 37-38).

UNDP'nin 2014 yılında yayınlanan "İnsani İlerlemeyi Sürdürmek: Kırılganlıkları Azaltmak ve Dayanıklılık Oluşturmak" başlıklı İnsani Gelişme Raporunda ise kırılganlık farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. Cinsiyet, etnik köken, yerlilik ya da coğrafi konum gibi etkenlerle ilişkili olarak kadınlar, yoksullar, azınlıklar, göçmenler vb. kırılgan gruplar yapabilirlikten yoksun olarak değerlendirilmekte, en yoksul kesim olarak ifade edilmektedir. Romanlar da hem etnik kimlikleri hem de çok çeşitli sosyal hizmetlere erişim kısıtlaması bulunması nedeniyle insani yoksulluk tanımı içerisinde görülebilmekte, insanca yaşam için gerekli imkanlardan uzak kaldıklarından toplum içerisinde de izole bir yaşam sürmek durumunda kalmaktadırlar.

2.1.5. Nöbetleşe yoksulluk

Nöbetleşe Yoksulluk kavramı Oğuz Işık ve M. Melih Pınarcıoğlu tarafından Sultanbeyli'de yürütülen bir alan araştırmasının sonucunda literatüre kazandırılan bir kavramdır. Nöbetleşe Yoksulluk'ta temelde 1980 sonrası ortaya çıkan, kentin çeperlerinde yani gecekondu çevrelerinde yaşayan, 'varoş yoksulları' olarak ifade edilen kesimin refah seviyelerini artırarak yoksulluklarını bir sonraki kuşağa aktarması döngüsüne işaret etmektedir. Kentli yoksul kesim içerisinde bir grubun dayanışma ağları ile diğerleri üzerinden kazanç sağlayarak kendi yoksulluklarını dönüştürme kapasitesi sayesinde zenginleşmesi söz konusudur. Enformel ilişki ağları sayesinde yerelin her türlü imkanlarının kullanılması ile kente yeni göç eden kesime yoksulluğun devredildiği bir yaşam stratejisi haline gelmiştir (Işık ve Pınarcıoğlu 2012:39,49,77). Kentin göç ile ilişkili kesimlerini ifade ederken, kente önceden göç eden avantajlı kesim arsa ve ev piyasası üzerinden kente kendilerinden sonra gelen kesim ile ilişki kurmaktadır. Araştırmacılar burada enformel dayanışma ağlarına dikkat çekmekle birlikte kentlerdeki tüm çöküntü bölgeleri için aynı süreçlerin yaşandığını söylemek mümkün değildir.

Nöbetleşe yoksulluk döngüsünde kültürel kodlardan da bahsetmek mümkündür. Kişiler cemaatvari ilişkiler içerisinde dayanışarak belirli ticari faaliyetler üzerinden refah seviyelerini yükseltir ve kendinden sonra bölgeye gelenlere yoksulluk koşullarını devrederler. Varoş yoksulları olarak yazarlarca sınıflandırılan kesim Batıda kullanılan sınıf altı (underclass) nüfus olarak nitelendirilen kitleden farklılaşır. Varoş yoksulları, içinde bulundukları koşulları reddedebilen, alternatif yaratma gayreti bulunan ve bu çaba

ile her şeyi yapabilecek bir kesimdir. Dolayısı ile sınıf altı yoksulları içinde bulundukları koşulları içselleştirmişken varoş yoksulları kentte var olabilmek için yasal olan ya da olmayan çeşitli şekillerde bir mücadele gösterebilmekte, dinamik bir karakter sergilemektedir. Bu nedenle çeşitli stratejiler geliştirerek kentteki eşitsiz güç ilişkileri üzerinden zenginleşmeyi, refah artışı sağlamayı amaç edinmektedirler (Işık ve Pınarcıoğlu, 2012, ss. 39-40)

2.1.6. Yeni yoksulluk

Kapitalizmin 1980'ler sonrası dönüşüm sürecine girmesiyle kentlerde yaşanan yoksulluk da farklı nitelikler ve tezahürler göstermiş, literatürdeki yoksulluk açıklamaları bu değişimi yorumlamakta yetersiz görülmüştür. Mevcut toplumsal değişimler kavramların da yeniden yorumlanması ihtiyacını doğurmuştur. Literatürde yeni yoksulluk, kentin değişen ekonomik ve sosyal yapısına işaret eden bir kavram olarak ortaya atılmıştır. Yeni yoksulluk kavramı kimi çevrelerce kentsel yoksulluk, sınıf altı yoksulluğu kavramlarının yerine kullanılmaktadır (Karakaş, 2010, s. 9; Savci Köroğlu, 2022, s. 107).

Yeni yoksulluk kavramı yoksulluğun kentlerdeki yeni görünümünü ifade etmek için Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder tarafından Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) için hazırlanan çalışmada ilk olarak ortaya atılmıştır (Şentürk, 2009, s. 220). Toplumsal dışlanma kavramının yerine de kullanıldığı görülmektedir. Kavramın tam olarak açıklanması konusunda sosyal bilimler literatüründe birçok kavramda olduğu gibi ortak bir yaklaşım söz konusu değildir.

"Yoksul olmayı yeterince tüketememe olarak gören neoliberal ekonomik anlayış, yeni yoksulluk tanımlamasıyla göreli yoksulluğu ön plana çıkarmıştır" (Karakaş, 2010, s. 7). Yeni yoksullar kapitalist sistemde üretim ve tüketim ilişkilerinin yoğun olduğu kentlerde karşımıza çıkmakta ve risk altında bulunmaktadır (Tunç, 2014, s. 232). Buğra ve Keyder'e göre yeni yoksulluk, toplumdan dışlanma riski bulunan, kentin kenarında yaşayan, ekonomik olarak toplumla bütünleşemeyen yeni bir toplumsal tabakayı ifade etmektedir (Tunç, 2014, s. 245). Sapancalı ise yapısal dönüşümler sonucu küreselleşmenin etkisi ile sermayenin yaygınlaşması, işsizlik sorunu, gettolaşma ve aile yapısının değişime uğraması ile eşzamanlı olarak ortaya çıktığına vurgu yapmaktadır. (Boyacı, 2022, s. 14)

Türkiye'de birçok yönden dezavantajlı durumda olan Romanlar yoksulluğun hemen her türünü deneyimlemektedirler. Hem yoksulluğun sınırlı anlamıyla, temel gıda maddelerine erişimde imkanların kısıtlılığı hem de geniş perspektiften tanımlarıyla istihdam, sosyal haklar, sosyal hizmetlere erişim, toplumsal hayat katılım gibi geniş kapsamlı yoksunluğun içerisinde yaşam sürmektedirler. Bu düşünceden hareketle her boyutta yoksulluğun Türkiye'deki tüm Romanlar özelinde deneyimlendiği apaçık bir şekilde görülebilmektedir.

Kaygalak (2001, s. 130) yeni yoksulluğu gelirle ilişkilendirmekten çok mekânsal bir ayrıma dikkat çekerek tanımlamaktadır. Yeni yoksulluk kentlerin mekânsal olarak örgütlendiği alanların bir parçasıdır. Yoksulluk özelliği olarak mekânsal bir yoğunlaşma görülmektedir. "Roman mahallesi" olarak adlandırılan mahallelere bakıldığında da kamu hizmetlerinden yoksun, fiziki olarak yetersiz gecekondu tipi evler, altyapı hizmetlerinin sunulmadığı sokaklar ve eğitim, sağlık hizmetlerinin yetersiz kaldığı yerler olarak göze çarpmaktadır.

2.2. Yoksulluk Çalışmalarının Kökeni

Yoksulluğa ilişkin çalışmaların kökenine bakıldığında kavrama ilişkin oldukça eskiye dayanan, neredeyse mülkiyet kavramının ortaya çıkması ile eş zamanlı denebilecek kadar geçmişi olan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. 17. yy düşünürlerinin mülkiyet temelinde yaptığı tartışma liberalizmin gelişmesine katkı sunmuş başta John Locke olmak üzere liberal düşünürler özel mülkiyet kavramını desteklerken, bireysel refahın yanında toplumsal refahın da sağlanması gerektiğini savunmuştur. Yoksulların da toplumun bir parçası olarak yardım edilmesi gerektiği vurgulanmış, sosyal güvenliğin sağlanması açısından yoksulluk sorununa eğilinmesi gerektiğini savunmuşlardır. (Şenses, 2006, s. 32)

18.yy'a gelindiğinde yoksulluk sorununa eğilim artmıştır. Geleneksel liberal kuramcılardan Adam Smith Milletlerin Zenginliği isimli kitabı ile döneminde çığır açan isim olmuştur. Smith, ülkelerin zenginleşmesi ile toplumda yoksulluğun da artmasının bir çelişki olduğunun altını çizmiştir. Bu durumu ekonomik sistemin bir kusuru olarak gören Smith, sistemin başarısının yoksulların durumu üzerinden değerlendirilebileceğine vurgu yapmış, toplumda yoksulluk olduğu müddetçe bireylerin refah içinde olmasının söz

konusu olmadığını ifade etmiş ve çeşitli çözüm önerileri getirmeye çalışmıştır (Şenses, 2006, s. 33). Piyasa ekonomisine vurgu yapan Smith 'Milletlerin Zenginliği'nin ancak üretkenlikle sağlanabileceğini, bireylerin de bu iş bölümü içerisinde yer almaları gerektiğinin altını çizmiş, bu mekanizmayı ise 'piyasanın görünmez eli' olarak betimlemiştir.

Yoksulluk kavramının tarihi eskiye dayanmaktadır ancak toplumsal bir sorun olarak görülmesi ve ele alınması, Avrupa'da özellikle kapitalizmin gelişmesine paralel olarak artış göstermiştir (Buğra, 2008, s. 9). Bunun nedeni ise kapitalizmle birlikte toplumsal yapıda sınıfların daha sistematik bir iş bölümü içerisinde yer alarak ortaya çıkması olarak görülmektedir.

Kapitalizm, İngiltere ve Kuzeybatı ülkelerinde tarım ve ticaret alanında meydana gelen birikimle ortaya çıkan Sanayi Devrimi ile, tarımsal üretimin geride bırakılarak teknolojik gelişmelerin desteğiyle endüstri üretimine geçilmesi bu süreçte de ortaya çıkan yeni sosyoekonomik düzeni ifade etmektedir (Şaylan, 2003, s. 159). Kapitalizm öncesi dönemlerde de toplumsal yapılarda farklı sosyal sınıflar bulunmaktaydı. Örneğin feodal dönemde toprağın sahibi soylular (serfler) ile toprağı işleten köylülerden oluşan tarımsal sınıflı bir yapı görülmekteydi (Fülberth, 2010, s. 90). Ancak 18. yy'da ortaya çıkan kapitalizmle birlikte, özel mülkiyet kavramı ortaya çıkmış ve üretim araçlarının sahipliği üzerinden yeni bir sınıfsal yapı ortaya çıkmıştır. Bu yapı; *"işgücü ve üretim araçlarının (tabi toprağın da) meta olarak yaygınlığının var oluşuna dayanan yegâne üretim biçimi"* olarak da tanımlanmaktadır. Bu üretim biçimi üretim araçlarına sahip olanlar ile asgari geçimlerini sağlayabilmek için emeğini ücret karşılığında değişen işçiler arasındaki ilişki üzerine kurulduğundan bu iki yapı arasındaki çatışma merkezi önem taşımaktadır (Bernstein, 2009, s. 39).

Kapitalizmin bu denli ivme kazanması 1780 yılında İngiltere'de ortaya çıkan Endüstri Devrimiyle yani yeni icatların üretim faaliyetlerinde kullanılmaya başlanmasına bağlıdır. Sanayide bu makinelerin kullanılmaya başlanması üretim hacminde ciddi bir artış meydana getirmiştir. Üretim kapasitesinde görülen bu artış ile üretim araçlarına sahip olan sermaye sahibi, işçinin ücretli emeği üzerinden bir artı değer elde etmiştir. Bu sayede üretim araçlarına sahip olanlar elde ettiği kar ile sermaye birikimi sağlamış, işçi emeği ile

ürettiği ürüne değer katarak sermaye sahiplerini zenginleştirmiştir. Bu haliyle kapitalizm bu sistemden elde ettiği kar ile sermaye birikimi sağlayan ve karını artırmak için yatırım yapan kendine özgü dinamikleri olan sınıflı bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (Fülberth, 2010, s. 23).

Kapitalist sistemin belirli temel özellikleri bulunmaktadır. Bunlar, sermaye birikimi sağlama yolu ile daha fazla büyüme ve kar artışı beklentisi, üretilen mallar için duyulan pazar ihtiyacı, pazar ihtiyacı devletler arası ilişkileri gerektirdiğinden güçlü bir devlet yapısına ihtiyaç duyulması, sistemin krizlerine karşı mücadele edebilme, sistemin işleyişi içerisinde yenilik ortaya koyabilme gerekliliği ve bunları gerçekleştirebilecek insan kapasitesi yani işgücü olarak ifade edilebilmektedir (Gençoğlu, 2020, s. 239).

Temel işleyiş mekanizması itibariyle üretim ilişkilerindeki yapı üzerine kurulu bu ekonomik sistem, işçi sömürüsünün sistematikleşmesi ile daha fazla meta üretimi üzerinden sermaye birikimine yol açmış bu da zenginliğin çarpıcı bir şekilde artmasına, buna karşın diğer tarafta emek süreçlerinde yer alan işçi sınıfının da yoksulluğunun derinleşmesine doğru evrilen bir süreci göstermiştir. Sanayileşmenin yayılması ile söz konusu tablo toplumun geniş bir kesimini kapsamaya başlamış, önceleri kaderi hayırseverlere bırakılan yoksulluk da toplumsal bir problem olarak göze çarpmaya başlanmıştır.

Kitlesel düzeyde yoksulluk ilk olarak Sanayi Devriminin yaşandığı İngiltere'de sonra da kapitalizmin önce Avrupa'ya sonra da dünyaya yayılması sebebi ile, paralel olarak diğer dünya ülkelerinde baş göstermeye başlamıştır. Sorunun evrensel boyuta ulaşmasında küreselleşme sürecinin de hızlandırıcı etkisi bulunmaktadır. Dünyada bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan devasa gelişmeler ile ülkeler arasındaki ilişkiler ve iletişim hız kazanmış, mekânsal sınırlar ortadan kalmıştır.

1980'ler sonrasında adından sıklıkla bahsedilen küreselleşme, bir yandan ticari faaliyetler ile ülkeler arası sınırları ortadan kaldırırken bir yandan da üretim faaliyetlerinin tüm dünyaya hızla yayıldığı, bu sayede de ulus ötesi şirketlerin büyüyerek dünyada belirleyici bir aktör olarak söz sahibi olduğu ve siyasi ve ticari ilişkilerde başat rol aldığı, tüm dünyanın büyük bir pazar haline geldiği yeni bir süreci başlatmıştır. Bu süreçte yoksulluk da ulus ötesi boyutta tüm dünya ülkelerinin mücadele etmek durumunda kaldığı evrensel

sorun olarak dikkat çekmiştir. Şaylan (2003, s. 37), küreselleşmenin bu pazar tanımına vurgu yaparken aslında yeni bir olgu olduğunun ancak ticari ilişkilerin kapitalizmin ortaya çıkışı itibariyle genişlediğinin, bu nedenle de aslında zaten küresel bir niteliğinin olduğunun altını çizmektedir.

Yoksulluk sorununun piyasaların küreselleşmesi ile dikkat çekmesinde ulus ötesi kuruluşların etkisinden sıklıkla söz edilmektedir. BM (Birleşmiş Milletler), İMF (Uluslararası Para Fonu) ve özellikle yoksulluğu azaltmayı hedeflerinden biri olarak gösteren Dünya Bankası gibi kuruluşlar, kendisine üye ülkeler başta olmak üzere küresel düzeyde ekonomilere katkı sağlamak, düzenlemek ve kalkındırmak amacı ile faaliyet gösteren kuruluşlar olarak gösterilmektedir. Bu kuruluşların yoksulluk sorunun ulus ötesi boyutta dile getirilmesine ve bu yönde çözüme yönelik çalışmalar yürütülmesine katkı sunduğu çeşitli çevrelerce ifade edilse de 1980'li yıllarda değişim gösteren iktisadi politikaların sonucu olarak özellikle Türkiye'nin de içinde bulunduğu azgelişmiş ülkelerde yoksul ve zengin arasındaki uçurumunun giderek açıldığı görünen bir gerçekliktir. Mevcut neoliberal politikalar serbest piyasa aracılığı ile ekonomik kalkınmayı ve büyümeyi hedeflerken bu büyüme ve zenginleşmeden yalnız sermaye sahibi bir grup varsılın pay aldığı, emeğin yabancı sermaye için ucuz işgücü olarak değersizleştiği, bu sebeple düşük ücretle çalışan kesimin geçim zorluğu yaşadığı, hatta 'çalışan yoksul' kavramının sosyolojik boyutunun tartışıldığı ve gelir eşitsizliklerinin artarak devam ettiği görülmektedir.

Uluslararası kuruluşların kendi yürüttüğü ve yayınladığı çalışmalar da bu yoksulluğun derinleştiği tezini doğrular niteliktedir. Dünya Bankası'nın yayınladığı raporda 1960 yılında en zengin 20 ülkede kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH)'nın en fakir 20 ülkedekinin 18 katı olduğu; 1995 yılına gelindiğinde ise bu oranın 37 katına çıktığı belirtilmektedir (2000:51). *"Yoksulluk denince akla gelen ilk bölge olan Afrika'da 1990 yılında 287,6 milyon insan açlık sınırı altında yaşarken 2013 yılında bu sayı 401 milyona yükselmiştir. Bugün dünyada açlık sınırı altında yaşayan insanların %52'sinin Sahra-altı Afrika'da yaşadığı tahmin edilmektedir"* (Emin, 2016, s. 13). Türkiye'de de yoksulluk verilerinde aşağıda belirtildiği şekilde benzer bir artış söz konusudur;

> UNDP tarafından her yıl yayımlanmakta olan ve insani gelişmeyi, sağlık ve eğitim gibi gelişmenin ekonomik olmayan göstergelerini de dikkate alarak İGE ile ölçen 2010 insani gelişme raporuna göre, Türkiye İnsani Gelişme sıralamasında 0.754 indeks değeriyle bölge sıralamasında 16., Dünya'da ise 62. sırada yer almaktadır. Eğitim indeksinin göstergesi olarak, eğitimde brüt okullaşma oranı %74.3, yetişkin okur-yazar oranı %90 oranıyla Avrupa & Merkezi Asya'da 27. Dünya'da ise 83. sırada yer almaktadır. Sağlık indeks göstergesi olarak, doğumda yaşam beklentisi 72.2 değeriyle Avrupa & Merkezi Asya'da 19., Dünya'da ise 90. sırada yer alırken, gelir indeksi açısından bölge sıralamasında 12. Dünya sıralamasında ise 63. sırada yer almaktadır. Tüm bu veriler Türkiye için 2010 yılında 0.754 lük bir insani gelişme değeri oluşturmaktadır (Yıldırım 2011:67).

Bugün gelinen noktada gelişmiş ya da azgelişmiş tüm ülkeler farklı şiddetlerde de olsa yoksulluk sorunu ile karşı karşıya kalmakta ve çeşitli sosyal politikalar ile yoksulluk sorunu ile mücadele yöntemleri geliştirme çabasındadırlar.

2.3. Yoksulluğa İlişkin Yaklaşımlar

Yoksulluk küreselleşmenin de etkisi ile çok fazla boyutu ve farklı kurumlarla ilişkisi olan sosyal bir sorundur. Bu sebeple soruna açıklama getirmeye çalışan teoriler de farklı yönlerden ele almış ve soruna farklı yaklaşımlar getirmeye çalışmışlardır. Buna karşın genel çabalara bakıldığında tartışmaların temel iki temel karşıt görüş etrafında şekillendiği görülmektedir. Bu görüşlerden ilki, yoksulluk için yoksulların kendilerini sorumlu bulan kuramlar, diğeri ise toplumdaki yapıların yoksulluğu ürettiğini ifade eden kuramlardır (Giddens, 2008, s. 397).

Yoksulluğu kişilerin sorumluluğunda arayan görüşte, yoksulluk Giddens'a göre bireylerin yetersizlikleri, beceri eksiklikleri, zayıflıkları ya da güdü eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Kişilerin, bulundukları şartları kendi gayretleri sonucunda elde ettikleri ön kabulü varsayılır. Bu yaklaşımın tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Diğer görüşte ise yoksulluğun nedeni olarak yapısal süreçler gösterilir. Sistemin yoksulluk yarattığı düşüncesi hakimdir. Buna göre bireylerin yoksul olmalarında kişisel bir rolü yoktur, toplumun yarattığı tabakalaşma sonucunda ortaya çıkan bir yoksulluk sorunundan

söz edilmektedir (Oktik, 2008, s. 26). Bu düşünce de ise kapitalizmin sürekli karı artırmayı amaçlayan bu sebeple de eşitsizlik yaratan bir ekonomik sistem olarak görülmesi, bireylerin ise sistemin mağdur ettiği kişiler olarak yorumlanması yani yoksulluğun ekonomik sistemin bir kusuru olarak görülmesi söz konusudur.

Charles Murray, yoksulluğu birey odaklı açıklayan kuramcılarından bir tanesidir. 1984 yılında yaptığı çalışmasında, yoksulluğun nedeni olan kişisel sorumluluk yüklediği bireylerin alt sınıfa mensup olduklarını, bu grubun çalışmak yerine devletlerin sosyal yardımlarına yaslandıklarını ifade etmektedir. Murray'a göre refah devleti kişileri yardım almaya alıştırdığı için bir alt kültür yaratmaktadır. Refah bağımlıları olarak tanımlanan bu sınıf çalışmak yerine yardımlarla yetinmektedir (Giddens, 2008, s. 397). Bu görüş kişilerin refah devletinin sağladığı konforlu imkanlardan faydalandıklarını ancak çalışmalarına ve yaşam koşullarını iyileştirmelerine engel bir durum olmamasına karşın kendi sorumluluklarını almaktan kaçındıklarını savunur. Ancak, yoksulluğu kişilerin gayretleri ya da gayretsizlikleri üzerinden açıklamak yönünde bir eğilim bireylerin içinde bulunduğu yapısal koşulları ve sınırlılıklarını göz ardı etmektedir. Herhangi bir şekilde eğitim, sağlık, meslek edinme vb. imkânı bulunmayan ve sosyal güvenlik sisteminin dışında kalan ya da içinde bulundukları toplum ile entegre olamayan bireylerin, aslında toplumun bir parçası olarak görülmemesi anlamını taşıdığından, yoksulluk sorununun nedenlerinin sosyal, siyasal ve ekonomik sistemler gibi daha yapısal koşulların göz önüne alınarak değerlendirilmesi gerçeğe daha yakın bir yaklaşım olacaktır. Bireyleri tekil olarak, yapısal süreçlerin etkilerinden bağımsız düşünme yönündeki eğilim, bireylerin toplumsal bir varlık olduğu ve aynı sosyal hayatın bir parçası olduğu kabulü ile ters düşen bir bakış açısı olarak değerlendirilmektedir.

Refah politikalarını eleştiren bir başka görüş ise bu yaklaşımın bir bağımlılık kültürü doğurduğunu iddia etmektedir. Bu düşüncenin neoliberal politikaların yaygınlaşmaya başladığı 1980'lerde taraftar bulmuş olması anlamlıdır. Buna göre devlet desteklerinin yaygın olmasının, çalışabilir durumdaki bireylerin çalışma ve gayret etme motivasyonlarını yok edeceğini savunur. Bu nedenle devletin sosyal alanlara yönelik harcamalarının sınırlı tutulması gerekmektedir. Böylelikle insanların çalışma hayatına daha çok yönelmesi yönünde teşvik edileceği düşünülmektedir.

Marsland, özellikle evrensel refah koşulları anlayışına karşı çıkmaktadır. Ona göre gelirine bakılmaksızın, düşük ya da yüksek kazançlı fark etmeksizin toplumun geneli için refah sağlama düşüncesi yanlıştır. Çünkü refah, kişileri pasivize eder, kendini geliştirme düşüncesini köreltir. Ayrıca devletin kaynaklarını kamuda kullanmasının zenginliğinin önünde engel teşkil ettiğini düşünür (Oktik, 2008, s. 31).

Yoksulluğun nedenini yoksulların kendi öznel koşullarında arayan kuramcılardan olan Oscar Lewis yoksulluğu antropolojik tanımına atıfla, bir kültür kavramı çerçevesinde tartışmaktadır. Yoksulluk kültürü, alt sınıfa ait davranışlar bütünü olarak kavramsallaştırılmıştır. Lewis, yoksulluğun nedenini açıklamak üzere kavramsallaştırdığı yoksulluk kültürünün, içselleştirilmiş düşünce ve davranışlar bütünü olduğunu vurgulamıştır. Lewis'e göre yoksulluk kültürü nesilden nesle aktarılan bir alt kültür olarak tanımlanır. Bu kültürün gelişim sürecini şu koşullarda görmek mümkündür;

> 1-Para ekonomisi, ücretli işçilik ve kar amacıyla üretim, 2-Sürekli, büyük ölçüde işsizlik, 3- Düşük ücretler, 4-Ya hükümet baskısı ya da isteyerek sosyal, politik ve ekonomik örgütlenmenin dar gelirli tabaka için sağlanmaması, 5-Tek taraflı yerine çift taraflı akrabalık sisteminin varlığı, 6-Hakim sınıfta servet birikimine yönelen, alt tabakaya mensup olmanın kişisel yeteneksizlikten ileri geldiğini savunan bir değer yargısı (Özdoğan, 2010, ss. 98-99).

Yoksulluk kültüründe bahsedilen bu koşullar kapitalist sistemin kültüründen ayrışarak kendi özellikleri ile yerleşmeye başlamaktadır. Lewis, yoksulluk kültürünü "sınıfsal olarak ayrışmış, aşırı bireyselleşmiş kapitalist toplumda, yoksulların yaşamak durumunda kaldıkları marjinal koşullara ve ortama hem bir uyum hem de bir tepki" (Sallan Gül ve Gül, 2008, s. 69) olarak yorumlamaktadır.

Lewis yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasıyla büyükşehirlere göç ile gelerek kentin çöküntü alanlarına yerleşmiş kitlelerin ortak özellikler göstermesi ile bu duruma dikkat çekmek istemiş, yoksulluğu bir davranış biçimi olarak ele almış ve yoksulluğun ortak özelliklerini vurgulamak istemiştir. Yoksulluk kültürü yaklaşımına göre dünyadaki tüm yoksul grupları benzerlik göstermektedir. Yoksulluk kültüründen kurtulmak mümkün müdür? Ya da yoksulluk çekip de yoksulluk kültürüne sahip olmayanlar var mıdır? Lewis'e göre tüm yoksullar yoksulluk kültürüne sahip değildir. Yoksullar bir inanca,

ideolojiye ya da bir sınıf bilincine tutundukları veya inandıkları takdirde bu yoksulluk kültüründen kurtulabileceklerdir (Erdem, 2003, s. 131).

Yoksulluk kültürü yoksulluğun aktarılmasına işaret etmekte ve sonraki kuşakta pekiştirilmesi ve sürdürülmesi anlamını da içermektedir. Bu yaklaşım döneminde ve sonraki akademik ortamda oldukça geniş bir taraftar kazanmıştır. Ancak yoksulluk kültürüne atfedilen özellikler, yoksulluk sorununun nedenine açıklık getirmekten ziyade bir görünümden bahsetmekte, söz konusu yoksulluk koşullarının devam etmesindeki süreçlere vurgu yapmaktadır. İçselleştirilmiş davranış biçimlerinin neden ve nasıl ortaya çıktığı konusu yeterince açık değildir.

Özellikle toplumsal bir sorunu bir 'kültür' tanımı ile açıklamak, devlet ve toplumun rolünü göz ardı ederek sorumluluğu tekil bireylere indirgemek gibi bir yanılgıya sebep olmaktadır. Bununla birlikte dünyadaki tüm yoksulların ortak özellikler taşıdığı varsayımı için daha geniş alanda yoksulluk çalışmasına ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir. Örneğin Türkiye'de kentlerde ve kırsalda deneyimlenen yoksulluk ya da aynı kentte olmasına rağmen farklı etnik kökene sahip insanların deneyimlediği yoksulluk, ortak özellikler barındırabileceği gibi çevresel koşulların da farklılaşması ile ciddi farklılıklar gösterebilmektedir. Diğer taraftan farklı etnik kökeni nedeni ile emek piyasasında yer alamayan kentli bir kişinin yoksulluğu ile büyük kentlere kırsaldan göç ile gelmiş kişilerin yoksulluğu, tanımında da daha önce ifade edildiği gibi, çok fazla değişkene dayandığından farklı görünümler gösterebilir.

Öte yandan yoksulluk gibi derin ve çok katmanlı bir sorunu 'kültür' gibi sınıf dışı kavramlar ile açıklamak yoksulluğun sorun boyutunu açıklamakta yetersiz kalmakta, yoksulların da bu sayede marjinalleşmesine ve içinde bulundukları toplumdan uzaklaştırılmasına da meşru bir zemin yaratmaktadır. Kültür, mekân ve sosyal psikolojik unsurların yoksulluk sorununu pekiştiren özellikleri bulunmakla birlikte sorunun kökeninde sınıfsal konum esas olmak üzere ona bağlı olarak ırksal, kökene dayalı, dinsel vb. çok çeşitli ayrımcılığın da olduğu ifade edilmektedir (Kaygalak, 2001, s. 124).

Yoksulluğu yapısal nedenlerle ilişkilendiren yaklaşım sosyologlar tarafından daha yaygın olarak benimsenmektedir. Bu yaklaşım bireylerin yoksulluk koşullarını kişisel gayretleri ile aşamayacağını öne sürerken daha yapısal süreçlerin yoksulluğa neden olduğu

vurgulanır. Yoksulluk olgusunu, Giddens'ın ifade ettiği üzere *"toplumdaki yapısal güçler-sınıf, toplumsal cinsiyet, etniklik, mesleki konum, eğitim düzeyi"* (2008, s. 398) gibi bir çok değişken ve koşullar ile ilişkilendirerek açıklar. Buna göre yoksulluğu bireysel nedenlerle açıklayan, hırs yoksunu ya da bağımlı yaşayan insanların konumlarının aslında sınırlandırılmış oldukları gerçeğine dikkat çeker. Dolayısıyla çalışmak yerine yardımlara bağımlı olarak görülen insanlar, aslında kısıtlanmış olmalarının bir sonucu olan güdü eksikliği ya da zayıflık olarak görülmektedirler. Bu gibi sınırlar nedeniyle kişiler, gayretsizliklerine ya da tembelliklerine bağlı olarak değil toplumdaki eşitsiz koşullarla, orantısız ücretlerle ve adaletsiz dağılım ile yoksulluğa mecbur bırakılmakta yani kısıtlandırılmaktadırlar. Bu düşünce temelde Marksist görüşe dayanmaktadır. Marksizm yoksulluğu, ekonomik sistemin bir sınıfın diğeri üzerindeki tahakkümü ve sömürüsü üzerinden açıklayan çatışmacı bir yaklaşımla yorumlamaktadır. Dolayısıyla yoksulluk yapısal süreçlere bağlı olduğundan mevcut kapitalist sistem var olduğu sürece yoksulluk sorununda da süreceği düşüncesi hâkim görüştür (Oktik, 2008, s. 35).

Yapısal süreçlere vurgu yapan çatışmacı yaklaşım, yoksulluğun neden ve hangi koşullarda ortaya çıktığını anlamaya ve açıklamaya eğilir. Kapitalizmin yarattığı bu yapısal eşitsizlik durumu yoksulluğun da sebebi olarak açıklanır. Çünkü *"sürekli sermaye birikimi ve sınırsız kâr amacında olan kapitalizm bu amacına ulaşmak için de bir nevi düşük işçi ücretleri politikasını benimser"* (Demirtürk vd., 2011, s. 36). Bu durum ile emek ve sermaye sınıfı arasındaki uçurumu derinleştiren bir süreç görülür. Sermaye sınıfı emekçi sınıfın ürettiğine el koyarak zenginleşir. Sınıflar arasındaki bu çelişki kapitalist sistemin devamlılığını sağlayan temel mantıktır. Yani kapitalizm emeğiyle ortaya çıkardığının daha azı kendisine pay verilen, sermayenin de bu sayede büyüdüğü sınıflar arası çatışmaya, mücadeleye dayanır. Emek yoğun üretim faaliyetlerinde çalışmasına karşın, düşük ücret kazanan emekçi sınıfın yoksulluğu da bu mücadele sürecini temel alarak açıklanır.

Emek ve sermaye sınıfı arasındaki sınıfsal çatışma yani gelirin orantısız dağılımı nedeniyle ortaya çıkan eşitsizlik durumu yoksulluğun nedeni ile ilişkilendirilmektedir. Yoksulluk eşitsizlik ile ilişkilendirilse de eşitsizlik durumunun toplumdaki görünümü olarak çeşitli şekillerde yoksulluk/yoksunluk hali karşımıza çıkmaktadır. Daha net bir

ifadeyle eşitsizlik durumunun derinleşmesi yoksulluk sorununa yol açan esas nedendir. *"Eşitsizlik sadece gelirin adaletsiz paylaştırılmasından ibaret değildir. Servetin adaletsiz paylaştırılması, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim imkânlarındaki farklılıklar; bölgelere, dinlere ve ırklara göre yapılan ayrımcılıklar da eşitsizlik kavramının bileşenlerini oluşturmaktadır"* (Emin, 2016, s. 2).

Adaman ve Keyder'in 2006 yılında, kent içi yoksullar üzerine altı metropol şehirde yürüttükleri geniş kapsamlı nitel ve nicel çalışmaların sonucunda hazırladıkları raporda, yoksulluğun yapısal nedenlerine ilişkin tespitlere yer verilmiştir. Raporda çok çeşitli gerekçeler belirtilmekle birlikte özellikle ekonomik alanda karşılaşılan nedenler şu şekilde tespit edilmiştir;

> Yüksek işsizlik oranları (şu anki yüksek büyüme oranına karşın); enformel ile formel yapının iç-içe bulunması; mevsimsel emek taleplerinde yaşanan dalgalanmalar; kadınların emek piyasasına katılım oranlarının düşüklüğü; çocuk emeğinin yüksek oranda kullanımı; sendikal haklarda yaşanan erozyon; gelir ve servet dağılımında yaşanan eşitsizlikler; bölgesel gelişim farkları (Adaman ve Keyder, 2006, s. 124).

Yoksulluğa yapısal süreçlerden çözümleme yapan bir diğer isim ise Wilson'dur. Wilson yoksulluk yaşayan insanlar için 'sınıf altı' tanımlamasını kullanır. Sınıf altı kavramı *"kapitalist emek, sermaye ilişkileri ve bunlara bağlı sınıf ve mekânsal ayrışma süreçlerinin bir sonucu olarak oluşan dışlanma biçimlerini analiz ederken kullanılmaktadır"* (Aytaç, 2016, s. 140). *"İşgücü piyasasının ve meslek yapısının dışında kalanlar, uzun süredir işsiz olanlar, suç işlediği için toplum dışına itilmişler, normal dışı davranış kalıplarını benimseyenler, yeterli eğitimi ve iş deneyimi ve/veya mesleki yeteneği olmayanlar ve uzun süredir sosyal yardımlarla yaşayanlar bu kapsamdadır"* (Sallan Gül ve Gül, 2008, s. 64). Buna göre etnik kimlikleri nedeni ile toplumun geri kalanı ile bütünleşememiş, eğitimsiz bırakılmış ve 'normal dışı' olarak görülen davranışları nedeni ile kentin kenar mahallelerine sıkıştırılmış farklı etnik kimlikler bu sınıf altı olarak görülen ve sosyal yardımlar ile geçinen kitleye karşılık gelmektedir.

Özellikle kent yoksulluğuna değinen Wilson sınıf altının ırksal özelliklere indirgenmesini reddederken kentte değişen ekonomik ilişkilere dikkat çekerek bu koşulları ortaya çıkaran

yapısal ögeleri irdeler. Bunlardan demografik, toplumsal, mekânsal ve ekonomik ögeler sınıf altı diye anılan kitlenin genişlemesinde etkin rol oynamaktadır. Etnik ayrımcılık, kırdan kente göç nedeniyle farklı etnik kökenlerin kentlerde artması kentsel yoksulluğun da belirli bölgelerde göze çarpmasına yol açmaktadır (Wilson, 1987, ss31-60'den akt., Aytaç, 2016, s. 141).

Yukarıda ifade edilen çeşitli görüşlere tarihsel süreçleri içerisinde bakıldığında, zaman içerisinde çeşitlendiği, kuramcının bakış açısına göre farklı boyutların etrafında şekillendiği, zamanla da zenginleştiği görülmektedir. Yaklaşımların son dönemde daha çok yoksulluk kültürü, alt sınıf, dip sınıf, bağımlılık kültürü, refah bağımlıları gibi kusurun bireyde ya da kültürde arandığı yaklaşımların refah devleti anlayışının sona ermesi ve neoliberal politika uygulamalarının ağırlık kazandığı döneme denk gelmesi, aslında doğrudan ekonomik sistemin geçirdiği dönüşümle ilişkilidir. Küreselleşmenin hız kazandığı bu dönem yoksulluk tartışmalarının aynı zamanda uluslararası alanda da sıkça gündeme geldiği bir dönemdir. Devletin sosyal yardım alanından görece geri çekilmesi, özellikle piyasa serbestliği ve kayıt dışı sektörün artış göstermesi yoksulluğun da derinleşmesine hatta çalışan yoksul bir kesimin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

2.4. Küreselleşme ve Yoksulluk

1980'li yıllarda neoliberalizmle birlikte adını sıklıkla duyduğumuz küreselleşme kavramı, aslında ülkeler arası ilişkilerin geçirdiği değişimi ifade etmektedir. Kesin ve net bir tanımı zor olsa da en açık ifade ile küreselleşme, üretilen malların, hizmetlerin ve sermayenin dünya üzerindeki hareketliliğinin artması ve sınır ötesi ilişkiler ile karşılıklı ekonomik bütünleşmenin sağlanarak yerelin dünya piyasalarına erişmesi, dünyanın çeşitli bölgelerindeki ulusların iletişim ve karşılıklı etkileşiminin artması sonucu tüm dünya devletlerinin birbirleri ile bağımlı hale gelmeleri sürecini ifade etmektedir (Kıvılcım, 2013, s. 221). Küreselleşme süreci ilk olarak ekonomik süreçleri akla getirse de teknolojik, sosyal ve kültürel alanlarda da hızlı ve köklü değişimler yaratmış ve yaratmaya da devam etmektedir. Bu nedenle küreselleşmeye farklı tanımlamalar ile yaklaşmak mümkündür.

Küreselleşme süreci kapitalist bir ekonomik düzene dayandığından birçoklarınca kapitalizmin bir evresi olarak görülmektedir. Sivanandan'ın tanımı da küreselleşmeyi

kapitalizmi ile ilişkilendirerek açıklar. Ona göre kapitalizmin son aşaması olarak sömürgecilik tanımlanır, küreselleşme ise bir süreç ve bir tasarı olarak bu sömürgecilik anlayışının son aşaması kabul edilir (Sivanandan,1998/1999:18–19'dan akt.; Aşkın, 2011, s. 12). Roman topluluklarının da yoksulluğu incelenirken yoksulluğa yol açan yapısal ekonomik koşulların yani günümüz küresel kapitalizminin anlaşılması, kapitalizmin bu aşamasının ulus devletler açısından sonuçlarının irdelenmesi, dolayısıyla yoksulluk sorunun da makro bir perspektiften bu eşitsiz güç ve sömürü ilişkileri bağlamında anlaşılması gerekmektedir.

Bireyler, toplumlar ve devletler arasındaki ilişkilerin yoğunlaştığı küreselleşme süreci, devlet politikaları ile ilgili, sermayenin de uluslararası serbest piyasada hareketliliğinin arttığı, global piyasa güçlerinin uluslararası alanda söz sahibi olduğu 'yeni dünya düzeni'ne işaret etmektedir (Selen, 2002, s. 2). Bugün küreselleşmenin geldiği noktada iletişim teknolojilerindeki gelişmeler oldukça etkili olmuştur. Giddens, dünyanın çeşitli yerlerindeki insanlar arasındaki etkileşimin hızla artmasının bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler sayesinde yaşandığını, bunun da küreselleşme sürecinin hızlanmasına katkıda bulunduğunu ifade etmektedir. Küresel iletişimdeki bu patlama bir dizi gelişmeyi de beraberinde getirerek zamanın ve mekânın yakınlaşmasına yol açmıştır (Giddens, 2008, ss. 84-85). 1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılması ile komünizmin çöküşü, Doğu Bloku ülkelerini Batı tipi ekonomik sistemlere yöneltmiş ve tek kutuplu bir dünya olma yolunda sürecin hızlanmasında itici bir neden olmuştur (Giddens, 2008, s. 91). Böylelikle dünyada tek ekonomik sistem olarak kapitalizm, alternatifini de yok ederek kendini güçlendirmiş, gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri de uluslararası pazar ekonomisinin egemenliğine boyun eğmiştir. Bu ülkelerin uyum süreçlerini de IMF, Dünya Bankası gibi ulus ötesi kuruluşlar üstlenmiştir (Şaylan, 2003, s. 214).

Dünya ülkelerinin kısa ve uzun vadeli sermaye akışına ilişkin uygulanan kısıtlamaların kaldırılması ile ulusal piyasaların dünya piyasalarına yönelmeleri sağlanmıştır. Bu yönelim sermayenin uluslararası alanda dolaşımının artmasına neden olmuş ve dünya mali açıdan bu haliyle tek bir ekonomik piyasa durumuna gelmiştir (Memiş, 2014, s. 146). Küreselleşme süreci ve kutuplu dünya düzeninin komünizmin çöküşü ile sona ermesi, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri değişmeden, eşitsiz bir gelişme seyri ile kapitalizmin kendini yeniden üretmesine, sistemin iddiası olan yoksulluk ve eşitsizlikleri ortadan

kaldırmak yerine giderek artmasına katkı sunmuştur. Güçlü bir ekonomiye sahip gelişmiş ülkelerde geniş boyutta zenginlik ve refah artışı yaşanırken, gelişmekte olan ülkelerde dünya ülkelerinin çıkarlarını 'düzenleme' görevini üstlenen çokuluslu şirketler ve kuruluşların siyasi baskıları ile sömürü düzeni şiddetini artırmış ve halihazırda ülke içindeki sınıflar arasındaki eşitsizliğin ve kırda ve kentteki yoksulluğun şiddetinin katlanmasına hatta bazı kesimler için yoksulluğun kalıcı hale gelmesine sebep olmuştur.

Batının ekonomik, askeri ve siyasi gücünü geri kalanlar üzerinde kullanarak hegemonyasının baskın geldiği bu yeni küresel dünya düzeninde artık ulus devletler değil egemen devletlerin çıkarlarına hizmet eden devletler üstü şirketler, kuruluşlar söz sahibi konumdadır. Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Dünya Bankası (WB) gibi kuruluşlar serbest piyasanın çıkarlarını gelişmiş devletler yararına gözetmek ve şekillendirmek üzere yapısal uyum programlarını uygulamaya koymuştur. 1980'li yıllarda yaygınlaşan bu programlar tüm ülkelerin küreselleşmeye entegre olarak, emek ve sermayenin özgür dolaşımı, devletin belirli alanlardan çekilmesi ile kamu hizmetlerinin sınırlandırılması ve dünyanın tek ve büyük bir serbest pazar haline gelmesinin refah artışı sağlayacağı ve yoksulluğu hafifleteceği, dünyadaki zenginliğin bu liberal piyasa anlayışı ile artacağı iddiası taşımaktaydı. Ancak uygulanan makro ekonomik politikalar gelişmiş ülkelerin kaynaklarını artırırken; gelişmekte olan ülkeleri açık pazarlara dönüştürmüş, ekonomilerini ise ucuz işgücü ve kaynak haline dönüştürmüştür (Chossudovsky, 1999, s. 42). Dolayısı ile küreselleşmenin yoksulluğu azaltmak ve refah artışına katkı sağlamak şöyle dursun, dünyanın açlık ve derin yoksullukla daha fazla boğuştuğu gerçeğiyle karşı karşıya kaldığı, keza çalışan yoksul kavramının da bu gerçekliğin bir göstergesi olarak tezahür ettiği bir tablo ile karşı karşıya kaldığımız tartışmasız bir gerçektir. Buna göre bu sistemde ayrıcalıklı büyük bir azınlık dünyadaki servetten yüklüce bir pay alırken, dünya nüfusunun büyük çoğunluğu bu zenginlikten yeteri payı alamamaktadır.

> Uygulanan yeni-liberal politikalar sonucu, işsizliğin artması; reel ücretlerin düşmesi, kırsal kesimde, özellikle küçük köylülerin topraksızlaşması ve destekleme politikalarının kapsamının gerilemesi; devletin sosyal alana yönelik harcamalarının daraltılması ve parasız sunulan birçok "kamu hizmeti"nden bedel

ödeyerek yararlanılması gibi, bölüşüm ilişkilerinde dönüşümler ortaya çıkmıştır (Boratav, 2010:33–8'dan akt. Aşkın, 2011:23).

Bu dönüşümler kapitalist sistemde özellikle emek yoğun sektörlerde yer alan kesimin mağduriyetinin artmasına, sınıflar arasındaki uçurumun derinleşmesine ve yoksulluk koşullarının ağırlaşmasına neden olmaktadır. Bundan da ise en çok mevcut sistemde tutunmakta güçlük çeken toplumun en dezavantajlı kesimleri etkilenmekte ve sistemin dışına itilmektedir.

1980'li yıllardan itibaren bu neoliberal politikalara yönelik çeşitli eleştiriler ortaya çıkmıştır. Bunlar öncelikle yeni mali politikaların gelişmekte olan ülkelerin büyümesine yol açmaması, faiz ve döviz kuru serbestliğinin enflasyon yaratması ve bu durumun ülkeye gelecek yatırımları, dolayısıyla ülkenin ekonomik gelişmesini olumsuz etkilemesi, kamu reformlarının işsizliğe yol açması ve gelir dağılımının bu denli bozulmasının milletlerin yaşam standartlarında düşüşe yol açması olarak gösterilebilir (M. Şahin, 2005, s. 130).

Türkiye de benzer ekonomik süreçlere maruz kalmakla birlikte, 24 Ocak 1980'de alınan istikrar kararları ile hem ekonomik alanda hem de sosyal hayatta görülen kapsamlı bir dönüşüm süreci geçirmiştir. Peşinden 1990'larda krizler ile ekonomi küçülmüş, işsizlik artış göstermiştir. Dünyada yaşanan küreselleşme süreci ve neo-liberal düzenlemelerle birlikte düşünüldüğünde Türkiye'de gelir dağılımındaki eşitsizlik ve dolayısıyla toplumsal sınıflar arasındaki fark artarak en çok da yoksulların koşullarının ağırlaşmasına neden olmuştur (Gürses, 2007, s. 60). Bununla birlikte nüfusun avantajlı bir kısmı ayrıcalıklı konumunu korurken, dezavantajlı kesim yoksulluk sorununun beraberinde açlık, ayrımcılık, sağlıksız yaşam koşulları ve dışlanma sorunlarına da maruz bırakılmaktadır.

Piyasalardaki büyümeye ve ekonomik hacmin bu denli artmasına rağmen aynı paralelde yoksulluk ve eşitsizliğin de artış gösterdiği görülmektedir. Özellikle modernleşme sonrası dönemde ortaya çıkan yoksulluğun yeni formları, mutlak yoksulluk ölçütlerinden farklı olarak modern hayatın çeşitli imkanlarından geri kalmayı ifade eden göreli koşullara işaret etmektedir. Artık kavram, gelir gider hesabı yapan maddi hesaplamalara

indirgenmek yerine yoksulluğun ekonomik olduğu kadar sosyal de bir problem olduğu ve ihtiyaçların bu nedenle daha kapsamlı anlaşılması gerektiği anlayışına devşirmiştir.

Yoksulluğun bu denli açık tezahürleri özellikle tüketim toplumu bağlamında içinde bulunduğumuz dönemin özellikleri ile düşünüldüğünde kişileri, eşitsiz koşullar ile baş başa bırakmakta ve içinde bulundukları toplum ile bağlarının zayıflamasına neden olmaktadır. En temelde ekonomik ancak beraberinde insanca yaşam için gerekli diğer imkanlardan uzak kalan kişiler giderek toplumun dışına itilmektedir. Ekonomik gücün yokluğu ya da zayıflığı olarak yoksulluk doğrudan bir dışlanma problemi değilse de bu durumun kendini gösterdiği bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk koşulları arttıkça toplumdan dışlanma riski da artış göstermektedir. Sonuç olarak yoksulluk, kişileri toplumun kalan kesimleri ile ayrıştırdığından bir ötekileştirme, dışlama gibi geniş kapsamlı olumsuz sonuçlar yaratmaktadır.

3. DIŞLANMA

3.1. Dışlanmanın Tanımı

Yoksulluğa dair bakış açıları zaman içerisinde özellikle küreselleşme süreçleri ile birlikte değişime uğramıştır. Mutlak yoksulluk kavramı yerini zamanın koşullarına göre göreli yoksulluğa bırakmış, şimdi ise klasik yaklaşımların da açıklamakta yetersiz kaldığı küresel düzeyde yoksulluğun farklı nitelikleri tartışılır olmuştur. Buna dair yaklaşımlardan bir tanesi kavramın yerini alan toplumsal dışlanma yaklaşımıdır. Toplumsal dışlanma bir yoksulluk anlatısı olarak toplumsal sorunları açıklamak için kullanılmaktadır (Karaman, 2019, s. 53). Klasik yaklaşımlar içinde yoksulluk bulunduğu dönemin koşullarında esas olarak geçinmek, yaşamı idame ettirmek için gerekli olan temel ihtiyaçlara erişememek üzerinden açıklanmaktaydı. Ancak değişen dünya düzeni ve küreselleşme, farklı coğrafyalarda kendine özgü koşullar meydana getirmiş, eşitsizliğin görünümleri de değişen ekonomik sistemler ile birlikte farklılık göstermiştir. Bu nedenle toplumsal dışlanma kavramının neoliberal politikaların hayata geçmesi ile eş zamanlı olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Kapitalizmin yeni ve farklı bir görünümü olan küresel kapitalizm ya da diğer bir ifade ile küreselleşme geçmişten beri var olan yoksulluk ve eşitsizlik sorunlarını farklı bir boyuta taşımış ve önüne geçilemeyecek kadar büyük bir boyuta getirmiştir. Sosyal devlet anlayışının sona ermesi, sosyal alanda uygulamaya konulan politikaları da kısıtlamış ve yeni sosyal sorunlar ortaya çıkararak farklı odaklara yönelmiştir. Bu süreçle birlikte ortaya çıkan yeni bir sosyal kriz olan dışlanma kavramı da aslında sınıfsal özelliklerden uzak ve bu çatışmayı da örten, daha geniş boyutları olan bir kavram olarak ifade edilmektedir. Bu durumun neoliberal politikalarla ilişkisi gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin şekilde göze çarpmaktadır (Tartanoğlu, 2010, ss. 6-7).

Tanım ilk olarak 1974 yılında Fransa'da Chirac Hükümetinin Devlet Bakanı Lenoir tarafından içinde bulunduğu çağın sosyal güvenlik sistemlerinin dışında kalan kesimini ifade etmek amacı ile kullanılmıştır. İlk kullanıldığı dönemin koşullarında ekonomik nedenden bağımsız olarak yalnızca sosyal ilişkilerin zayıflaması çerçevesinde bir

dışlanma sürecine vurgu yapmıştır. Bireylerin toplum ile bağlarının zayıflaması süreci öne çıkmaktadır (Silver, 1995, s.63'den akt.; Tartanoğlu, 2010, s.3). Kavramın Fransa'da kullanılmaya başlaması sonrasında Avrupa'da işsizliğin artması, göç sorunsalı, refah devletinin önemini yitirmesi gibi baş gösteren sorunlar toplumsal dışlanma kavramı ile konuşulur olmuştur (Sapancalı, 2005, s. 60). Bu sayede Avrupa'da da kabul gören kavram yaygın bir kullanım alanına sahip olmuş, Avrupa Birliği literatüründe yer bulmuştur.

Sapancalı'ya göre toplumsal dışlanmışlık *"belirli kesimlerin toplumsal bütünün ve sermaye birikimi sürecinin dışında kalıp, ekonomik büyümeye yaptığı katkıdan eşit yararlanamaması"* (2005, s.53) olarak tanımlanmıştır. Bu açıdan ele alındığında toplumsal dışlanmışlığın göreli yoksulluk kavramı ile yakın ilişkilide, refah devletini eleştiren bir yaklaşım olduğu ancak daha kapsamlı bir yoksunluk halini ifade ettiği anlaşılmaktadır. Akın ise toplumsal dışlanmayı *"bireyin veya belirli bir grubun toplumla olan ilişkilerinin veya farklı sosyal kurumlarla olan bağlarının zedelenmesi veya kopması"* olarak tanımlarken devletin işlevine değinmiştir. Çünkü devlet, kişiler ve toplum arasındaki sosyal ilişkileri korumakla yükümlüdür (Akın, 2009). Devletin topluma ve vatandaşlarına karşı sorumlulukları bulunmakta olup toplumun bütünleşmesinin önündeki engelleri ortadan kaldırmak ve bütünün huzur ve güvenliğini sağlama görevi bulunmaktadır. Bu konuda gereken tedbirler ise geliştirilecek politikalar ile alınmalıdır.

Toplumsal dışlanma kavramı bugün, çeşitli nedenlerden dolayı toplumdaki eğitim, sağlık ve kültürel alanların dışında kalma, üretim süreçlerine dahil olamama gibi çok sayıda alandan mahrum kalmayı ifade eden, çok yönlü bir tanım olarak daha yaygın bir kabule sahiptir (Seyyar, 2008, s. 423). Tanım eşitsizlik, işsizlik, yoksulluk, ayrımcılık gibi daha kapsamlı sorunları açıklamak için kullanılmaktadır. Daha genel bir ifadeyle toplumsal dışlanma bireylerin içinde bulundukları toplumla çeşitli şekillerde bağ kuramamalarını ifade eden bir kavramdır (Marshall, 1999, s. 150). Kavramın çok yönlü ve farklı unsurlarla kompleks bir ilişkisinin bulunması nedeni ile genel bir tanımlama yapabilmek güçtür. Bu nedenle dışlanma sorununu ifade ederken yapısal ve bireysel özellikler bütünüyle değerlendirilerek ilişkisellik açıklanmalıdır.

Toplumsal olarak dışlanmışlık hali birey özelinde *"kendi varlığının soyut ve somut anlamını toplumsal varoluş içinde yitirmesi"* (Kılıç Yıldız, 2009, s. 427) ya da yitirilmesi olarak ifade edilmektedir. Kişilerin hayata geldikten sonra içinde bulundukları birlikte yaşadıkları toplum tarafından değer ya da kabul görmemesi, çok temel insani ihtiyaçlarından mahrum bırakılması olarak da görülebilir. Keyder ve Adaman'a göre bu sorunun ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar şu ifadelerle çarpıcı bir şekilde ifade edilmiştir:

> Bu durum bu kesimin bir yandan emek piyasalarına, gelir getirici faaliyetlere, eğitim ve öğretim imkanlarına ulaşımında zorluklar yaşamasını getirirken, diğer yandan da toplumsal ve çevresel ağlar ve etkinlikler kurmasında engeller oluşturmaktadır. Bu kesimin elindeki güç oldukça sınırlı olup, karar alma süreçlerine katılımı sınırlı gerçekleşmektedir; dolayısıyla da bu kesim genelde kendini güçsüz ve günlük yaşamını etkileyecek kararların alımında kontrolü elinde tutmaktan aciz hisseder (2009, s.6).

Toplumsal dışlanma durumunda toplumun genelinin faydalandığı imkanlardan eşit şekilde istifade edememe hali söz konusudur. Bu haliyle bireylerin toplumun çeşitli alanlarının birinden ya da birçoğundan yoksun bırakılması, yani bireyler arasında eşitsizlik hali söz konusudur. Bireyler toplumsal hayatta vatandaşlık haklarından kullanımında sınırlandırılmış, seçeneksiz bırakılmışlardır. Toplumsal dışlanmaya yol açan nedenler çoğunlukla ekonomik yapıya odaklanmaktadır. Ancak dışlanma her coğrafyada her dönemde farklı ve özgün özellikler göstermektedir. Bu nedenle nedenler arasındaki ilişkisellik ancak belirli bir grup özelinde değerlendirildiğinde açıklanabilmektedir. Aksi halde dışlanmanın unsurları ve nedenleri arasında genel geçer ortak bir bağlantı kurmak mümkün olmamaktadır.

Toplumsal dışlanmanın çok yönlü anlamı itibari ile ortak bir tanım yapılamamaktadır. Ancak tüm ifadelere bakıldığında ortak olan nokta bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanamamasıdır. Temel ihtiyaçlardan kasıt, gelir gider hesabına dayanan klasik anlayışın ötesinde toplum içerisinde ilişki kurmanın, sosyal bütünleşmenin engellenmesi, temel haklara erişimin sınırlandırılması durumlarına işaret eder. Yani sosyal hayatın bir parçası olan bireyin toplumsallaşmasının önünde yaratılan engeller söz konusudur.

Çeşitli yönlerden toplumsal dışlanmadan söz edilebilirken işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik, yaşlılık, engellilik, cinsiyet gibi etkenler toplumsal dışlanmanın nedenleri olarak görülebilir. Bu etkenler arasında doğrudan neden sonuç ilişkileri kurmak güçtür. Hangi unsurun ne derece dışlanmaya neden olacağı içinde bulunulan toplumun yapısal koşulları ile ilgilidir.

Giddens, toplumsal dışlanmanın, sosyologlar tarafından eşitsizlik sorununu yaratan yeni kaynaklara vurgu yapmak için bireylerin toplumun geneliyle bütünleşmesinin engellenme biçimlerini ifade etmek için ileri sürüldüğünü belirtir (2008, s. 402). Dışlanmanın ekonomik, politik, kültürel, coğrafi, kişisel vb. çok çeşitli nedenlerini sıralamak mümkündür. Sosyo-ekonomik durum, dini inanç, etnik köken, cinsiyet, cinsiyet kimliği, sağlık durumuna ya da yaşa bağlı ayrımcı uygulamalar gibi pek çok durum bir toplumun üyelerini toplumdan dışlanma tehdidine maruz bırakabilir (Akkan vd., 2011, s. 23). Yapısal nedenler ise işgücü piyasaların geçirdiği değişimler, gelir dağılımdaki adaletsizlik, yoksulluk ve eşitsizlik, sosyal hizmetlerin yetersizliğidir (Tokol, 2015, s. 43). Bu nedenlerin yalnızca biri dışlanmaya yol açabileceği gibi genellikle sayılan nedenler arasında karşılıklı etkileşim görülebilmektedir.

Küreselleşme süreci toplumsal hayatın geniş bir alanında dönüşümlere yol açmıştır. Teknolojide meydana gelen gelişmelerle üretim uluslararası boyuta taşınmış ve emek piyasasında da bu sayede dönüşümler görülmüştür. Artık kitlesel üretim sayesinde işgücünün koşulları da farklılaşmıştır. Üretim süreci farklı coğrafyalarda yürütülebildiğinden, ucuz emeğin olduğu ülkelere taşınmış üretim maliyetinin düşürülmesi sağlanmış ve bu durum karı artırmanın yöntemi olarak sürdürülmüştür (Parlak, 2000, s. 666). Bu durum ucuz ve güvencesiz çalışma şartları, işsizlik gibi emeğin aleyhine sonuçlanmıştır. Piyasada kuralsızlaşma oluşmuş, sermaye ve emek arasındaki kutuplaşma ve devletlerin emek süreci lehine politikaları zayıflamıştır (Koray, 2008, s. 281). Esnek çalışma türlerinin uygulanmaya konması ile maliyet, işçi sayısı ve sosyal yardımların düşürülmesi gibi standart dışı düşük ücret politikası benimsenmiştir. Bu politika ile işçiler düşük ücretlerde rekabete mecbur bırakılmış, öte yandan artan işsizlik piyasa dışında kalan büyük bir işgücü ordusu yaratmıştır. Piyasada meydana gelen bu dönüşüm ile ortaya çıkan çalışma koşulları yeni mağdurlar yarattığından toplumsal dışlanma yaratan önemli bir neden olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca işsizlik sorunu,

özellikle kentlerde yaşayan vasıfsız işgücünü kayıt dışı sektörlere yönelttiğinden geçim sıkıntısı yaşayan birçoklarınca istihdam alanı haline gelmiştir. Bu durumun en kritik sonucu ise hem ekonomik hayattan hem de toplumsal hayattan bir kopuş sürecini doğurması olarak düşünülmektedir. Ancak kişilerin ekonomik hayata dahil olması dışlanma riskini ortadan kaldırmak için tek başına yeterli olmamaktadır. Keza kentsel yoksulluk bu durumun en somut kanıtı olarak gösterilebilmektedir.

Gelir dağılımdaki eşitsizlik ve düzenli gelirden mahrum olmak kuşkusuz sosyal dışlanmanın nedenlerinden en önemlileridir. Kişilerin gelir durumu, hayati ve sosyal ihtiyaçların karşılanarak toplumsal hayatın bir parçası olarak yaşamı sürdürmede işlev görmektedir. 1980'ler sonrası uygulamaya konulan ekonomi politikaları orta sınıfı düşük gelir grubuna indirmiştir. Kuşkusuz küresel kapitalizmin piyasa odaklı mantığı gelir dağılımdaki adaletsizliği derinleştirdiği ve mevcut eşitsizlikleri artırdığı apaçık görülmektedir. Türkiye de bu süreçle birlikte işçi ve memurlardan oluşan düzenli gelir sahibi emek işçileri gelir adaletsizliğinin bozulduğu bir döneme girmiştir. Bir toplumda gelir dağılımı arasındaki uçurum artarsa sosyal sorunların ortaya çıkma ihtimali de artmaktadır. Bu nedenle gelir dağılımının dengelenmesi yönünde eşitsizlikleri azaltacak ve düşük gelirli kişilerin refahını da genel seyre göre artıracak faaliyetler önem kazanmaktadır (DPT, 2001, s. 2).

Ekonomik bir durumun ötesinde gelir eşitsizliği ülkelerin politikalarının bir çıktısı, bir sonucudur. "*Yalnız üretim araçlarının mülkiyeti değil, kamu hizmetlerinin düzeyi, toplumsal geleneksel ilişkiler; işgücünün örgütlenme düzeyi ve yatay ve dikey hareketliliği, siyasal katılma biçimleri ve tüm bunların evrimi gelir dağılımını belirler. Gelir dağılımı bunların bir sonucu ve göstergesidir"* (DPT, 2001, s. 3). Çakır, bireylerin gelirlerinin hayati, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşıladığını, bu sayede sosyal bütünleşmeye katkı sunduğuna değinir. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin en acı sonucu olarak yoksulluk karşımıza çıkmaktadır. Sosyal dışlanma sürecinde ise bu eşitsizlik ve yoksulluk anahtar kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Çakır, 2002, s. 92). Yoksulluk beraberinde sosyal ve kültürel faaliyetler, eğitim ve sağlık hizmeti, belediye hizmetleri, sosyal hizmetler, karar alma mekanizmaları, sivil toplum gibi alanlardan da yararlanmayı etkileyeceğinden ekonomik yoksunluğun diğer yoksunlukları da beraberinde getireceği,

ekonomik koşullardan dolayı dışlanan bireyin dışlanmanın diğer boyutlarına da maruz bırakılabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Toplumsal dışlanma yönünde yapılan araştırmalar devletlerin sosyal koruma sistemlerinin de dışlanmayı engelleyici bir işlevi olduğuna değinmektedir. Kavramın refah devleti uygulamaların son dönemlerinde ortaya çıkması, sosyal devlet anlayışının bu konudaki işlevine dikkat çekmektedir. Sosyal koruma kavramı *"Temel risk ve gereksinimlerden kaynaklanan düşük yaşam standartlarına ya da yaşam standartlarının gerilemesine karşı koruma sağlamak için; toplumun kamusal ve toplu önlemler aracılığıyla bireylere ve ailelerine sağladığı yardımlar"* olarak ifade edilmektedir (Kapar, 2006, s. 104). Yani kişilerin hayatın aksayan dönemlerinde güvencesiz kalma riskine karşı devletin sunduğu bir araç, temel bir vatandaşlık hakkıdır.

Sosyal koruma sistemleri bireylerin karşılaşacağı riskli durumlarda onları sosyal yardım ve hizmetler ile toplumsal hayatın içinde tutmaktadır. Bu hizmet sosyal güvenlik kurumları aracılığı ile sunulmakta, sağlık ve eğitim hakkı ile birlikte emekli maaşı, işsizlik ödeneği ve iş güvencesi gibi hizmetleri de sağlamaktadır. Bu hizmetler her ne kadar dışlanma ve yoksulluk tehlikesine karşı önleyici tedbirler olsa da riski tamamen ortadan kaldırmamaktadır (T. Şahin, 2009, s. 67).

Dışlanma hali ülkeden ülkeye dönemden döneme farklı yapısal özellikler gösterebileceği gibi bu soruna neden olabilecek farklı faktörlerden söz edilebilmektedir. Bunlardan bazıları etnik köken, inanç sistemleri, kimlik, cinsel yönelimler olarak da görülebilmektedir (Hekimler, 2012, s. 5). Örneklenecek olursa, ülkemizin hemen her kentinde yaşayan Romanların etnik kökenleri sebebi ile yaygın olarak dışlanmaya maruz kaldıkları ve bu sebeple belirli mahalle ve bölgelerde yaşadıkları görülmektedir. Genellikle kentin gecekondu tipi mahrumiyet bölgelerinde yaşamaya mecbur bırakıldıkları gibi beraberinde dışlanmanın diğer boyutlarını da deneyimledikleri görülmektedir. Bu sebeple Romanlar kendilerini yaşadıkları topluma bağlayan bağlardan oldukça uzaklaşarak en çok dışlanmayla karşı karşıya kalan gruplardandır.

Toplumsal dışlanma ülkeler arasında farklı bakış açıları ile yorumlanmaktadır. Kavramın ortaya çıktığı Fransa'da nüfusun onda birini oluşturan dışlanmış gruplar zihinsel ve fiziksel engelliler, intihara eğilimli insanlar, yaşlı ve engelli bireyler, istismar mağduru

çocuklar, madde bağımlıları, suçlular, tek ebeveynler, problemli aileler, marjinaller, asosyal insanlar ve diğer sosyal yönden uyumsuz insanlardan oluşuyordu (Silver, 1994, s. 532). Geniş bir kitleyi kapsayan bu gruba 1980'li yıllardan sonra işsizler de eklenmiş ve dışlanma kavramı işsizlik ve eşitsizlik kavramları ile açıklanmıştır (Çakır, 2002, s. 84). İngiltere'de ise dışlanmışlar iktisadi yönden sistem dışında kalanları ele almış, gelir dağılımındaki eşitsizliği odaklanmıştır. Ülkede açlık ve yoksulluk toplumsal birliktelik önünde risk oluşturduğundan sosyal politika alanı bu konuya eğilmiştir (Işık Erol, 2013, s. 55). ABD'nde ise bu gruplar sınıf altı (underclass) kavramı ile nitelendirilmektedir. Bu gruptaki insanların sosyal olarak ötelendikleri ve işgücü piyasasının dışında kaldıkları varsayılır. Bu yaklaşımda dışlanan bireylerin toplumla bütünleşebilmesi için çalışma hayatına entegre edilmeleri gerekmektedir. Bu grubun kişisel tercihleri nedeni ile çalışma hayatının dışında kaldıkları düşünülür. Devlet tarafından desteklenmeleri halinde ise bireylerin bağımlılık kültürüne yatkınlığını artırmaktadır. Dolayısıyla bu düşünceye göre kişisel nedenler dışlanmanın sebebi olarak görülmekte ve istihdam alanının sürekli olarak içinde yer almama ve çalışma fırsatından faydalanma motivasyonunun düşüklüğü ile ekonomik alandan uzak kalmanın sonucu olarak sosyal hayattan tecrit edilme gibi davranışlar görülebilmektedir (Şenses, 2006, s. 91). Buradan da anlaşılabileceği gibi kavram kullanıldığı koşullar içerisinde farklı anlamlar ve yaklaşımlar barındırabilmektedir.

Karmaşık ve çok yönlü olmasına karşın literatürde tanım üzerinde uzlaşılan tek husus dışlanmış bireylerin toplumsal hayata dâhiliyelerinin bulunmamasıdır. Atkinson, toplumsal dışlanmanın üç unsuru olduğuna değinmiştir. Bunlardan biri dışlanmanın toplumların bakış açılarına göre farklılaşabileceğini, belirli bir toplumda ve zamanda görülebileceğini belirten göreliliktir. Buna göre dışlanma farklı kişilerce farklı şekilde deneyimlenmektedir ve herkesçe farklı anlamlara gelebilmektedir. Diğer bir unsur sosyal ilişkilerdir. Dışlanma süreci bireylerin davranışları sonucunda ortaya çıktığından sosyal ilişkiler ön plandadır. Son olarak da kavramın dinamik bir süreç oluşudur. Bireylerin hem mevcut durumlarından hem de gelecekteki koşullardan etkilenme durumlarını ifade etmektedir (Selek Öz ve Balta, 2020, s. 83).

Toplumsal dışlanmanın boyutları küresel ve bölgesel etkenleri de içerecek şekilde, ekonomik, siyasal ve sosyal olarak kategorize edilir. Tüm boyutlar birbirine bağlıdır,

birbirleri ile ilişki içindedir ve toplamda bir bütünün parçalardır (Hatipler, 2019, s.48). Bu durum aynı zamanda toplumsal dışlanma olgusunun derinliğine de işaret etmektedir. Toplumsal dışlanma türlerine bakıldığında ekonomik alandan dışlanma, mekânsal olarak dışlanma, kültürel ve siyasi alanın dışına itilme gibi farklı süreçler söz konusu olabilmektedir. Bazen bir alanda maruz kalınan dışlanma sonucunda dışlanmanın diğer tezahürleri de görülebilmekte ya da bir nedenden ötürü çok boyutlu bir dışlanma da söz konusu olabilmektedir.

3.2. Dışlanmanın Boyutları

Dışlanmanın toplumsal görünümü insanların içinde bulundukları toplumda ilişki kuramaması, toplumsal süreçlere aktif olarak katılamaması, eylemde bulunamaması, etkileşim kuramaması ya da daha basit bir yorumla sosyal hayatta aktif rol alamaması söz konusudur. Sosyal güvenlik ve koruma sisteminin dışında kalma, kamu hizmetlerinden mahrum kalma, izole olma gibi yoksunluklar yaşanır. Etnik köken ya da dini inanç, kimlik, cinsel yönelim ya da vatandaşlık statüleri, vatandaşlık hakkına sahip olmada bir kusur gibi görülürken bu kişilerin içinde bulundukları toplum ile bütünleşmelerine engel teşkil etmektedir. Sonuç olarak da bu kişilerin toplumun dışına itilmelerine ve yalnızlaşmalarına neden olmaktadır (Hekimler, 2012, s.5). Toplumsal olarak dışlanmış grupların neoliberal ekonomi politikalarının sosyal hayattaki yansıması olarak şehirlerde enformel alanlarda, çoğunlukla da gecekondu bölgelerinde yaşadıkları, kayıt dışı ya da düşük ücretlerde ve niteliksiz işlerde çalışmakta oldukları ve ortak kimlik etrafında birleşerek dayanışma kurdukları görülmektedir. Özellikle kentsel yoksulluğunu derinden yaşayan etnik kimlikleri sebebi ile kayıt dışılığa ve kent yaşamının dışına itilen Romanlar etnik kimliklerine ilişkin olumsuz yargılar nedeni ile ayrımcılığa çok yönlü olarak maruz kalan, dışa kapalı ve izole bir yaşam süren, ayrımcılığa en yoğun maruz bırakılan grup olarak nitelendirilebilmektedir.

Seyyar (2010:39), toplumsal dışlanma türlerini emek piyasasından dışlanma ve sonuç olarak işsizlik, sosyal güvenceden mahrum kalma ve ekonomik sorunlar, tüketim alanından dışlanma ve yeterli beslenememe, sağlık hizmetlerine erişim sorunu ve rahatsızlıklar sonucu ölüm riski, eğitim hizmetlerine erişim sorunu yozlaşma ve kültürel dışlanma ve sonucunda tüm toplumsal değerlerden uzaklaşma ve yabancılaşma şeklinde

açıklamaktadır. Toplumsal dışlanmanın farklı nedenlerden ortaya çıkmasından ve farklı evrelerinden dolayı bu süreç tüm boyutları ile ayrı ayrı ele alınıp irdelenmelidir. Toplumsal dışlanma türleri, ekonomik dışlanma, mekânsal dışlanma, kültürel dışlanma ve siyasi dışlanma olarak ayrı süreç şeklinde açıklanacaktır.

Ekonomik alanda dışlanma, insanların hayatlarını devam ettirebilmek adına ihtiyaç duydukları çalışma hayatına katılım, ekonomik gelir elde etme imkanlarından yoksun bırakılma halini ifade eder. Çalışma hayatına, üretime katılım hem gelir hem de sosyal hayatın bir parçası olmak bakımından işlevseldir. Kişilerin düzenli ihtiyaçlarını karşılayamaması sonucunda ekonomik dışlanma ortaya çıkar. Toplumsal dışlanmanın ekonomik alanda görülen bu boyutu, mal ve hizmet piyasasına erişememek olarak da görülebilir. En kritik noktada kişisel gelir ve kamu yardımlarının ihtiyaçların karşılanmasında eksik kaldığında görülür. Sosyal yardımlar ve destek mekanizmaları, aile desteği de düzenli olmadığında ekonomik alanda dışlanma en yoğun halde görülür (Özhasar, 2013, s. 22). Bu durumun en kritik sonucu ise derin yoksulluk ve açlık hali, ya da elde edebilmek için illegal yollara başvurmak ve suça bulaşmak, yani başka toplumsal sorunların ortaya çıkması olarak görülmektedir.

Bir gelirden yoksun kalmak ile ekonomik alandan dışlanma arasında doğrudan bir ilişki vardır ancak diğer bir taraftan çalışma, üretim ve işgücü piyasasından mahrum kalan kişiler, sadece geçim imkanlarından uzak kalmamaktadır. Ekonomik yoksunluk süreci zamanla kişilerin içinde yaşadıkları topluma aidiyet hissetme, toplumla bütünleşme gibi unsurlarını da etkileyen, beraberinde tüketimin de bir parçası olmanın önünde engel teşkil eden bir süreçtir. Keza toplumsal dışlanma kavramı sosyal içermenin karşıtı olarak da yaygın bir kullanıma sahiptir. Bu durum yalnızca gelir getirememe durumunda değil, geçici ve kısa süreli işsizlik durumunda, düzenli işe sahip olup da düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışan bireylerde de benzer riskler görülmektedir. Bu gibi durumlarda kişiler kredi imkanlarına da ulaşamayacağından dışlanma riski söz konusudur (Adaman ve Keyder, 2006, s. 9).

Ekonomik dışlanma, emeği ile geçimini kazanan kişilerin sosyal destek mekanizmalarına erişim imkanına göre farklı yoğunlukta yaşanacaktır. Geçici işsizlik ya da kronik işsizliğe karşın ailenin, sosyal çevrenin ya da sosyal yardım hizmetlerinin yoksunluğu halinde

ekonomik dışlanma daha olumsuz sonuçlarla yaşanabilecek, yoksulluk kronikleşecek ve diğer dışlanma tezahürleri de beraberinde görülebilecektir. Ekonomik alandan en uzak kalan grup olan Romanlar, etnik ayrımcılığa maruz kalmaları sebebi ile belirli sektörlere sıkıştırılmış durumdadırlar. Genellikle eğitim olanaklarından yoksun olduklarından vasıfsız ve geçici işlerde çalışmakta ve üretim süreçlerinin dışında bırakılmaktadırlar. Üretim sürecinin dışında kalmak aynı zamanda tüketim süreçlerinden de uzak kalmayı getirdiğinden her anlamda ekonomik dışlanmaya örnek teşkil etmektedirler. Ayrıca etnik kökene dayalı bir ayrımcılığa uğrayan Romanların ekonomik dışlanmaları aynı zamanda politik olarak dışlanmalarının bir sonucu olarak da değerlendirilebilmektedir.

Mekânsal alanda dışlanma çoğunlukla yoğun olarak insanların bir arada yaşadıkları bölgelerin dışında kalan kesimlerde görülür. Buradaki insanlar sosyal ve ekonomik yönden kentle farklılaşmaktadırlar. Çoğu yerde gecekondu bölgelerine rastlanabilmektedir. Burada yaşayan insanlar nüfusun diğer kesimi tarafından etiketlenir ve kentin dışına itilir (Tolan, 2009, s. 20). Dünyanın birçok ülkesinde genellikle göçmenlerin, siyahilerin ve dini inanç, kültürel veya etnik farklılıkları bulunan ve o toplumun 'sahipleri' tarafından kabul edilmeyen grupların kentin en yoksul mahalle ve bölgelerinde yaşamaya itildikleri görülmektedir. Çokkültürlü bir nüfus yapısına sahip ülkemizde bu duruma Romanların yaşadığı mahallelerinin genelinde rastlanabilmektedir. Hemen her şehirde yaşayan Romanlar mekânsal olarak kentin dışında kalan ya da kentin imkanlarından yoksun kalan bu etiketlenmiş mahallelerde yaşadıklarından ötürü mekânsal dışlanmaya çarpıcı bir örnektir. Yaşadığı bölgelerin kent merkezinde kalması durumunda ise kentsel dönüşüm uygulamaları ile dolaylı olarak bölgeyi terk etmeye zorlanmaları ve yine kentin kenar mahallelerine gitmeye mecbur bırakıldıkları başta Sulukule örneğinde olduğu gibi farklı şehirlerdeki örneklerde de görülmektedir.

Adaman ve Keyder (2006:10) mekânsal dışlanmanın iki unsuru olduğuna dikkat çeker. Bunlardan ilki kişilerin yaşadığı mekânın özellikleri nedeniyle ayrımcı davranışlara maruz kalması ve küçük görülmesi, bir diğeri ise kişilerin özelliklerinden farklı olarak bölgenin kamu hizmetlerinin yeterli ve kaliteli olmamasından kaynaklı kentin kalanı ile bütünleşememesidir. Romanlar özelinde değerlendirildiğinde bu durum sosyo-ekonomik ve kültürel farklılığın bir görünümünü de yansıtmakta ve Romanların yaşadığı mahallelerde bahsedilen iki unsurun da varlığı söz konusudur. Hem kimlikleri nedeni ile

yaşadıkları yerlerin olumsuz özellikler atfedilerek etiketlenmelerine hem de gecekondu bölgelerinin her türlü kamu hizmetinin sınırlı sunumuna rastlanmaktadır. Bir anlamda bu mekânsal dışlanma, kişilerin toplumdan ayrı tutulmaya başlamalarının ve bu sayede toplumun öteki'leri olarak kentin bütünü ile ayrışmanın başladığı bir süreci de vurgulamaktadır. Akkan vd. (2011:24)'nin vurguladığı gibi mekânsal olarak etiketlenmiş bölgelerde yaşamak birçok alana Romanların erişimlerinde engeldir. Bu mekanlar toplumdaki çoğunluk tarafından tehlikeli olarak kodlandığından bölge dayanışma alanı olma özelliğini yitirir ve mukimleri tarafından bölgeyi terk etme isteği doğurur. Ancak kent yoksulları sayılabilecek Romanların yoksulluk koşulları içerisinde bu süreci gerçekleştirebildikleri durumlara güçlükle rastlanmaktadır.

Mekânsal dışlanmanın görüldüğü yerleşim bölgelerinde toplumsal tabakalar arasındaki sınırlar çok keskindir ve bu belirgin bir şekilde görülür. Kamu hizmetlerinin sınırlılığı, sosyal yardımlar, kültürel çeşitlilik bölgeler arasında farklılık gösterir. Bu da aynı şehirde bile bölgeler arasında yabancı kimlik algısına neden olur (Acar ve Baykara Acar, 2009, s. 445). Romanların yaşadığı Çayırbaşı Mahallesinde de bu farklılık belirgin bir görünüm sergilemektedir. Çevredeki yakın mahallelerde güvenlikli site gibi konut tipi görülürken, Çayırbaşı mahallesinin altyapısının bulunmadığı, gecekondu ve bakımsız apartman dairelerinden oluştuğu bilinmektedir. Bu belirgin farklılık toplumsal ilişkilere de tezahür etmektedir. Romanların bölgenin dışı ile iletişimi oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu da etnik ve kültürel farklılıkları ile Romanların genellikle kapalı bir grup olmalarına yol açmaktadır.

Romanların yaşadıkları bu gibi kapalı mekanlar damgalanmış bölge özellikleri göstermektedir. Goffman, damgayı nitelik/sıfat ile stereotip arasındaki özel bir ilişki olarak tanımlarken toplumun hemen her alanında değersizleştirici bir etki yarattığına değinir. Bireylerin varsayılan toplumsal kimlikleriyle ilişkili olan damgalanma ve damgalı birey kavramı üzerinden bireyler ya da grup toplumun egemen kitlesi tarafından belirli farklı özellikleri üzerinden itibarsızlaştırılır (Goffman, 2014, s. 32). Çayırbaşı özelinde de bu durum Roman Mahallesi ifadesinde karşılık bulur. Buradaki kast bölgenin kriminal/tehlikeli damgası ile gözden düşürülmesidir. Romanlar ise uzak durulması gereken, etiketli bir grup kalıp yargısını taşımaktadır.

Goffman üç tip damgadan bahsederken ırk, ulus ve din gibi etnolojik damgaların olduğuna dikkat çekmektedir. Bu tip damgalar soy bağıyla aktarılır ve grubun tüm üyelerini de etkileyebilir (Goffman, 2014, s. 33). Damgalı bireylerin temelde yaşamlarını etkileyen şey ise kabullenme meselesidir. Damgalı bireyler toplumsal kimliğine ilişkin tüm olumsuz yönleri hem damgalı bireylerde hem de ilişki kurduğu diğer bireylerde dikkate alınmayı hak ettiği algısı yaratır. Buna karşın beklentisi karşılanmayan bireyler açısından kendi özelliklerinin bu duruma yol açtığı kabullenilir ve damgalı birey bu duruma karşı doğrudan ya da dolaylı olarak telafi yollarına başvurarak düzeltmeye çalışır (Goffman, 2014, ss. 38-39). Romanlar da etnik kökenlerine ilişkin kendilerine yakıştırılan bu tip damgalarla ayrıştırılmaktadır. Kendilerine yakıştırılan hırsız, pis, günübirlik yaşayan, tasasız vb. insanlar olarak görülür ve bu önyargıların farkında olarak durumu kabullenen Romanların gündelik hayatlarında çeşitli yaşam stratejileri geliştirdikleri söylenebilmektedir.

Kültürel alanda dışlanma belirli yaşam biçimlerine sahip insanların yaftalanması sonucunda topluluğun dışına itilmesi olarak ifade edilir. Bu kişilerin etnik köken, engel durumları, statüleri, cinsel yönelimleri, çoğunluktan ayrışan yaşam tarzı gibi farklılıkları genel kabule aykırı düşerek toplum ile bütünleşememesine yol açar. Kültürel alanın dışına itilen insanlar ise kendi kültürlerine, özelliklerine tutunduğundan sosyal entegrasyon sağlanamaz. Adaman ve Keyder (2005, s.10)'e göre; *"farklı bir etnik kökenden gelmek ya da farklı bir din/mezhep üyesi olmak, çoğunluk dilini rahat konuşamamak, ya da aksanlı konuşmak, farklı giyim kuşam ya da cinsel tercihler gibi nedenlerden ötürü toplumsal yaşamın genelinde süregitmekte olan etkinliklere alınmama, soğuk davranılma"* gibi şekillerde somutlaştığı görülmektedir.

Romanların göçebe hayatın getirdiği davranış ve alışkanlıkların yerleşik hayata geçişte terk edilmediği, bu nedenle de kültürel olarak hor görüldüğü ve ilişki kurmaktan kaçınıldığı, keza onların da kendi kültürel kodlarına tutundukları, bu karşılıklı durumun sosyal etkileşimi kısıtladığı görülmektedir. Bu durum ilk olarak bölge dışında sosyalleşmenin başladığı okul çağı ile ortaya çıkmaktadır. Romanlar okul çağıyla birlikte, aksanlı konuşma tarzı, 'pis, cahil ve küfürbaz' görüldüklerinden çevresi tarafından uzak durulmaları sebebi ile okul ortamından erken yaşta uzaklaşmaktadırlar.

Siyasi alanda dışlanma, karar alma mekanizmalarının dışına itilme ve siyasi süreçlere katılımdan yoksun bırakılma olarak ifade edilir. Bu durumun sonucu olarak kişilerin hem hukuki hem de siyasi haklarını kullanamaz duruma gelmeleri hatta politikaların dışına itildikleri görülür. Bu haliyle kişilerin kendi varlıklarını ve koşullarını da etkileyen süreçlere dâhil olamamaları ve dikkate alınmamaları gerçeğiyle karşılaşılmakta, kişiler değersizlik duygusu taşımaktadır. Tam olarak tespiti güç olsa da hemen her şehirde Romanların yaşadığı söylemek yanlış olmayacaktır. Siyasi alanda görünür temsiliyetleri yeterli olmadığı gibi yerel temsilleri ya da sivil toplum alanındaki ilişkileri oldukça sınırlıdır.

3.3. Etnisite/Kimlik

Etnisite, etnik kimlik, etnik grup gibi çeşitli kavramlarla ifade edilen etnik, kelime kökeni olarak Yunanca "ethos" kelimesinden türetilmiştir. Ethos, yani "halk" atalardan gelen ortak mirasa dayanan bir topluluğu tanımlamaktadır. Bu tanımı ile ortak köken, akrabalık ve kültürel bir birlikten söz edilmektedir. Buradan hareketle etnisite kavramı da ırksal anlamından farklı olarak kültürel farklılıkları tanımlamak için kullanılmaktadır (Bölükbaşı, 2018, ss. 107-108). Marshall' a göre etnisite, *"ait oldukları ve içinde özgün kültürel davranışlar sergiledikleri bir toplumda kendilerini diğer kolektif yapılardan farklılaştıran ortak özelliklere sahip olduğunu düşünen ya da başkaları tarafından bu gözle bakılan kişileri tanımlayan bir terimdir"* (1999, s. 215). Etnisitede kültür öne çıkarılmakla birlikte biyolojik özelliklerin öne çıktığı ırktan farklılaşmakta ortak bir kültür sahibi olan gruplar anlaşılmaktadır.

Aydın ve Emiroğlu'nun tanımına göre etnisite *"belirli dinsel, dilsel, mekânsal ve/veya kültürel özellikler bakımından hem kendisini diğerlerinden 'ayrı' gören hem de diğerleri tarafından 'başka' sayılan, bütünlüklü bir kimliğe ve kendine özgü kültürleme sürecine sahip (...) kimliğini koruyan ve grubun sürekliliğini sağlayan toplumsal/kültürel ve bazen de siyasal*" olarak ifade edilen bir oluşumdur. Bu açıdan kavram bir olgu olarak tarif edilmektedir. Etnisite, etniklik ya da etnik kimlikler değişkenlik gösterebilmektedir. Yani aynı grup etnik kimlik açısından farklı özellikler gösterebileceği gibi etnik kimliğin aynı kaldığı ancak zaman içerisinde kastettiği anlamın değiştiği duruma da rastlanabilmektedir (Emiroğlu ve Aydın, 2003, s. 276).

Andrews'e göre kavram *"Bir devletin içindeki diğer gruplarla örtüşmeyen özellikleri tanımlarlar. Etnik gruplar, kendi kültürel tanımlamaları için, geçmişten seçilmiş ortak gelenekleri ölçü alan, genelde endogamik gruplar"* (1992, s.10) şeklinde tanımlamaktadır. Çeşitli tanımlardan da anlaşılacağı üzere etnisite, etnik gruplar, etniklik, etnik topluluk gibi kavramlar bir topluluk içerisindeki "öteki"ne kıyasla anlam bulmakta ve egemen olan çoğunluğa kıyasla grubun farklı yönleri öne çıkarılmaktadır.

Etnisite'nin odağını bir grubun özelliklerinden uzaklaştırarak, toplumsal ilişkiler boyutuna vurgu yapan Eriksen, bu toplumsal ilişkilerin görünümüne dikkat çeker. Aralarında hayali bir akrabalık, sınırlı ve düzenli bir ilişki bulunan grupların diğerlerinden ayırt edici özelliklerine dayandırılan sosyal bir kimlik olarak tanımlanır. Etnisite kavramı bir kimlik yaratım sürecine dikkat çekerken politik ve örgütsel özellikleri de vurgulanır. Eriksen buradan hareketle etnisitenin grubun özellikler bakımından benzerliklerine değinirken, grup dışından ise farklılıklarına göre tanımlandığını belirtir (Eriksen, 2004, s. 25).

Smith, etnisitenin temel özelliklerinden bahseder. Ona göre etnik bir grubun belirli temel özellikleri bulunmaktadır. Bunlar; kollektif özel bir ad, ortak bir soy miti, paylaşılan ortak geçmiş, ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla özel unsur, belirli bir yurtla özdeşleşme ve grup içindeki insanlar arasındaki dayanışma duygusudur. Bu özelliklerden en önemlisi ortak kökene ilişkin yüklenmiş anlamlar yani soy mitidir. Dolayısıyla ırksal bir ortalıktan, biyolojik benzerlikten ve kan bağından ziyade aynı duygu ve zevkleri paylaşmak, birbirlerine benzeşmek aynı kolektifliğin bir parçası olmak ve birlikte yaşamanın olmazsa olmaz unsuru olduğu düşünülür (Smith, 2002, s. 47). Bu temel unsur etrafında uzlaşmadan bir etnik topluluktan bahsetmek mümkün değildir.

Bunlarla birlikte bir topluluk için kültür örüntüleri, dil ve din, edebiyat, müzik, adetlerin nüfusun kalanından farklı olması da o topluluğun etnik özelliklere sahip olduğunun göstergelerindendir. Yerel bir dile sahip olmaları yeterli olmamakla birlikte sosyal hayatına da sirayet eden bir yaşam tarzını da temsil etmesi gerekmektedir (Akıncı, 2019, s. 417). Daha önce de ifade edildiği gibi bir kimliğin görünümüne işaret etmelidir. Bu bağlamda Türkiye'deki Romanlar farklı yaşam organizasyonları, sosyal ilişkilileri,

müzikleri ve giyim tarzları gibi sosyal ve kültürel farklılıkları ile etnik bir görünüm sergilemektedirler.

Kültürel tanımı öne çıkaran sosyolojik tanımdan çok farklı olmamakla birlikte etnisitenin antropolojik literatürdeki tanımı da ortak değerler ve etkileşime vurgu yapmaktadır. Burada dört temel özellik vurgulanır.

> Biyolojik olarak varlığını sürdürebilen; açık bir şekilde ortak bazı temel kültürel değerlere sahip olan; karşılıklı etkileşim ve iletişimin olduğu bir alan yaratan; ve kendisi ve diğer etnik gruplara ait bireyler tarafından bir etnik gruba aidiyetle tanımlanan insanlardan oluşan toplumsal kategori olarak nitelendirilmektedir (Barth, 2001, s. 13).

Çeşitli tüm tanımları bütünüyle değerlendirildiğinde etnisitenin gruplar arasında belirgin bir sınırı, ayrışmayı vurguladığı görülmektedir. Bu durum farklılıkların zenginliği ve uzlaşı kültürünün, çoğulcu anlayışın yerleşmesi şeklinde tezahür edebileceği gibi, insanın doğası ile eş düşünme yanılgısına düşüldüğünde bu farklılıkların etnik grupların toplumdaki yerini de sınırlandırabileceği ve gruplar arasında bir bölünme ve ayrımcılığa da götürebileceği ayrıntısı önem taşımaktadır.

Bahsi geçen ayrım Romanlar özelinde yaşadıkları hemen her toplumda karşı karşıya kalınan bir durumdur. Toplumun 'esas sahipleri' tarafından grupların etnik özelliklerinin tabiatları ile bir anıldığı bir toplum içinde ötekileştirilmekte ve yaşam alanlarından uzaklaştırılmaktadır. Ayrıştırılan ve sosyal entegrasyonlarının önünde engel teşkil eden tutucu ve dışlayıcı bir yaklaşımla karşı karşıya kalmaktadırlar. Etnik kimliklerine dair bu tutum ise toplumsal bütünleşmenin ve uzlaşı anlayışının önünde engel oluşturmakta, ayrımcılık ve toplumsal dışlanmanın çeşitli görünümleri ile sonuçlanmaktadır. Romanların yaşadıkları mahallelerin izole bir şekilde diğer mahallelerden ayrılması bu grubun mekânsal dışlanmaya maruz bırakıldığını gösteren en görünür örnek gösterilebilir.

Barth, etnisiteye dair çeşitli tanımlarda ortak olarak öne çıkan ortak değerlerin paylaşımı konusuna eğilir. Ortak kültürün grupların oluşum sürecinin bir parçası değil, bu oluşum sürecinin bir sonucu olduğunu vurgular. Kültürü bir etnik grubun en temel belirleyici olarak görülmesi durumunda önyargılara neden olacağı sonucuna değinir. Barth'ın bu

tespiti kavramın dinamik yönüne vurgu yapmaktadır. Grupların oluşturduğu kültürel davranışlar grubun yaşadığı çevreden de etkilenir. Dolayısı ile çevrenin özellikleri ile de şekillenebilir. Özetle etnik gruplar farklı topraklarda o toplumun özelliklerinden etkilenerek değişir, dönüşür. (Barth, 2001, s. 14). Bu ifadeden yola çıkarak farklı devletlerde yaşayan aynı etnik grubun üyelerinin farklı özellikler göstermesinin -bireysel faktörler hariç tutulduğunda- mümkün olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca bu durum bize kültürün bir etkileşim sonucu ortaya çıktığını ve dönüşebildiğini de göstermektedir. Örneğin göçebe bir kökene sahip Roman topluluklarına dünyanın hemen her ülkesinde rastlanabilmektedir ancak tüm dünyaya yayılan bu göçebe topluluğun gittikleri coğrafyalardaki dinsel, dilsel ya diğer kültürel ögeler ile değişime uğramaları, farklı dinlere mensup olmaları ya da yaşadıkları ülkenin dilini benimsemeleri de bu değişime örnek olabilmektedir.

Kavramın tarihsel sürecine bakıldığında sosyal bilimler literatürü içerisinde ilk olarak 1953'de David Riesman ile rastlandığı kabul edilmektedir (S. Yıldız, 2007, s. 15). 1960'larda gelindiğinde etnisite konusuna eğilim artmıştır. Guibernau ve Rex 1960'lar sonrası İngiltere'de kavramın azınlıkları ve toplumun avantajsız grupları özellikle de göçmenleri işaret ettiğinden söz etmektedir. Buna ek olarak yeni ulus devletlerin kurulması ile etnisite kavramına olumsuz anlamlar yüklendiği, Asya, Afrika ve Pasifik ülke topluluklarını, Avrupa'nın hakim çoğunluğunun dışında kalanları ve göçmenleri kastetmek için kullanılan bir anlama dönüşmüştür (Sağır ve Akıllı, 2004, s. 5). Günümüzde hala etnik topluluk veya etnik grup ifadesi nicelikten bağımsız olarak egemen çoğunluktan farklı olan azınlık statüsündeki gruplar için kullanılmaktadır. Birleşmiş Milletler tarafından 1979'da yürütülen bir çalışma sonucunda *"Bir Devletin geri kalan nüfusundan sayıca az olan, hâkim konumda olmayan ... etnik, dinsel veya dilsel olarak nüfusun geri kalanından farklı özellikler taşıyan ve zımnen de olsa, kendi kültür, gelenek, din veya dillerini koruma yönünde bir dayanışma sergileyen bir grup"* olarak geliştirilen 'azınlık' tanımın içerisinde etnik gruplara da yer verilmesi anlamlı bir durumdur (Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG), Diyarbakır Barosu, 2007, s. 10).

Etniklik veya etnisite çok eskiye dayanan kullanımı olan bir kavram değildir. Etnik grupların tarihinin, farklı etnilerin tarihin çeşitli dönemlerinde ve çeşitli topraklarda M.Ö. üçüncü bin yılın başlarından bu yana görüldüğü düşünüldüğünde (Smith, 2002, s. 58),

elbette ki daha eski olmasına karşın toplumsal bir sorun olarak dikkat çekilmesi yeni tartışılmaya başlanan bir durumdur. Klasik dönem sosyologlarında Weber dışında kavramın kullanımına pek rastlanmamıştır. Etnik gruplara yönelik ilk eğilim 19.yy'da Batı'da ortaya çıkmıştır. Batı, ulus devlet kavramının yaratıcısı olarak kendisini gördüğünden, farklı etnisiteleri toplum dışına öteleme çabası ile kavramı sorunsallaştırarak kavramın mahiyetine olumsuz bir anlam yüklemeye çalışmıştır. Bu çabada da dönemin milliyetçi hareketlerinin önemli bir destekleyici etkisi bulunmaktadır (Türkdoğan, 2003, s. 59). 18. Yy sonunda Fransız Devrimi ile başlayan ulus devlet anlayışının ortaya çıkışı ve dünyada yayılışı sırasında yurttaşlık algısı üzerinden ortak ulusal bir kimlik algısı yaratılmaya çalışılmıştır. Bu ortak kimlik üzerinden homojen bir ulusa dayalı devlet yapısı inşa edilerek yerel kimlikler göz ardı edilmiştir. Bu bağlamda ulus devletin sürecini irdelemek etnik grupların toplum içindeki yerini anlamak açısından işlevsel olacaktır.

Etnik grubun aktörleri, kültürel ve tarihi bağları bulunan, belirsiz dahi olsa ortak bir kökeni bulunan ancak siyasi nitelikten uzak bir grubun üyeleridir. Ulus ise etnik grupların sahip olduklarından çok daha fazlasına sahiptir; öncelikle siyasi bir örgütlenmedir ve ülke ile fiziki ve tarihsel bir bağı mevcuttur (Kurubaş, 2008b, ss. 14-15). Etnik gruplar için bir devlet söz konusu değildir ve bu gruplar farklı coğrafyalarda yaşayabiliyorken, ulus devlet sınırları belirli bir toprak parçasına sahiptir. Kültürel benzeşme etnik gruplarda görülebilirken, ulus için bu söz konusu olmayabilir.

Etnik grupların sorun olarak algılanışı ulus devletlerin gelişim süreci ile paralellik göstermektedir. Kurubaş, (2008b, s. 25) etnik sorunların bu döneme özgü olduğunun ve ulus-devlet ile bağımlı bir ilişkisinin altını çizmektedir. Ulus devlette ulusun sınırlarının devletin fiziki sınırları ile eş olduğu, ulusun da aynı soydan geldiği kabul edilir. Bu bağlamda ulus devlet de tek türden bir kültürün hâkim olduğu homojen bir siyasal örgütlenme olarak düşünülür. Bu örgütlenme biçimi tüm toplumu ulusal kimlik duygusunda birleştirmeyi ve sürdürmeyi amaçlarken, bu çaba etnik, dini ve kültürel farklılıkları da eriterek standartlaşmayı hedefler. Anderson'un deyimi ile *"hayal edilir",* çünkü *"ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur"* (Anderson, 2007, s. 20). Ancak etnik gruplar için bu siyasi topluluk tanımı geçerli değildir, örgütlülüklerinin herhangi bir siyasi yanı olduğu söylenemez. Özellikle Romanlar için bu nitelikten ziyade eşitlik ve hak

mücadelesi içinde bulundukları görülmektedir. Herhangi bir siyasi örgütlenme içerisinde olduklarına geçmişte çok rastlanmamıştır. Ancak etnik grupların, devlet kurma ya da ulus olma yönünde milliyetçi duyguları ve siyasi bir amacı olması halinde ulus olma yolundaki maddi şartları ve süreçleri sağladıkları takdirde devlet kurma yoluna gittikleri örneklere tarihte rastlanmaktadır.

Ulus devletin inşa sürecinde devletin tüm ulusu kapsayacağı ve ulusun da devlet ile bütünleşeceği varsayılır. Ulus devletin kendi belirlediği bu tektipliği sağlama ve geliştirme yönündeki faaliyetleri etnik sorunlara yol açabilmektedir. Devlet eğitim yoluyla ulus bilincini, askerlik ile vatan şuurunu, siyasal katılım ile de vatandaşlık fikrini aşılayarak ulus kimliğini inşa etmeye çalışır. Tüm farklılıklar bu süreçte olabilecek en aza indirgenerek folklorik değerler azımsanır. Bu durum tüm etnik grupların asimile olarak uyumlanması ile sonuçlanabileceği gibi, etnik kimliklerine olan aidiyeti güçlendirme ihtimalini de içerir (Kurubaş, 2008a, ss. 22-23). Bu gibi durumlarda etnik gruplar kendi kimliklerine tutunarak ve dayanışmacı bir tutum sergileyerek toplum içinde kimliklerine yönelik hak mücadelesine yönelmektedirler. Bir etnik grup örneği olarak araştırmamızın konusu olan Romanlar da kimliklerine yönelik bir ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Bu durum beraberinde toplumsal dışlanmanın her yönüyle karşımıza çıkmaktadır. İçinde yaşadığı toplum tarafından kimlikleri kabul görmeyen Romanlar, geçmişte ayrımcılığın en acımasız haline ve hatta Avrupalı Romanlara Naziler tarafından uygulanan soykırım gibi insanlık dışı uygulamalarla karşılaşabildikleri gibi günümüzde de hala her toplum içerisinde hak ve eşitlik yönünde güçsüz bırakılmışlardır.

4. YOKSULLUK VE TOPLUMSAL DIŞLANMA İLİŞKİSİ

Yoksulluk tüm dünyanın karşı karşıya kaldığı ancak özellikle az gelişmiş ülkelerde daha keskin bir ifadesiyle karşılaşılan süregelen bir sorundur. Kavramı çok boyutlu ve geniş anlamı ile birçok yönden yoksun kalma hali olarak değerlendirdiğimizde toplumsal dışlanmanın bir boyutu ya da bir nedeni olarak da nitelendirilebilir. Toplumsal dışlanma ve yoksulluk arasında sıkı bir neden sonuç bağı vardır. Yoksulluk, hayatı idame ettirmek için belirli ihtiyaçlara erişememe iken, dışlanma ise çok yönlü bir mahrumiyet sürecini ifade eder. Bu nedenle daha geniş perspektiften anlaşılması gereken bir kavramdır.

Yoksulluğun dışlanma yarattığı ya da dışlanmanın yoksullukla sonuçlandığı gibi doğrudan bir çıkarım yapmak ve aralarındaki ilişkinin yönünü neden sonuç ilişkisi bağlamında tayin etmek her zaman için kolay olmamaktadır. Bununla birlikte ekonomik bir yetersizlik durumu olması sebebi ile yoksulluk durumunun gelir getirici işlerden, dolayısı ile de işgücü piyasasından, üretim ilişkilerinden uzak kalmayı ifade etmesi nedeni ile toplumsal hayatın bir parçası olma duygusunu da zayıflattığı sonucu çıkarsanabilir. Toplumsal bağların, kişilerin sosyal çevresi ile ilişkilerin zayıflaması da aynı zamanda kişilerin belirli imkanlara erişimini kısıtlaması sebebi ile yoksulluk riskini artırabileceği ya da mevcut yoksulluk koşullarını da zorlaştırabildiği ifade edebilir. Bu nedenle iki kavram birbirinin nedeni olabileceği gibi, sonucu olduğu örnekler görmek mümkündür.

Tanımda ifade edildiği gibi toplumsal dışlanma çok yönlülüğe ve çok boyutluluğa işaret etmektedir. Kimi çevrelerce yoksulluğun yeni adlandırmasından öte bir şey değilken kimi çevreler toplumsal dışlanmanın daha geniş perspektiften çok unsurlu ve dinamik bir süreç olduğunu belirtmektedir. Bu konuya farklı bir bakış açısı sunan Abrahamson, iki kavramın da farklı süreçlere işaret ettiğini dolayısı ile bağımsız dönemlerdeki koşullarla ilişkili kavramlar olduklarını açıklar. Yoksulluk Sanayi Devrimiyle ortaya çıkan burjuvanın zenginleşmesinin zıttı olarak yokluğu ifade eder. Toplumsal dışlanma ise post modern dönemin bir terimidir ve dönemin öne çıkan sosyal bütünleşme kavramının karşıtı olarak anlamlandırılmıştır. İki kavram farklı dönemler içerisinde popüler olmasına

karşın aynı anlama karşılık gelmektedir (Abrahamson, 2005, s.15-16'dan akt.; T. Şahin, 2009, s. 74).

Dışlanma daha kapsamlı bir terim olarak, yoksulluğun daha dar anlamından çok daha farklı boyutları içermektedir. Ancak yine de dışlanma süreçlerinde en önemli kilit sorun yoksulluktur (Hoban, 2019, s. 80). Bununla birlikte dışlanmadan bahsedebilmek için gelir yoksunluğu sorununun dışında yaş, cinsel yönelim, sağlık koşulları, eğitim seviyesi, mesleksizlik, kültürel farklılık, kimlik, köken, aile tipi ve ilgili alt faktörlerin etkisinden söz edilebilmektedir. Çok boyutluluğuna vurgu yapılan dışlanma sorununda diğer faktörler tek başına etkili olabileceği gibi yoksulluğun etkisini pekiştiren bir faktör olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Dolayısı ile kompleks bir ilişkinin varlığı göze çarpmaktadır.

Yoksulluk kavramı bir gelir ya da tüketim bağlamında çeşitli tanımları belirtilmekle birlikte bir koşul, bir durum belirtir. Dışlanma ile ise, bireyin toplum ile ilişkilerindeki bir zaman zarfında meydana gelen sosyal bağlarının kopmasını anlatan bir 'süreç' ifade edilmektedir (Sapancalı, 2006, s. 58). Bu bağlamda kavramların ikisini de çeşitli boyutları ile değerlendirmek ve aralarındaki iç içe geçmiş ilişkiyi tartışmak mümkün olmakla birlikte, farklı analizlerle de ele alınmaktadır. Toplumsal dışlanma kavramı kişilerin yoksul olmasına neden olan koşulları da içerebilir. Aynı şekilde yoksulluk da dışlanma nedenlerinden etkilenebilir. Ayrıca dışlanma süreçleri yoksullukla paralel bir şekilde birbirini tetikleyebilir.

Yoksulluk sosyal politika ve ekonominin temel olarak ele aldığı bir konu olarak kaynakların adaletsiz dağılımı üzerinde durur. Eşitsiz bir paylaşımı sınıfsal olarak eleştirir. Dışlanma ise McLuhan'ın 'küresel köy' diye tanımladığı dünyanın her köşesinin çeşitli ilişkiler ile birbirine bağlandığı ve bütünleştiği küresel dünyanın popüler sosyal içerme, sosyal bütünleşme kavramlarının aksayan yönleri ile ortaya çıkan görece yeni bir kavram olarak daha sosyal ve kültürel sorunlara ilişkin bir süreci merkeze alır. Bu nedenle aralarındaki ilişkinin benzerliği ve farklılığı literatürde halen tartışmalı bir konu olup, dışlanmanın yoksulluk başlığının altında ya da yoksulluğun dışlanma başlığının altında tartışıldığını görmek mümkündür.

İki kavram arasındaki ilişki gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklılık göstermektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde iki kavram arasında daha yakın bir ilişkisellik bulunmaktadır. Yoksulluk bu gibi ülkelerde gelişmişlik düzeyi ile doğru orantılı olarak barınma ihtiyacından beslenmeye, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerden diğer tüm kamu hizmetlerine ulaşmadaki yetersizliğe yol açarken, bu durum da kişilerin istihdama erişememesi ve beraberindeki diğer eşitsizlikler ve ayrımcılıklar ile birleşerek yoksulluğun şiddetini artırmaktadır. Bu haliyle yoksulluk karar alma süreçlerinin dışına itilmeye, siyasal süreçlere, iş hayatı ve kültürel faaliyetlere erişememeyle sonuçlanarak eşit yurttaşlık hakkının kullanımına engel oluşturmaktadır. Bu durumun sonuçları yoksulluğu yeniden doğuran koşulları ortaya çıkarırken bir döngü yaratarak kişileri kalıcı yoksullukla karşı karşıya bırakmaktadır (Geçgin, 2009, s. 9)

Yoksulluk ve dışlanma arasındaki ilişki konusunda tartışmalar bugün halen muğlaklık göstermektedir. Ancak iki kavram arasındaki benzerliğe değinecek olursak, yoksulluk tüketim kapasitesinin yetersizliği ile, dışlanma ise toplumsal ilişkilerin süreci ile alakalıdır. Bu nedenler arasındaki ortak nokta iki durumun da kişilerin yaşam koşullarındaki eşitsiz bir duruma işaret etmesidir. Yoksul kişiler imkanlara erişim konusunda içinde yaşadıkları topluma oranla daha dezavantajlı durumda iken, toplumsal dışlanmaya maruz kalan kişiler de çevre ile ilişkilenme konusunda dezavantajlı durumdadır. Bu nedenle aralarındaki ilişkinin niteliği tartışmalı olsa da kişilerin eşit koşullarda yaşam hakkına ulaşım konusunda engellenmişlikleri söz konudur. Bu nedenle yoksulluk ve toplumsal dışlanma, toplumun ortalama koşullarından geri kalma, ayrışma ve eşitsiz ilişkilere atıfta bulunmaktadır. Toplumsal dışlanmanın toplumun 'hâkim sınıfları' tarafından belirli kesimlerin temel haklara erişimin sınırlandırılması yönünde değerlendirildiğinde belli grupların egemenliği dışındaki alana itilen dezavantajlı bırakılan kesim olarak okunması mümkündür. Ayrıca iki kavram da en çok tartışılan sosyal problemlerin başında gelmekte olup, adil olmayan bir toplum düzeninin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Sosyal problemlerden etkilenen grupların başında toplumun en kırılgan kesimi gelmektedir. Avrupa Birliği (AB)'ne göre yoksulluk ve sosyal dışlanma riski yüksek grupların başında işsizler, tek ebeveynli aileler, yaşlılar, yoksul aileler içerisinde yetişen çocuklar, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcı muameleye maruz kalanlar, evsizler ve

özellikle Romanlar başta olmak üzere etnik gruplar gelmektedir (Gökbayrak, 2005). Romanların, yaşadıkları ülkelerin hemen hepsinde toplumsal sorunları en şiddetli halde yaşadıklarını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Türkiye'nin hemen her şehrinde yaşayan Romanlar hem yoksulluğun hem de dışlanmanın her boyutunu yaşamakta, adeta Roman kimliği yoksulluk ve dışlanmışlık kavramları ile eş tutulmaktadır. Bu nedenle Romanların kimliklerine yönelik algı ve sosyokültürel ve ekonomik açıdan yaşadıkları mağduriyetler eşitsiz ilişkiler bağlamında konumlandırılmalıdır. Kentin dışlanmış yoksulları olan Romanların yaşadıkları mahallelerde yoksulluk türleri açısından bakıldığında tanımlanan tüm yoksulluk türlerini görmek mümkündür.

4.1. Yoksulluk ve Toplumsal Dışlanma İlişkisi Arasında Romanlar

Romanlar dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı yaşam tarzları ile hayatlarını sürdüren kendine has özellikleri olan bir topluluk olarak bilinmektedir. Gittikleri bölgelere göre farklı isimlerle anılmaktadırlar. Kökenlerinin Hindistan'dan çıktığı yönünde ortak kanı bulunmakla birlikte bu konudaki bilgiler farklılık göstermektedir. Aslen göçer kökenli bir topluluk olan Romanların sayıları günümüzde tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte çoğunlukla Avrupa'da yaşayan, Türkiye'de de sayıları etnik nüfusun istatistiği bulunmadığından ve göçebe yaşam tarzlarının da etkisi ile tam bilinmemekledir. Akademik çalışmalarda 400-500 bin olduğu tahmin edilen göçebe bir etnik gruptur (Alp, 2016, s. 153). Yaygın olarak "Çingene" adıyla bilinmekte ve yaşadıkları bölgelere göre çeşitli isimler almaktadır. Bunlardan bazıları "Abdal, Arabacı, Beyzade, Cano/Cono, Dom/Lom/Rom, Elekçi, Esmer vatandaş, Gurbet, Gurbeti, Karaçi/Karaçı, Karaoğlan, Kıpti, Lulu, Mango, Mutrib/ Mutrip, Pırpır, Poşa/Boşa/Paşa, Roman, Sepetçi, Teber, Todi" (H. Yıldız, 2007, s. 61) isimleri ile çeşitli bölgelerde karşımıza çıkmaktadır.

Kimliklerine yönelik adlandırma literatürde kimilerince Çingene kimlerince Roman olarak tercih edilmiştir. Son yıllarda yürütülen çalışmalarda Roman ismine sıkça rastlanıldığı görülse de geçmiş çalışmalarda Çingene ifadesi kullanılmaktadır. Roman isminin kullanımı ile topluluğun kendinden önceki kuşaktan ve tarihsellikten kopuşun ve atalarına ve kökenlerine ilişkin bağların terk edilmesine yol açtığı bu nedenle Çingene kavramının kullanılarak mücadele edilmesi gerektiği de bir tartışma konusudur.

Türk Dil Kurumuna göre "Roman" kavramı "Çingene"ye karşılık gelmektedir. Ancak yapılan çalışmalarda "Çingene" ve "Roman" sözcükleri farklı kavramlarla açıklanmıştır. "Çingene" sözcüğü, topluluğa ait olmayanlar tarafından kullanılan bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla ötekileştirilmiş bir anlam ifade etmektedir. "Roman" ise Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya gibi Avrupa ülkelerinden gelen Trakya bölgesine göç eden grup için kullanılan isim olarak bilinmektedir (Koptekin, 2017, s. 43). "Rom" kelimesi köken olarak "adam, insan" anlamlarına karşılık gelir. Topluluk da kendilerine "Rom", dillerine ise "Romani" denmesini tercih etmektedir. 1978 yılında düzenlenen 2. Dünya Çingene Kongresinde benzer şekilde "Uluslararası Çingene Komitesi"nin adı da "Uluslararası Roman Birliği" olarak düzenlenmiştir (Kolukırık, 2009, s. 111).

Kavramlardan hangisinin kullanılmasının doğru olduğu konusu tartışmalıdır. Bu konuda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Özkan (2000, s. 8) 'a göre *"ilk olarak Türkçede kullanılan Çingene kelimesi çengi-gan veya çengi-gane yani çengicilik, çengilik yahut çengiler"* kelimelerinden türetilmiştir. "Çeng", bir çeşit saz olup çengi ise sazı çalan kişiye ve dansöze verilen addır. Dolayısıyla kelime çalgı, dans, eğlence gibi anlamlara gelmektedir. Kolukırık (2012) ise "Çingene" ya da "Roman" kelimelerinden hangisinin kullanılacağı konusunun gruba bırakılması gerektiğini söylerken tarihsel süreçlerde "Çingene" ismi ile geçtiklerini ve hatta Osmanlı'da da Çingene Sancağı olarak anıldıklarını bu gibi nedenler dolayısıyla çingene isminin kullanılmasının tarihsel bir süreklilik arz edeceğini ileri sürmüştür.

Esin, kaleme aldığı çalışmasında Roman ifadesinin daha geçerli olduğunu şu kelimelerle belirtmektedir.

> Yeryüzünde onlarca adı bulunan Çingenelerin en yaygın adı da budur. Tabiatıyla her toplumun kendi diliyle(…) Roman sözü ise, 1968 yılından beri Çingene'nin yerini alma eğilimindedir. "İkinci Dünyâ Çingene Konferansı"nda da, Uluslararası Çingene Komitesi'nin adı, Uluslararası Roman Birliği olarak değiştirilmiştir. Çingeneler, böyle anılmak istemektedirler (Esin, 2012).

"Çingene" adının nereden geldiği, etimolojik kökeni önem arz etmektedir. Fakat anılan sebeplerden "Çingene" kelimesine yüklenen olumsuz imaj ve çağrışımlar, "Roman"

ifadesinin uluslararası alanda ve literatürde de yeni bir ifade biçimi olarak kullanılması, araştırma sahası olan Çayırbaşı mahallesinde yaşayanların kendilerini Roman kelimesi ile tanımladıklarının gözlemlenmesi nedeni ile kendilerine yönelik bu tercih dikkate alınarak bu çalışmada topluluktan söz edilirken "Roman" ismi tercih edilmiştir.

Romanlar dünya üzerindeki tüm ülkelerde göçer bir topluluk olarak bilinirler. Bugüne kadarki tarihsel süreçte bir devlet çatısı altında toplanmaları söz konusu olmamış, Hindistan'dan göç ettikten sonra Avrupa ve Anadolu'ya çeşitli kollardan göç ederek yaşam mücadelesi vermişlerdir. Her coğrafyada farklı isimlerle anılsalar da yaşadıkları ortak deneyim; gittikleri yerlerde kimliklerini ve kültürlerini taşımaları, homojen bir topluluk olarak bir arada yaşamaya özen göstermeleri ve sağlam bir kültürel yapı inşa etmeleridir.

Romanların yazılı kültürlerine ilişkin yeterli kaynak bulunmadığından tarihleri, kökenleri hakkında toplanan bilgiler uluslararası ve ulusal literatürde antropolojik ve etimolojik çalışmalardan derlenmiştir. Benzer şekilde göç sonrası süreçleri de belirsizlikler taşımaktadır (Kolukırık, 2004, s. 5). Romanların Hindistan'dan geldiklerine ilişkin bilgi 18. Yy'da Avrupalı dilbilimciler tarafından çevrelerinde yaşayan Romanların Doğu dillerini konuşmalarını fark etmeleri ile ortaya çıktığı söylenmektedir. Heinrich Morizt Grellman ise Romanlar ve Hindistan arasında bağ kuran başka bir dilbilimci olarak yaptığı çalışmada Roman dilindeki kelimeleri Hintçe ve İngilizce karşılıkları ile bir çalışma yürütmüş ve Hintçedeki her üç kelimeden birinin Roman dili ile benzeştiğini ortaya koymuştur. Ancak o tarihten günümüze kadarki sürecin yarısı hakkında günümüzdeki kayıtlarda neredeyse hiçbir bilgi bulunmamaktadır (Fonseca, 2002, s. 100).

Romanların tarihine yönelik yetersiz bilgi nedeni ile neden göçer bir kültürü sürdürdükleri tam olarak bilinmemektedir. Göçebeliklerine yönelik eğilimlerinin nedenini yerleşik hayata geçmeyi reddetmeleri olarak görenler olduğu gibi kimi çevreler de zaruri koşullara bağlamaktadır. Kendisini de bir Roman olarak tanıtan Çingenelerin Kitabı adlı eseri kaleme alan Ali Mezarcıoğlu atalarının göçebe olmayı tercih etmeleri değil, göç etmeye zorlandıklarının altını çizerek şöyle ifade ediyor:

> Geçmişte atalarımız iki nedenden ötürü göçmüşlerdir. Birinci olarak meslekleri gereği yılın belli dönemlerinde kışları geçirdikleri kamp alanlarından,

> mahallelerinden ayrılmaları gerekmiştir...Göçebeliğin ikinci ve en önemli nedeni ise Çingenelerin herhangi bir bölgede sürekli yerleşim kurmalarının engellenmiş olmasıdır. Atalarımız herhangi bir bölgede köklü bir biçimde yerleşme imkânı bulamadan yaşadıkları bölgelerden ayrılmaya zorlanmışlardır (Mezarcıoğlu, 2010).

Geçmişlerinin muğlaklığına karşın, bugüne kadar Romanlara ilişkin bilinen dramatik gerçeklik, tarih boyunca göç ettikleri coğrafyalarda zulüm gördükleri, kanun dışılıkla ilişkilendirildikleri ve yaşama tutunma çabası içinde kimsenin ilgi göstermediği işleri üstlendikleri sayılabilmektedir. Tüm bunlara ve Romanların kendi tarihlerine ilişkin köklü bir bilgi birikimine sahip olmamalarına karşın, bulundukları farklı ülkelerde kendi kimliklerine ve kültürel özelliklerine tutunmayı sürdürerek ortak özelliklerini korumaları bugün dikkat çekici bir durumdur. Gittikleri ülkelerin kültürlerine uyum sağlayarak dil, kültür, yaşam tarzı açısından yaşadıkları ülkeye uyumlanan Romanlar olduğu gibi, bugün devletsiz olmalarına ya da bir devlet kurma yönünde politik idealleri görülmemelerine karşın etnik kimliklerini koruyarak günümüze gelmiş bir kültür olmaları çarpıcı bir özelliktir.

4.1.1.Dünyada Romanlar

Romanların anavatanlarından ne zaman ayrıldıkları, göç süreçlerinin nasıl olduğu konusu tartışmalıdır. Ancak bununla birlikte 5. ve 11. yy'lar arasında Hindistan'dan göç ettikleri bilinmektedir. Göçebe bir topluluk olması sebebiyle dilsel çalışmalar ile göç ettikleri yolların izi sürülebilmekte ve tarihsel süreçlerine ilişkin ancak çıkarımlar yapılabilmektedir. Kolukırık'ın derlediği çalışmaya göre Romanlar, 10. yy sonu ve 11. yy başlarında Hindistan'dan göç ederken üç ana kola ayrılmışlardır. "Dom"lar, belirli aralıklarla Suriye ve Filistin'e göç ederek yerleşmişlerdir. Bir kısmı ise Mısır üzerinden önce Kuzey Afrika'ya oradan da İspanya ve Avrupa'ya göç etmiştir. Romanların diğer kolu "Lom"lar ise Ermenistan ve Gürcistan'a göç ederek yerleşmişlerdir. En büyük kolu olan "Rom"lar ise batıya göç ederek Anadolu'ya gelmişlerdir (Kolukırık, 2004, ss. 185-186).

Altınöz'ün çalışmaları ise göçebe Romanlar'ın ilk defa M.S. 5. yy'da Asya'dan ayrıldıklarına ve 9. yy itibari ile Avrupa'ya göç ederek orada yaşamlarını sürdürdüklerine

dair ifadeler içermektedir. Aynı çalışma bir kısım Roman topluluğu için anavatanlarının Mısır kabul edildiğine yer vermektedir. Avrupa'ya göç etmeden önce uzun bir süre Mısır'da yaşamış olmaları ve burada Mısırlı anlamına gelen "Gypsy" adını almaları bu görüşe zemin hazırlamıştır (Altınöz, 2016, s. 24).

Romanların Anadolu topraklarına ilk teması ise oldukça eskiye dayanmaktadır. Önce Selçuklu Döneminde tarih sahnesine çıkan Romanların önemli bir kesimi Anadolu'da yerleşik olarak kalmışlardır. İstanbul'a gelişleri ise 1050 yılında olmuştur (Kenrick, 2006, s. 54). Bir diğer kesim ise Anadolu üzerinden Balkanlara geçmiştir. Balkanlar'da bulunan Roman nüfusunun büyük oranda Müslüman olması nedeni ile Lozan Anlaşması döneminde mübadeleye tabi tutulmuş, Türk göçmenlerle birlikte Türkiye'ye gelmişlerdir (Özkan, 2000, s. 2). Mübadele anlaşmasına göre Osmanlı'dan kalan Müslüman nüfusun ve Anadolu'daki Rum Ortodoks nüfusun yer değiştirmesi zorunlu kılınmış ve Müslüman topluluk içerisinde Romanlar da mübadil sayılmıştır. Balkan toprakları Roman topluluğu için ikinci bir vatan olarak görülmüştür. 13. yy'da Balkanlara göç eden Romanların Osmanlı Döneminde Türklerle beraber gittikleri ve hatta bu sebepten Türk casusu gibi muamele gördükleri kayıtlara geçmiştir (Kolukırık, 2009, s. 71).

Arayıcı'ya (2008, s.33-34) göre Avrupa'da Romanlar ilk olarak 15. yy'da görülmüştür. Avrupa'da yerleşik hayata geçseler de gerek kültürel özellikleri gerek icra ettikleri meslekler gerekse de müzik anlayışları ile göçebe yaşantının özelliklerini sürdürdükleri ifade edilmiştir. Dünya üzerindeki Romanların yüzde 90'ının Romani dilini konuştukları ve Rom olarak kabul edilen koldan oldukları ifade edilmektedir. Ayrıca "Manuş", "Sinti" ve "Gitan" olarak farklı isimlerle anılan gruplar da vardır.

Romanların geçmişteki dini inançları konusunda yazılı kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Bununla birlikte Fraser'ın belirttiği üzere Romanlar yaşadıkları coğrafyaya göre farklı dini inançlara mensuptur. Göç ettikleri ülkelerin dinlerini benimsemeye meyillidirler (Fraser, 1992, s. 311). Fonseca ise Romanların dinin getirdiği imkanlardan faydalanmak ve baskıdan kaçmak için bölgenin dilini benimsediklerini ancak dine ihtiyaç duyan bir topluluk olmadıklarını belirtir. Romanların resmi bir dinleri olmadığı gibi topluluk anlayışı daha güçlüdür (2002, s. 60).

4.1.2.Türkiye'de Romanlar

Ulaş Karan tarafından Sıfır Ayrımcılık Derneği ve Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG) için hazırlanan "Görmezlikten Gelinen Eşitsizlik: Türkiye'de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi" isimli raporda farklı çalışmalar tarafından Türkiye'de iki ila beş milyon arasında Roman ve Roman gibi yaşayan nüfusun varlığının kabul edildiği bildirilmiştir (2017). Avrupa Birliği organlarından Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) tarafından hazırlanan Türkiye Raporu'na göre ise 2.750.000 Roman nüfusu Türkiye'de yaşamaktadır (2011). Akademik çalışmalarda sayılarına ilişkin birtakım öngörüler bulunmasına karşın Roman nüfusun Türkiye'deki gerçekçi rakamlarına ulaşmak mümkün değildir. Türkiye'de nüfus sayımlarında etnik kökene dayalı bir ayrım yapılmaması ve istatistik tutulmaması bunun bir nedenidir. Bir diğer durum ise Roman topluluklarının bulundukları yerlerde ayrımcılık ve dışlanmaya maruz kalmaları sebebi ile kimliklerini saklama eğiliminde olmalarından kaynaklıdır.

Türkiye'deki Romanlar üç gruba ayrılmakta ve "Rom"lar, "Dom"lar ve "Lom"lardan oluşmaktadır. "Rom"lar Türkiye'de Batı kesimlerinde yaşamaktayken, Doğu Karadeniz Bölgesinde "Lom"lara, Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde ise "Dom"lara rastlanmaktadır. Yaşadıkları bölgeye göre çok sayıda isimle anılmaktadırlar. Türkiye'de "Dom"lar için "Karaçi", "Aşık", "Mıtrıp" isimlerinin kullanılması yaygındır. "Gaco" ise Romanların, kendilerinde Roman olmayanlara verdikleri isimdir (Karadayı, 2019, s. 93). Özkan, (2000, s. 4) Batı Anadolu ve Trakya'da "Roman", Van ve Ardahan çevresinde "Mutrib", Orta Anadolu'da "Elekçi"; Erzurum ve civarında "Poşa", Akdeniz ve Ege civarında "Sepetçi", Adana ve çevresinde "Cono" isimlerinin verildiğini söyler. Ayrıca pek çok yerde esmer vatandaş, arabacı ve köçer de kullanılmaktadır. "Kıpti" ismi de Mısır'dan geldikleri söylenen topluluk için yaygın bir ifadedir.

Romanların Türkiye'deki kollarından "Rom"ların kökenleri Balkanlara dayanmaktadır. Burada Avrupa'daki Romanlardan etkilendiklerinden benzerlikleri bulunmaktadır. Sepetçilik, bohçacılık, kalaycılık, hamallık, müzisyenlik gibi işlerle uğraşmaktadırlar. Sünni olanları çoğunluktadır ancak Doğu şehirlerinde ve İstanbul'un bazı bölgelerinde Alevi Roman'a da rastlamak mümkündür (Marsh, 2008, s. 22). Çoğunlukla İslam

inancına mensup olan Romanlarda yerleşik yaşayanların Sünniliği, konar göçer yaşayanların ise daha çok Bektaşi-Aleviliği benimsedikleri bilinmektedir (Özkan, 2000, s. 104). Diğer bir Roman grubu olan "Dom"lar ise Ortadoğu'daki göçmen grubunun bir kolu olarak bilinmektedir. Diyarbakır, Antakya, Mardin şehirlerinin bulunduğu bölgeye 11. yy'da geldikleri söylenmektedir. Günümüzde halen Türkiye'nin doğu ve güneydoğu bölgelerinde temel meslekleri müzisyenlikle hayatlarını idame ettirmektedirler (Gün, 2016, s. 15). Topluluğun geneli göçebe hayat tarzını devam ettirmekte olup yoğun yoksulluk şartları içerisinde yaşamaktadır. Anadilleri "Domca" ya da "Domari"dir. Ancak bölgede konuşulan dilleri benimseyerek Kurmanci, Zazaca ve Türkçe dillerini konuşmaktadırlar (Marsh, 2008, s. 22). "Lom"lara ilişkin ise yeterli bilgiye rastlanamamıştır. Korkmaz'a (1985, s. 151) göre kuzeydoğu ve Karadeniz Bölgesinde küçük bölgelerde yaşamakta ve "Poşa" olarak adlandırılmaktadırlar. Günümüzde bu "Lom" ya da "Poşa"lara çoğunlukla Artvin, Sivas, Erzincan ve civarında rastlanmaktadır.

Türkiye uzun yıllardır farklı kimliklerin bir arada yaşadığı bir ülke olarak evvelden beri bu topraklarda yaşayan Romanlar için önemli bir yerleşim alanıdır. İstanbul Sulukule Romanların en eski yerleşim yerlerinden olmakla birlikte özellikle nüfus mübadelesi sonrası Edirne ve çevresinin de Romanlara ev sahipliği yaptığı bilinmektedir (Avara ve Mascitelli, 2014, ss. 138-139). Romanlar Türkiye ile kendilerini özdeşleştirmelerine ve kimliklerinin bir parçası olarak tanımlamalarına rağmen büyük bir kısmı kendilerini ikinci sınıf vatandaş olarak tanımlamakta ve haklı gerekçelerle temel vatandaşlık haklarından faydalanamadıklarını ve olumsuz şartlarda yaşamalarının kendilerine mübah görüldüğünü düşünmektedirler (Marsh, 2008, s. 20).

Geçmişlerinde göçebe bir yaşam tarzı ile anılan Romanların Türkiye'deki durumunda çoğunlukla yerleşik hayatı benimsedikleri bilinmektedir. Bu duruma kendi isteklerinin katkısı olduğu gibi geçmiş dönemde yönetimler tarafından bu yönde baskılanmış olmaları da etkilidir. Altınöz'e göre yerleşikler ile göçer Romanların yaşam biçimleri konusunda farklılıklar görülmektedir. Yerleşik olan Romanlar etno-kültürel özelliklerini taşımakla birlikte yaşadıkları toplumun dilini ve geleneklerini benimsemiş ve kendi geleneklerini geride bırakmışlardır. Genellikle kırsal alanlarda kalan arazilerde yapılan gecekondu tipi yapılarda yaşamaktadırlar (2013, s. 47). Türkiye'de bugün Romanların yaşadığı mahalle

ve bölgelerdeki manzara halen benzer olup genellikle şehrin gettolaşmış kenar mahallelerinde yaşamlarını sürdürdükleri görülmektedir.

Ülkesiz halklardan olan Romanlar etnik kökenlerine ilişkin çok sayıda olumsuz tanım ile karşılaşmışlardır. Tüm insanlığı ifade etmek için kullanılan 'yetmiş iki buçuk millet' ifadesinde yetmiş iki millet diğer tüm dünya uluslarını temsil ederken 'buçuk millet' olarak Çingeneler/Romanlar kastedilmiştir. Kendilerine yönelik bu gibi çok sayıda ayrımcı deyim ve atasözü de bulunmaktadır. "Çingen çalar Kürt oynar", "Çingeneye beylik vermişler, önce babasını asmış", "Çingen takımı", "Çingene çadırı", "Çingene kılıklı" vb. gibi çok sayıda aşağılayıcı ve ayrımcı ifadeler ve dilimize yerleşmiş söz kalıpları bulunmaktadır. Romanlara yönelik bu söylemler onların Roman olmayanlar tarafından toplum içinde atfedilen konumlarının da önemli bir göstergesidir ve Romanlara karşı toplumun tutumunun hem açık hem de örtük ifadesini ele vermektedir. Avrupa'nın bir çok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de Romanlar "*herkesin nefret etmeyi sevdiği bir topluluk*" (Avara ve Mascitelli, 2014, s. 141) olarak her türlü olumsuz sıfatlara layık görülmüşlerdir.

Bu bağlamdan hareketle Romanların ne azınlık olarak ne yerli ulus olarak kabul edildiği bu araflıkta, her türlü alanda dezavantajlı olmaları şaşırtıcı görülmemelidir. Ancak bu vatansız halkın onca olumsuz muameleye karşın politik ve ekonomik olarak güçsüz kaldıkları bu koşullarda var olma mücadeleleri şaşırtıcıdır. Elbette ki yaşadıkları sorunların tek mağdurları olmamakla birlikte, geçmişten bugüne taşınan olumsuz algı ve hor görülen bir etnisiteye sahip olmaları, ayrımcı tutum ile birleştiğinde her sorunu diğerlerinden daha şiddetli yaşamalarına ve daha çok etkilenmelerine neden olmaktadır.

Türkiye'de Romanlara yönelik bakış açısı cumhuriyetin ve ulusun temellerinin atıldığı ilk yıllarda yürürlüğe konan ve 2006 yılına kadar geçerliliğini koruyan 2510 sayılı İskân Kanunundaki ifadede dikkat çekmektedir. Anılan Kanunun 4. Maddesinde mültecilerin ve muhacirlerin kabulüne ilişkin olarak Türk kültürüne bağlı olmayan, anarşist, casus, göçebe çingeneler ve memleket dışına gönderilenlerin hariç tutulduğu belirtilmiştir (21 Haziran 1934, Resmî Gazete). Bu ifade göstermektedir ki cumhuriyetin ilk yıllarında tesis edilmeye çalışılan ulus düşüncesinde Romanlar ayrı tutulmuş, anarşist ve casuslarla bir anılmıştır. Döneminde Romanlara ilişkin devletin politik tutumu yansıtan önemli bir

gelişmedir. Yakın tarihe kadar da siyasi ya da hukuki alanda bahse değer bir gelişme ne yazık ki görülememiştir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de Romanların örgütlenmesine yönelik adımlar Avrupa Birliği uyum süreci ile başlamıştır. Etnik grupların dernekleşmesine yönelik yasal engelin 2004'te kaldırılması ile de kısa sürede yerellerde Romanların dernekleşme çalışmaları hız kazanmıştır (Akgül, 2010, s. 213). Keza Avrupa Birliği süreci sonrasında Avrupa merkezli birçok sivil toplum kuruluşunca insan hakları temelinde çalışmalar yürütülmüş, bu kapsamda Türkiye'deki Romanlar özelinde yaşanan sorunlara dikkat çeken ve farkındalık çalışmaları yürüten çok sayıda proje faaliyete geçmiştir.

Edirne Roman Derneği (EDROM), European Roma Rights Centre (ERRC) ve Helsinki Yurttaşlar Derneği (hYd) tarafından hazırlanan Türkiye'de Roman Haklarının Geliştirilmesi projesi için 2008 yılında hazırlanan kitapta Türkiye'de Romanlara yönelik kırktan fazla dernek olduğunu ve bunların iki federasyon çatısı altında faaliyet gösterdikleri ifade edilmektedir (Marsh, 2008, s. 22). Bugün çok sayıda dernek ve federasyonunun yanı sıra uluslararası kuruluşlarca da yürütülen Romanların örgütlenmesi, tüm ülkelerde hemen hemen benzer sorunlardan mağdur olan Romanların yaşadıkları sorunlara dikkat çekilmesi ve hak mücadelesi kısa zamanda ümit verici sonuçlar elde etmiştir. 2009 yılında Romanların sosyo-ekonomik şartlarının iyileştirilmesi amacıyla yapılan, Roman açılımı olarak da anılan süreç Romanların kamusal hizmetlere erişim ve ayrımcılıkla mücadeleye yönelik önemli bir gelişme olarak görülmektedir.

Bugün gelinen noktada Romanların yaşadığı sorunlara yönelik çalışmalar elbette ki yaşanan sorunların toplum düzeyinde ifade edilmesi, sosyal entegrasyonun sağlanmasına katkı sunması ve farkındalık yaratması açısından önemli bir aşamadır. Ancak en temel ihtiyaçlara erişimde dahi erişim sorunu devam eden toplumun en güçsüzü konumlarını koruyan Romanların yoksulluktan ve bununla ilişkili olarak toplumsal dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalma çözümsüzlüğünden çıkabilmesine ihtiyaç vardır.

Yoksulluk, içinde bulunduğu her bağlamda farklı düzeyde yaşanmaktadır. Yaş, cinsiyet, engellilik, cinsel yönelim, etnisite gibi koşullar yoksulluk koşullarının ağırlaşmasına neden olmaktadır. Kadınlar erkeklere, çocuklar yetişkinlere, azınlıklar ise toplumun

çoğunluğuna kıyasla yoksulluktan daha fazla etkilenmekte ve mücadele etmesi daha güç koşullar doğurmaktadır. Romanlar kimliklerinin toplumda kriminalize bir algı oluşturması ve göçebe kültür etkileri barındıran yaşam tarzları, toplumun geri kalanı ile ilişkilerin sınırlı düzeyde kalmasına neden olmakta bu da ten renkleri, giyim tarzları, müzik anlayışları ve kültürleri ile folklorik bir görünüm sergileyen Romanların özellikle kentlerde kent nüfusu ile bütünleşememelerine bu nedenle de mekânsal olarak da nüfustan ayrılmalarına neden olmaktadır. Yoksulluk koşulları, mekânsal ayrışma ve ekonomik alandan dışlanma ile birlikte Romanların yaşadıkları bölgeleri izole bir gettoya dönüştürmekte Roman kimliğine yönelik de olumsuz bir algı oluşturmaktadır. Yoksul ve sosyokültürel yönden dezavantajlı bir kimliğe sahip olmak ise zamanla Romanlarla özdeşleşen bir niteliğe bürünmektedir.

5. YÖNTEM

5.1. Çalışmanın Katılımcı Grubu

İstanbul İline bağlı Sarıyer İlçesinde homojen bir bölgede, uzun yıllardır Çayırbaşı Mahallesinde yaşayan Romanlar araştırmanın katılımcı havuzunu oluşturmaktadır. Türkiye, özellikle de İstanbul Avrupa'da Romanlar için en eski yerleşim yerlerindendir. Ülkemizdeki tarihleri epey köklü olan Romanlar, Türkiye'de devlet ile herhangi bir sorun yaşamamasına karşın toplum tarafından halen kabul görmüş bir topluluk olamamışlardır (Uzpeder vd., 2008, s. 1). Osmanlıya kadar dayanan bir geçmişe sahip bir topluluğun sorunları ise yakın zamanda medyada Roman açılımı olarak ifade edilen sürece kadar hem yapısal hem de topluluğun özelliklerine dayalı sebeplerden çok da ele alınamamıştır. Ancak hem küresel ekonomik sistemin getirileri olarak insan hakları temelinde yapılan tartışmalar hem de değişen politik süreçlerle birlikte Romanların temel hak ve imkanlara diğer vatandaşlar gibi eşit şekilde ulaşabilmeleri konusunda çeşitli adımlar söz konusu olmaya başlanmıştır. Nüfusunun neredeyse tamamı Romanlardan oluşan Çayırbaşı mahallesi, çoğu Roman mahallelerinden farklı olarak aktif bir dernek ya da federasyon gibi örgütlü bir yapı tarafından doğrudan temsil edilememekte, bu da konumu itibari ile halihazırda kent merkezinin uzağında dezavantajlı durumda olan mahallenin göç almaya başlamasıyla mukim Romanların kültürünün sosyal ve kültürel özelliklerinin görünürlüğünün azalmasına, dolayısıyla da mevcutta çözülmeyi bekleyen sorunlarının da yeteri kadar dile getirilememesine neden olmaktadır. Bu nedenle Romanların yaşadıkları yoksulluk ve maruz kaldıkları toplumsal dışlanma sorunlarına odaklanan araştırmanın, hem diğer illerden gelen göçmenler tarafından hem de toplumun geneli tarafından ötelenmesi ve bölgenin kentin dış çeperinde konumlanmasından ve unutulmaya yüz tutulmasından ötürü Çayırbaşı Mahallesinde yürütülmesi planlanmıştır. Bu da araştırmanın katılımcı havuzunun Çayırbaşı Mahallesinde yaşayan Romanlar olarak belirlenmesinin en önemli gerekçesini oluşturmaktadır. Araştırmada görüşme yapılan Romanların kendi ifadelerinden hareket ederek yoksulluk ve dışlanma sorunlarına yönelik yaşantıların nasıl anlamlandırıldığı ve aktarıldığı, iki olgu arasındaki ilişkinin Romanların deneyimlerinde nasıl tezahür ettiğinin anlaşılması amaçlanmıştır.

Çayırbaşı mahallesinde 2492 kadın, 2443 erkek nüfus olmak üzere toplam nüfus 4935'tir (TÜİK, 2022). Sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte yerleşime açıldığında yerli halkın nüfus yoğunluğunun Romanlardan oluştuğu bilinmektedir. Araştırmada evrenin tamamına ulaşılamayacağı için bir katılımcı havuzu seçilmiştir. Görüşmeler Sarıyer İlçesi Çayırbaşı Mahallesinin gecekondu bölgesinde yaşayan Roman vatandaşlardan Çayırbaşı Mahallesi Muhtarlığı ve Sarıyer Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğü aracılığı ile ulaşılan katılımcılardan 15 kişiyle yürütülmüştür. Çalışma niteliksel temelli bir metodolojiyle yürütüldüğü için katılımcı havuzunun tüm Roman topluluklarını temsil etmeyeceği, fakat Çayırbaşı özelinde elde edilen güncel niteliksel verilerin, benzer araştırmalar için kaynak oluşturacağı ve fayda sağlayabileceği söylenebilir.

Görüşme yapılacak kişiler araştırma konusu ile ilişkili olarak belirlenen kişilerden seçilmiştir. Bu nedenle amaca yönelik örneklem ve kar topu örnekleme tekniği benimsenmiştir. Amaca yönelik örneklemde görüşme yapılacak kişiler araştırmanın evrenini temsil ettiği ve konuyla doğrudan ilişkili olduğu araştırmacı tarafından düşünülenlerden seçilir. Kişilerin konuyla ilgili olup olmadıkları ve araştırmayı zenginleştirmesi katılımcı seçiminde önem taşır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 107). Kartopu örneklem ise araştırma sürecinde eklenen katılımcılardan oluşur. Tıpkı bir kartopu gibi ulaşılabilir ilk kişiden başlar, yönlendireceği kişilerle araştırmacıyı daha fazla kişiye ulaştırır (Yener ve Abdulkadir, 2007, s. 413).

Çalışmanın alan araştırması sürecinde, alanda anahtar kişilerle görüşme yapıldıktan sonra katılımcı havuzu genişletilmiştir. Amaca yönelik ve kartopu örneklem tekniğine ek olarak maksimum çeşitlilik örneklemesi de tercih edilmiştir. Katılımcı havuzunun küçük olduğu araştırmalarda çeşitliliğin çok olması sorun teşkil edeceğinden maksimum çeşitlilik örneklemesi ile bu sorunun giderilmesi, bu sayede de büyük farklılıkların ortak yönlerine vurgu yapılarak benzerlikler belirlenebilir (Baltacı, 2018, s. 249).

5.2. Araştırmanın Temel Varsayımı ve Araştırma Süreci

Araştırma Romanların yoksulluk ve dışlanma sorunlarını nasıl ve ne ölçüde deneyimlediklerine yoğunlaşmaktadır. Yaşadıkları yoksulluğun ve ayrımcılığın sonucu toplumdan dışlanmanın birbirlerini nasıl etkilediği, kavramlar arasındaki ilişkinin yönü ve Romanlar özelinde bu durumun nasıl ortaya çıktığı araştırma çerçevesinde anlaşılmaya

çalışılmıştır. Konunun bu yönüyle ele alınmasındaki neden çok çeşitli yoksunluklarla hayatlarını idame ettirmek zorunda kalan Romanların, etnik kimliklerine ilişkin toplumda olumsuz bir algının bulunması ve buna bağlı olarak toplumsal bir ayrımcılığa maruz bırakılmalarının yoksulluğu derinleştirdiği, yeniden üreterek yoksulluk ve dışlanmanın birbirini tetikleyen bir süreç yarattığı varsayımıdır.

Araştırmanın varsayımına dayanarak saha görüşmelerine başlamadan önce gözlem süreci yürütülmüştür. Mahalle hakkında yürüttüğü araştırmaya ilaveten araştırmacı bölgede iki yıl sosyal hizmet alanında çalıştığından mahalledeki profil hakkında da izlenim edinilmiş, bölgedeki kamu kurum ve kuruluşları, mahalle esnafları ile iletişim kurularak mahalle ve Romanlar hakkında uzun soluklu bir gözlem şansı edinilmiştir. Özellikle mahalle yaşantısı, günlük pratikler, gündelik uğraşlar, alışverişler, düğün ve eğlenceler, sosyal hayat ve mahalledeki çeşitli esnaflar ile ilişkiler gözlemlenmiştir.

Görüşmelere başlamadan önce iki dönemdir muhtarlık yapan ve aktif olarak kişisel gayretiyle Roman vatandaşların sorunlarına yönelik çalışmalar yürüten Çayırbaşı muhtarıyla temasa geçilerek mahallenin genel özellikleri, Romanların yoğunluğu, sosyo-ekonomik ve kültürel durum hakkında bilgi alınmıştır. Sonrasında kendisinin aracılığı ile ulaşılan anahtar kişilerle görüşmelere başlanmıştır. Saha görüşmeleri esnasında aracı olan anahtar kişinin vefatı sebebiyle yeni bir anahtar kişiye ulaşılarak görüşmeler sürdürülmüştür. EK-2'de bulunan yarı yapılandırılmış görüşme formları üzerinden görüşmeler yürütülmüştür. Sahada 18 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiş ancak görüşmelerin üçünde, fayda sağlamaya yönelik anlamlandırılmasından dolayı çarpıtılmış ya da gerçeklikten uzak ifadeler verildiği anlaşılmış ve araştırmanın amacı doğrultusunda yanıtlar alınamadığından söz konusu üç görüşme araştırma kapsamına dahil edilmemiştir.

Araştırma sürecinin en zorlu anları sahaya girebilmek, görüşme yapılabilecek kişilere ulaşmak, irtibat kurmak ve araştırmayı ve amacını ifade etmek olduğu söylenebilir. İlk etapta kadın bir araştırmacı olarak dışa kapalı izole bir özellik gösteren mahallede sınırlı bölgelere erişim sağlanabilmiştir. Mahallenin suç ile ilişkilendirilmesi nedeni ile görüşmelerde kartopu örnekleme başvurulmuştur. Mahallenin yoğun olarak dışlanmaya ve etiketlenmeye maruz kalması Romanların mahalle dışından gelenlere karşı mesafeli tutumunu anlaşılır kılmış, bu sorun güvenilir anahtar kişilere ulaşılarak aşılabilmiştir.

Görüşmelerin başında daha tutucu yanıtlar alınmış, ilerleyen sorularda daha açık bir tutum sergilenebilmiştir.

İlk görüşmeler randevu ile planlanarak ortak bir mekânda yapılmaya çalışılmış, kişilerin randevuyu hatırlamaması, ertelemesi, belirlenen ortak alana iştirak etmemeleri gibi çeşitli sebeplerden ilerleyen görüşmecilerle ilk yüz yüze temasta rızaları alındıktan hemen sonra görüşme gerçekleştirilmiştir. Çoğunlukla kapı önlerinde ya da sokak ile ev sınırının belirsizliğinde konumlanan hanelerde sohbet ortamında görüşme soruları yöneltilmiştir. Mahalle ya da ev ortamında etraftaki diğer kişilerin görüşmeye dahil olma durumları söz konusu olmuştur. Kişilere kendilerinin görüşlerine ayrıca başvurulacağı ifade edilerek olabildiğinde birebir görüşmeye sadık kalınmaya çalışılmıştır. Romanlar halihazırda Çayırbaşı'nda ikamet eden kişilerden seçilmiştir. Bir görüşmeci ise kendi ifadesiyle 2018 yılında mahallede polis eşliğinde yıkımların gerçekleştirildiği sırada evini kaybederek mahallenin biraz ilerisindeki bir apartmana yerleşmiş ancak mahalle ile bağları devam eden bir Roman kadın da araştırmanın çeşitliliği açısından görüşmeye dahil edilmiştir.

Saha sürecinde araştırmacının mahallede hizmet sunan sosyal hizmet merkezi çalışanı bir kamu görevlisi olması hem avantaj hem de dezavantaj sağlamıştır. Bu durum görüşmelerde kişilerle güvene dayalı ilişki kurmayı, sokaklara ve hatta hanelere girebilmeyi sağlarken, görüşme yapılan kişilerin yardım beklentisi içerisinde talepkâr olması gibi dezavantajlı bir duruma da yol açmıştır.

Bazı görüşmeler sonrasında araştırmacının Romanların sorunlarını dinlemek için gelmesi memnuniyet yarattığı gözlemlenmiştir. Mahalle ziyaretleri esnasında kişilerin ev hali ile kapı önlerinde oturdukları, çocuklarına yemek yedirdikleri, komşuları ile sosyalleştikleri anlara rastlanmıştır.

Görüşmeye katılanlar olduğu gibi herhangi bir yerde paylaşılmasını istemeyen ve görüşmeyi reddeden kişiler de olmuştur. Özellikle görüşmelerin ses kaydına alınması bazı görüşmecileri tedirgin etmiş bu nedenle bu görüşmeler olabildiğince birebir notlar alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada yer almayı istemese dahi paylaşmaktan imtina etmeyen görüşmeciler de sohbet ortamında deneyimlerini aktarmıştır. Görüşmelerde

benzer yanıtlar alındığı ve verilerin benzerliğine erişildiği anlaşıldığından saha süreci sonlandırılarak verilerin analizine geçilmiştir.

5.3. Tematik Analiz Süreci

Bu araştırma, sosyal bilimlerde geçmişten bugüne üzerinde yoğun çalışmaların sürdüğü yoksulluk olgusuna odaklanmaktadır. Bireylerin içinde yaşadıkları toplumla bütünleşmesine engel olan, görece daha yeni bir tartışma alanı bulan toplumsal dışlanma ve yoksulluk olgularını Romanların yaşantılarından yorumlamak çalışmanın temel amacıdır. Literatür bölümünde yoksulluk olgusunun nasıl tanımlandığı, yoksulluğa yönelik yaklaşımlar, kapitalizmin geçirdiği süreçlerle birlikte değişen anlamları üzerinde durulmuş, ardından toplumsal dışlanma kavramının ortaya çıkışı, sosyal devlet anlayışı ve refah devleti kavramı ile ilişkisine değinilerek, dışlanmanın ve arka planında etnik kökene dayalı ayrımcı söylem ve tutumların etkisi ifade edilerek konunun kavramsal ve kuramsal çerçevesi incelenmiştir. Türkiye'de etnik gruplar arasında marjinal görüneni olan Romanların (Karan, 2017, s. 4) kimliklerine yönelik ayrımcı tutumun, yoksulluğu ve dışlanmayı nasıl ürettiği, yoksulluk ve dışlanma sorunları arasında derinleşen sosyal sorunlar araştırmanın odağına alınmıştır.

Bu bilgilerden hareketle bu çalışma Roman topluluklarının yoksulluk ve toplumsal dışlanmayı deneyimleme biçimlerinin halk arasında Roman Mahallesi olarak anılan Sarıyer İlçesine bağlı Çayırbaşı Mahallesi özelinde yürütülen derinlemesine görüşmelerle irdelemeye çalışmaktadır. Araştırmada Romanların yoksulluğa ve toplumsal dışlanmaya maruz kalması varsayımı ve buna ilişkin nedenler ortaya konmaya çalışılmıştır.

Sayısal veri ve genellemelerden ziyade, araştırmanın amacına uygun olarak kavramların kişilerin deneyimlerinde nasıl anlamlandırıldığına ihtiyaç duyulmuş, konunun özneleri olan Romanlar tarafından davranışların, değerlerin ve süreçlerin nasıl ifade edildiği birinci ağızdan dinlenmiş, bu nedenle nitel bir çalışma yöntemi benimsenmiştir.

Niteliksel teknikler sosyal olguları ve süreçleri anlamak, kavramak ve değişkenler üzerinden örüntüler ortaya çıkarmak amacı ile kullanılır (Kümbetoğlu, 2020, s. 17). Ayrıca *"gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya*

konmasına" (A. Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 39) olanak sağladığı için araştırmanın amacına uygunluk taşıdığı düşünülmektedir.

Niteliksel araştırmanın birden çok alt başlığı bulunmaktadır; Fenomenolojik araştırma, temellendirilmiş kuram, örnek olay, etnografi ve biyografi (Kümbetoğlu, 2020, s. 36). Bunlardan en yaygın kullanılan kategorisi olan fenomenolojik desen bu araştırmada kullanılacak modeldir. Fenomenolojik model, bireylerin deneyimlerine ve bu deneyimlere yüklenen anlamlara önem atfeder. Toplumsal gerçekliğin bireyler tarafından algılanma şeklini vurgular. Ayrıca araştırma sürecinde araştırmacının keşfedici yönler bulmasını da mümkün kılar (Kümbetoğlu, 2020, s. 40). Bireylerin belirli bir fenomen aracılığı ile anlam dünyaları, duyguları, bakış açıları ve algılama biçimleri gibi sübjektif gerçeklikleri tanımlar (Tekindal, Uğuz Arsu, 2020, s. 156). Ayrıca araştırma sırasında karşılaşılan yeni durumlara ilişkin araştırmacıya esneklik de tanır.

Nitel araştırma toplumsal sistemdeki anlamları ortaya çıkardığı ve tümevarım yoluyla ele aldığı bir bilgi inşa sürecidir (Özdemir 2010, s. 326). Bu nedenle nitel yöntemin seçildiği bu araştırmada Romanların kendi deneyimleri ile anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmada ortaya çıkan veriler derinlemesine görüşme tekniği ile katılımcı havuzundan elde edilmiştir. Gözlem ile desteklenecek görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme formları üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Yürütülen araştırmada literatür taramalarından da faydalanılmış, veri toplama aracı olarak araştırmada amaçlanan hedeflere ulaştıracak şekilde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, hedeflenen amaca yönelik bilgilerin elde edilmesi, ortaya çıkacak olguların temeline inilmesi ve bütünlüklü bir çerçevede ele alınmasına imkân tanımaktadır (Kümbetoğlu, 2015, s. 72). Çalışmanın amacıyla örtüşecek biçimde, görüşme yapılan Romanların, demografik özellikleri başta olmak üzere aile yapıları, eğitim seviyeleri, istihdam durumları, geçinmek için hangi meslekleri icra ettikleri, yoksulluk algısını nasıl deneyimledikleri, çevredekilerle nasıl ilişkiler kurdukları, hangi konularda dışlanmaya maruz kaldıklarına ilişkin veriler toplanmıştır.

Nitel araştırma tekniklerinden biri olan gözlem*, "sosyal olguları çevreleyen koşulların anlaşılmasında, davranışların nasıl olup bittiğinin kavranmasında araştırmacının dinlemenin yanı sıra görerek ilk elden veri derlemesi*"ne (Altundere, 2015, s. 203) imkân

sağladığından yapılacak derinlemesine görüşmelerde önemli bir tekniktir. Katılımcılardan alınacak bilgileri zenginleştirmeye imkân tanıdığından araştırmada yapılan derinlemesine görüşmelerin verilerinin, sahada karşılaşılan yaşantısal gözlemlerle desteklenmesine katkı sunmuştur.

Bu bilgiler ışığında aylar süren saha görüşmeleri ve gözlemler sonucunda elde edilen bilgiler derlenerek tematik analize tabi tutulmuştur. Çalışmada Roman kimliği, yoksulluk ve dışlanmaya ilişkin bulgular ayrı başlıklar altında kategorilere ayrılmıştır. Analizlerde katılımcıların bilgileri gizli tutulmuş, görüşmeciler sırası ile G1, G2, G3 şeklinde kodlanarak gösterilmiştir.

6. ARAŞTIRMADA ELDE EDİLEN NİTEL VERİLERİN ANALİZİ VE YORUMLANMASI

Kentin Dışlanan Yoksulluğu: Sarıyer Çayırbaşı Romanları Üzerine Nitel Bir Araştırma başlıklı çalışma Mayıs 2022-Temmuz 2023 tarihleri arasında Sarıyer İlçesinin Çayırbaşı Mahallesinde yürütülmüştür. Görüşmeler tekrar eden bulgulara ulaşılması nedeni ile 15 görüşmeci ile yapılan derinlemesine görüşmeler ile sonlandırılmıştır.

Görüşmeye katılanlara demografik bilgilere yönelik sorulan sorulardan alınan bilgiler ekte yer almaktadır. Görüşmecilerin hepsi Çayırbaşı'nda doğup büyüyen ya da farklı bir ilçede doğmuş ancak yakın aile bağları sayesinde Çayırbaşı'nı bilerek sonradan taşınan ve uzun yıllardır mahallede oturan insanlardan oluşmaktadır. 2 görüşmeci apartman dairesinde oturmakta, 13 görüşmeci de gecekondu tipi hanelerde yaşamaktadır.

Eğitim durumlarına bakıldığında genel itibari ile eğitim seviyelerinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. 6 görüşmeci hiçbir eğitim almamış, bunlardan 2 tanesi ise ancak okuma yazma bilmektedir. 9 görüşmeci ağırlıklı olarak ilkokul ve ortaokul seviyesinde eğitim almıştır. 1 görüşmecinin ise lise mezunu olduğu öğrenilmiştir. Genel itibari ile ilköğretim seviyesinde eğitim aldıkları görülmekte olup, eğitim dönemi tamamlanmadan okuldan ayrılma söz konusudur. Okul terki sıklıkla karşılaşılan bir durum olarak göze çarpmaktadır. Görüşmeciler ekonomik koşullar, aile üyelerinde yaşanan sağlık sorunları başta olmak üzere çeşitli nedenlerle okula devam edemediklerini ifade etmişlerdir. Benzer koşullar görüşmecilerin kendi çocuklarının eğitim durumlarında da görülmektedir.

G6 koldu görüşmeci kendi eğitim durumuna ilişkin; *"Orta okul terk. (Neden devam etmediniz?) Daha doğrusu şimdi bizde açıkçası bizim kafalarda biraz gerilik var, cahillik var bizlerde genelde. Zorluğa geldiğimiz zaman kendimize hemen diyoruz ki tamam okumuyoruz. Biz de bu var. Bu gerileme var açık açık diyeyim."* ifade etmiştir.

"Ortaokul. (Eşinizin?) İlkokul. Hayat şartları el vermedi" (G5).

"Maddi durum yoktu okuyamadık. Beş kız kardeştik. Okuyamadık" (G9).

"Yoksullukta bıraktık, iş yok, güç yok. Babamın doğru düzgün işi yok gücü yok. Arada balık satmaya giderdi annem de. Öyle. Beraber balık satarlardı" (G15).

"Okuma yazma yok. Okula gittim ama okuyamadım dört sene bire gittim" (G8).

8 çocuklu G15 kodlu görüşmeci bir çocuğunu okutamadığını şöyle aktarmıştır; *"Onu hiç okula yazdırmadım. Eşim biraz rahatsızdı benim. Onun kayıtlar başladığı zaman hep rahatsızlanıyordu. Eşim şizofreniydi benim. O yüzden onunla ilgilenemedim. Ama ne yaptı biliyor musunuz? Kendi kendine öğrendi. Okula gönderemedim ama"* ifadeleriyle açıklamıştır.

Bir görüşmeci ise yaşadığı yoğun ekonomik yoksunluğa dikkat çekmiştir.

> 9 çocuğum var. Kimisi 2'ye kimisi 3'e kadar okudu. Kimisi hiç gitmedi. Yanımdaki üçe kadar okudu. Maddi durumum yoktu çocuklarımı hep ben büyüttüm. (Nasıl geçindiniz?) Birazcık Sarıyer'den yardım alıyorduk. (Belediye) Pastanelerden kuru şeyleri topluyorduk. Çayın yanına koyup yiyorduk. Öyle büyüttük çocukları (G9).

Kızlarının okul terkini G10 kodlu görüşmeci ise şöyle aktarmıştır*; "Vallahi dördü de okudu, orta birden ayrıldılar en son. (Neden okumadılar devam etmediler?) Utandılar* (Göğüslerini işaret ederek)

Görüşmecilerin kendileri ve aile üyelerinin eğitime devam edememe gerekçeleri benzerlik göstermektedir. Yoğun ekonomik yoksunluk çok çocuklu hanelerde önce eğitim hayatlarından vazgeçmelerine neden olmaktadır. Ayrıca çocukların hayatında zorlandıkları konularda ya da okul süreçlerinde destek olabilecek kişilerin yokluğu da önemli bir gerekçedir. Çok çocuklu ailelerin çoğunlukla tek odadan oluşan hanelerde ders çalışabilecek uygun ortamın bulunmaması da okul ile bağların zayıflamasına neden olmaktadır. Genel hatlarıyla eğitim eksikliğinin bireylerin çocuklarında da benzer şekilde devam etmesi ailelerin yoksulluklarının kronikleşmesine ve sonraki kuşağa aktarılmasına neden olduğu görülmektedir.

Görüşmecilerin 8'inin 18 yaş altında evlilik yaptıkları öğrenilmiştir. Dini nikahlı evlilik yaygın bir uygulamadır. Çoğu erken yaşta evliliklerle önce dini nikah yapıldığı, hukuken

uygun yaşa geldiklerinde resmi nikah yapıldığı tespit edilmiştir. Çayırbaşı mahallesinde belediye tarafından düzenlenen toplu nikah törenleri Romanlar açısından işlevseldir. Birkaç görüşmeci ise reşit olduktan sonra evlendiklerini ifade etse de hanedeki çocukların yaşlarına kıyaslandığında erken yaşta anne oldukları anlaşılmıştır.

Düzenli gelire sahip görüşmeci sayısı 4 iken bunlardan yalnızca birisi aktif çalışma hayatındadır. 11 görüşmeci günlük işler ve sosyal yardımla geçimini sağlamaktadır. Mahallede yaşayan Romanların genelinde benzer tablonun olduğunu söylemek mümkündür.

Tabloda görüldüğü üzere 25-74 yaş aralığındaki Çayırbaşı'nda ikamet eden görüşmeciler ile yapılan derinlemesine görüşmelerle elde edilen diğer bilgiler analiz edilmiş ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

6.1. Roman Kimliğine İlişkin Bulgular; "Romanız ama Müslümanız da"

2009 yılı sonunda dönemin açılım çalışmaları sürecinde gerçekleştirilen Roman Çalıştayı ile Romanların eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetleri ve sosyal hizmetler alanında daha iyi koşullara kavuşturulması ve Romanlara yönelik ayrımcılıkla mücadele edilmesi amaçlanarak bir dizi kamusal faaliyetler yürütülmüştür. Bu açılım kapsamında 1950 tarihli Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanunun 21.maddesi *"Tabiiyetsiz veya yabancı devlet tebaası olan Çingenelerin ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancı göçebelerin..."* ifadesi ayrımcılık içerdiğinden 2010 yılında anılan çalışmalar kapsamında yapılan ilk yasal düzenlemeyle Kanun maddesinden 'çingene' ibaresi çıkartılmıştır. Kimliklerine yönelik bu isimlendirme konusu literatürde tartışılmakla birlikte daha önce de bahsedildiği haliyle, çingene ifadesinin sosyal karşılığının olumsuz anlamlar içermesi nedeni ile grubun kendisini tanımlarken Roman ifadesini tercih etmesi yaygın bir eğilim göstermektedir.

Görüşmelerde katılımcılar kimliklerinin nasıl tanımlandığına ilişkin sorulan soruda 'Roman' olduklarını ve kimliklerini söylemekten herhangi bir çekinceleri olmadıklarını ifade etmişlerdir.

"Romanım hem Müslümanım hem Romanım. Allah'a şükürler olsun Müslümanız ama Romanız. Bunu saklamaya gerek yok" (G1).

> Sen kimlerdensin dediğinde aslını inkâr eden kendini de inkâr etmiş olur, o şekilde. Şimdi sorudan soruya fark var. Ben Elhamdülillah Müslüman'ım ama şöyle bir şey de var genellikle Roman olarak bana sordular mı Romanım diyorum yani. Utanmam bundan, o şekilde yani (G2).

"Biz Romanımız diyoruz. Sorulursa da Romanız diyoruz. Ya şöyle bir şey, benim gittiğim bir ortamda benim Roman olduğunu kimse anlamıyor mesela. Hangi ortama girersem gireyim Roman olduğum asla inkâr etmem çünkü ben buyum yani" (G5).

"Ben Romanlığımdan şikayetçi değilim. Mesela bir yere gittim neredesin dedikleri zaman Romanım diyorum. Çekingenliği olmuyor genelde" (G6).

"Elhamdülillah Müslümanız da Romanız yani. Söylemene gerek yok ki insanlar yani direkt Roman mısınız diye soruyor" (G8).

"Bana soruyorlar diyorlar ki sen Roman mısın? Evet diyorum. Ama sen Romana benzemiyorsun diyorlar. Ama aslımızı saklayamam" (G13).

Görüşmecilerin tamamı kendisini Roman olarak tanımlamakta iken, 5'i Roman kimliğinin yanı sıra Müslüman olarak da tanımladıklarını vurgulamışlardır. Bir katılımcı ise Roman kökeninden geldiğini kabul etmekle birlikte *"Biz Roman mıyız, değiliz biz Türküz."* şeklinde Türk kimliğinin öne çıktığını belirtmiştir. Roman olmanın görüşmecilerde yarattığı duygu ise katılımcıların hemen hepsi tarafından olumlu bir şekilde ifade edilmiştir. Her ne kadar Roman ifadesi önyargılar barındıran Çingene ifadesinin yerine kullanılmaya başlansa da görüşmeciler yine de kendilerini Roman ve "Müslüman" ya da "Türk" olarak, daha genelgeçer kabul görmüş bir üst kimlik üzerinden açıklama eğilimindedirler.

Romanların kimliklerine ilişkin bu soruya verdikleri yanıtlarda Goffman'ın damgalı bireyinin özellikleri görülmektedir. Toplumun egemenleri tarafından damgalanan bireylerin etnik kimlikleri nedeniyle dışlandıklarına yönelik farkındalık sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Bu bireyler kimliklerine yönelik bu olumsuz tutuma dair telafi eğilimleri sergilemektedir. Görüşmecilerin kendilerini Roman ifadesinin yanında ikincil bir kimlik ile tanımlamaları, damgalı bireyin bu özelliklerini öne çıkarmaktadır. Kendi etnik kökenlerini saklama eğilimi görülmemekle birlikte, kimliğe dair daha 'steril' ve kabul

görülebilecek Türk ve Müslüman kimliğine ilişkin aidiyetlerine vurgu yaparak olası ayrımcı muameleye maruz kalmaktan kaçınmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Görüşmelerde Roman kimliğine ilişkin yanıtlarda kimlik bilgisinin anne ve babadan gelen aktarımla öğrenildiği, köken konusunda ise ailenin doğum yeri dışında daha eski tarihsel bilgiye sahip olunmadığına rastlanmıştır. 15 görüşmecinin 4'ü kök ailenin geldiği yer olarak Tekirdağ, Yalova, Adana ve Selanik olduğu bilgisine sahipken diğerlerinin ailelerinin köken bilgisine sahip olmadıkları, anne ya da babasının da Çayırbaşı'nda doğduğunu daha eskiye dair bilgileri olmadığını belirttikleri görülmüştür. Fonseca (Fonseca, 2002, ss. 274-275)'nın da ifade ettiği gibi Romanların kendi kökenlerine ilişkin daha eskiye dönük hiçbir fikirleri yoktur. En eski anlatılar üç dört kuşak öncesine dayanmaktadır.

Görüşmecilerden Roman dilini bilen kimse bulunmadığı, İstanbul'un diğer ilçelerinde "Çingenece" konuşulduğu ancak Çayırbaşı'nda Roman dilini bilene rastlanmadığı öğrenilmiştir. Ayrıca daha folklorik olma özelliği ile öne çıkan Sulukule ve benzer bölgelerde konuşulan belirli harflerin farklı tonlaması, telaffuz edilmesi gibi şive ya da ağız da yoktur. Aile öyküsüne ilişkin bilginin eksikliği, Romanların yaşadığı diğer bölgelere kıyasla konuşulan dilin ve giyim tarzının kentin genel profiline görece yakın olması bölgedeki Romanların kentli kimliğine uyarlanma süreci ile ilişkilendirilmektedir.

"Şu aşağı sırada 3 ev var. Onlar daha çok Roman. Onların dili farklı. Kâğıt toplayanlar. Biz normal konuşuruz her insan gibi onların dili biraz daha şeye kaçıyor" (G7).

> Biz kökenliyiz. Burda arka tarafta beygirciler diye tanınır. Asıl Roman onlar. Şimdi yalan olmasın, o adam 85- 90 yaşına girmek üzere. O adam hakiki Roman o. Çingenece konuşuyorlar... Burası bilmez. Dil dil... Kuştepe, Gültepe, onlar başka. Gültepe'de git orda Türkçe konuşan yoktur. Ama burada öyle bir şey arama. Bulamazsın. Bizim gibi değil. Benim kızımı anlatıyorum işte. Çingeneceyi bülbül gibi okuyo. Esenyurt'ta dura dura onların dillerine çevrildi. Onlar çadırda yatarlar. Biz Selanik muhaciriyiz. Savaş zamanı o taraftan göçmüşler. Ondan sonrası bu taraf (G9).

Kuştepe Romanlarından bahseden bir görüşmeci ise;

> Bizde bir fark yok ama onlarda şöyle bir fark var. Onların dilleri ayrı. Konuşma tarzları çok değişik. Böyle Roman dili biliyorlar. Mesela, ben burada doğdum. Büyüdüm. Buradakiler Roman dilini hayatta bilmezler. Ama Kuştepe, Gültepe. Bunlarda o Roman dili var. Başka bir tuhaf konuşmaları var. Bir o farklılığı var, başka bir farklılığı yok (G15).

Çingene ifadesi Roman olmayanlar tarafından "öteki"ne yönelik pejoratif anlamda halen yaygın olarak kullanılan bir kelime. Aynı grubu ifade etse de gruba ait olmayanlar tarafından ayrımcı bir anlama gelmekte.

"*Aslında Roman diye bir şey yok. Mesela Kürt de yoktur Laz da yoktur. Hepimiz bir insanız Allah'ın yarattığı. Zamanında eskiden bi ayrımcılık olmuştur. Buna böyle söylemişlerdir, buraya farklı söylemişlerdir"* (G2).

"Roman daha bir kibarca ama çingene daha ağır bir şey oluyor" (G4).

"Çingene diyorlar. Kaçıyorlar... Bizi aşağılıyorlar yani" (G10).

"Bir yere gidiyorsun. Aaa bunlar çingene diyorlar. Çingenelikle ne alakası var? Tamam fakiriz. Bak böyle evlerde yaşıyoruz, imkânımız yok çünkü" (G15).

Kimi görüşmeciler ise göçebe olan Romanlara Çingene isminin verildiğini, bu nedenle ismin farklı grubu ifade ettiğini belirtiyor. Buna göre Çingene ve Roman ayrımı icra edilen mesleğe göre tanımlanıyor.

> Çingene ayrı şey, Roman ayrı şey. Şöyle diyeyim size. Şimdi çingeneler panayırcılardır yani maşacılar, sepetçiler, göçebe şekilde yaşayanlar... Çingenenin tanımı onlar mesela. Göçebe hayatı yaşarlar. Mesela geldiler buraya Çayırbaşı'na, hemen çadır kurarlar. Uygun bir yer bulurlar. Çadırını işini gücünü koyarlar. Halka yaparlar. Ne bileyim kalay yaparlar, sepet yaparlar, maşa yaparlar, mangal yaparlar. Gelirler, bir ay iki ay dururlar, ondan sonra giderler. Ama Romanlar öyle değil, Romanlar, çalışkan insanlar. Genelde yüzdeye vurursak yüzdenin 60'ı müzisyendir. Diğer yüzde kırkı da denizden (G11).

"Roman başka şimdi, biz başkayız. Çingene diye at arabasıyla toplayan gezenler var ya onlardır. Aslı onlardır" (G12).

"Biz tam çingene değiliz aslında. Roman deniyor. Aslında bir sosyete Romanlarıyız. Kâğıt toplayanlar öyle (çingene) ama bizlere de öyle diyorlar. Bugün bulursam bugün, yarını düşünmeyenler bizim çingene dediğimiz insanlar" (G13).

Çingene ifadesinin kullanımının kişilerin kökenleri ile ilişkili olduğu yönünde göçebeliğe dayandırılan ilgi çekici yanıtlar da alınmıştır.

"Roman yani çingene diyorlar... Ben mesela Romanım, sen de mesela köyden geldin. Bu yani. Başka bir şey değil" (G8).

"Çayırbaşı dediğin zaman Roman mahallesi demek istiyorlar. Aslında değil. İnsanların alnında yazıyor mu? Yazmıyor. O değil ama herkesin kendine göre bir gelme yeri var" (G14).

Bulgularda Çingene ve Roman ayrımına yönelik çelişkili ifadeler mevcuttur. Görüşme yapılan Romanlar arasında da ortak bir tanım bulunmadığı görülmektedir. Sarıyer ilçesinin Çayırbaşı'na yaklaşık yarım saat mesafede bulunan ve Romanların benzer şekilde toplu olarak yaşadığı Rumelikavağı Mahallesinde Bayraktar tarafından yürütülen çalışma da benzer çıktılara sahiptir. 2005 yılında gerçekleştirilen saha çalışmasında 'türdeş ve monolitik bir çingene kimliği bulunmadığı' belirtilmiştir (Bayraktar, 2011, s. 124). Çayırbaşı'nda yürütülen görüşmelerde de kimliğin tanımına ilişkin muğlaklık söz konusudur. Kimi görüşmeciler aynı grubu temsil eden isimler olduğunu kimileri ise farklı gruplara verilen isimler olduğu ifade etmektedir. Önyargı ya da olumsuzluk içeren tüm ifadeler Çingene anlamına atfedilirken olumlu özelliklere sahip Romanlar ise Çingene özelliklerinin karşısında konumlandırılır. Roman isminin tercih edilmesinde etiketlenmeye ve dışlanmaya dair bir çekince söz konusudur.

Çayırbaşı'ndaki Romanların etnik kökenlerine dair kimliklerine sıkı sıkıya bağlı oldukları söylenebilmektedir.

"Valla başkasının hayatı belki farklı olabilir ama bana gurur veriyor. Ciddiyim size. Yani ne bileyim roman havası açıyorum oynuyorum. Hiç kimseyle alakam yok" (G1).

"Valla nasıl diyeyim. Gururlu bir şey biz duramıyoruz yerimizde" (G4).

"Ben Romanım ama anneden geliyor. Ben şeref duyarım" (G11).

"Roman olmak güzel bir şey ben gurur duyuyorum. Ailemden yana gurur duyuyorum" (G13).

Romanların hem toplumun geneli tarafından hem de diğer azınlıklar tarafından ayrımcılığa maruz bırakılması, hem kendi içlerine dönük bir yaşam kurmalarına hem de kimliklerine tutunmalarına neden olmaktadır. Her ne kadar Romanlar, yaşadıkları ülkelerde o ülkenin dilini benimsemiş olsalar da yaşadıkları mahalle ve bölgelerde yerel düzeyde farklı kültürel ögeleri taşıdıkları ve sergiledikleri söylenebilmektedir. Çayırbaşı örneğine bakıldığında mahallenin İstanbul'un merkez ilçelerine uzak kalması, dışlanmanın çeşitli boyutlarına maruz kalınması, kentin diğer Roman ağırlıklı mahallelerine göre, daha az kültürel ögenin yaşatıldığını göstermektedir.

Çayırbaşı'ndaki Romanlar toplumun kendilerine yönelik zaman zaman dışlayıcı tutum ve davranışlara rağmen kimliklerine sahip çıktıkları görülmektedir. Bununla birlikte Çayırbaşı'nda Romanların evliliklerinde etnik köken benzerliği belirleyici olmamaktadır. Roman olmayanlarla evlilik de söz konusudur. Mahalledeki komşuluk ilişkilerinde, sosyal ilişkilerde kişilerin Roman olup olmamaları belirleyici bir durum değildir. Görüşmeciler ilişki kurdukları kişilerin kimliklerinin önemli olmadığını belirtmişlerdir. Etnik kökene dayalı bir ayrımcılığa maruz kalan Romanların kendi ilişkilerinde benzer bir ayrımcı tutum sergilemedikleri ancak kurulan ilişkilerin aynı sosyal ve ekonomik durumda olanlarda kurulduğu görülmektedir. Sosyal ve ekonomik koşullarını iyileştiren Romanların ise diğer Romanlara karşı benzer etiketleme ve hatta yargılama davranışı gösterdikleri görülmektedir. Bu nedenle Romanların hem toplumun geneli tarafından hem de şartlarını iyileştiren diğer Romanlar tarafından dışlanmaya maruz bırakıldıkları görülmektedir.

Romanların kimlikleri egemen kültürün "bakışı"yla inşa edilmektedir. Bu nedenle toplumun geneli tarafından daha folklorik bir yaklaşımla "hoş" görülen ya da toplumun genelince kabul görülen eğlenceli müzikleri ve Hıdırellez eğlenceleri kültürün belirgin tek yansıması olarak kabul edilmekte, bu kültür örüntüsüne sıkıştırılarak Roman kültürü sınırlandırılmaktadır. Çayırbaşı'nda, yakın ilçelerde Roman Mahallesi olarak anılan bölgelere kıyasla 'gözden uzak' ve daha fazla kentli kimliğine yakın bir profil bulunmaktadır.

Roman kimliğine sahip olmanın avantajları ve dezavantajlarının neler olduğu sorusu yöneltilmiştir.

"Ben neyse size onu söyleyeyim, Roman olmak oynayan neşeli olan kalkıp da kimseyi rahatsızlık vermeyen keyifli mutlu kendi halinde insan. (Peki Roman olmanın avantajı nedir? Var mı?) Var tabii kafama hiçbir şey takmıyorum" (G1).

> Şimdi şöyle abla, Roman olmak bir yandan iyi bir yandan kötü. Avantajı şudur; insanların bize bakışı farklı, korkma sebepleri var. İşte yanımıza yaklaşmıyorlar. Ondan sonra ben de bunu sevmiyorum. Mesele burada insanların bir parça ekmeği vardır paylaşmasını severler. İşte biraz ilgi lazım yani burada çok ilgi lazım (G3).

> Bir yere gittiğimiz zaman bizi çok hor görüyorlar. Neden? Yok Roman yok şu yok çingene. Ben çok kişilerle kavga ettim. Mesela ben gideyim bir yere minibüse bineyim hani şöyle bir bakıyorlar. Çayırbaşı dediğinde bir para verdiğinde herkes bir korkuyla ya da stresle bakıyor (G4).

> Mesela şimdi ben Romanım. Siz bilmiyorum nerelisiniz ama şu anda mesela oturup muhabbet edebiliyoruz. Kendimizi anlayabiliyoruz. Benim için hiçbir farkı yok Romanmış, oymuş, buymuş, şuymuş. Benim için en önemli olan şey insanın kendi insan gibi insan olması oturup karşısındakiyle medeni bir şekilde konuşması. Şimdi insanlar atıyorum biz seninle muhabbet ediyorsak veyahut siz beni ben sizi anlayabiliyorsak, konuşabiliyorsak, anlaşabiliyorsak benim Roman olup olmadığım nereli olduğumun bir önemi yok bence (G6).

"Ben nereye gitsem sıkıntı yok. Mesela diyorlar ki keşke sizin gibi olsak biz. Hani mutlusunuz diyor gülüyorsunuz diyor" (G8).

"Özgürlük her bakımdan. Biz ufacık bir şey bile olsa birbirimizle paylaşırız. Sevincimizi, derdimizi... Bazen aşağılama oluyor. Çingene diyorlar böyle" (G11).

"*Romanlar yoksuldur, bak mahalleye, devletin bunları görmesi lazım. Sosyal yardım yapması lazım. Avantajı şu iyidir Romanlar, iyi insanlardır. Kimseye bir zarar gelmez. Kendi yağımızda kavrulan insanlarız"* (G12).

"Mesela günübirlik yaşamak eğlenceli olmak. Duygusal olmak bir şeyi paylaşmak. Mesela biz paylaşmayı çok severiz. Kaygıları yok. Yarını da düşünmezler ama ben öyle değilim ben düşünürüm. (Roman olmanın dezavantajı var mı?) Yok ben hiçbir şey yaşamadım" (G13).

"Hiiiç, herkes kendi halinde burda. O onu demiş bu bunu demiş herkes kendi şeyinde. Şimdi bakma bu kapı açık oturuyoruz, akşam olunca herkes kapıyı kapatır kalıyorsun hiç kimse kimsenin içini bilmiyor. Birlik beraberlik şöyle var. Hastalığımızda cenazelerimizde ölümlerimizde hep beraberiz" (G14).

Görüşmecilerin kendi anlatılarından hareketle, Roman olmanın özgür olmak, keyifli olmak, paylaşımcı olmak, eğlenceli olmak gibi toplumun geneli tarafından kimliklerine atfedilen çeşitli olumlu sıfatlar öne çıkmaktadır. Ancak ifadelerde dezavantaj olarak belirtilen özelliklerin ayrımcılığa ilişkin anlatılar olması göze çarpmaktadır. Yoksul olmak, aşağılanmak, günübirlik yaşamak, hor görülen ya da korkulan olmak Roman etnik kimliğinin adeta bir parçası olarak anılmaktadır. Tüm bu ayrımcı yargılar Romanların kendi öznel ifadelerinde de yer almaktadır.

"Valla bende bilmiyorum ki. Roman diyorlar. Ama herkes insan yani. Mesela konuşmasını bilen, oturduğu yeri bilen bir topluma katılabilenin Romanlıkla ne alakası var" (G15) şeklindeki ifade örtük olarak "Romanlık" ile dışlanmış olmanın kastedildiği anlaşılmaktadır.

6.2. Yoksulluğa İlişkin Bulgular; "Yetmiyor ama Şükür"

Yoksulluk olgusu birçok yönüyle Türkiye'nin her yerinde Roman gruplarının payına düşen en temel sorundur. Yaşamı sürdürebilmek için ihtiyaç duyulan temel gereksinimlerden mahrum kalmayı ifade eden mutlak yoksulluk kavramı bugün yerini ihtiyaçların çeşitlenmesi ile göreli yoksulluğa bırakırken araştırma konusu olan Romanlar için temel ihtiyaçlara erişim sorunu halen hayli geniş bir kitleyi etkilemektedir. Bu yoksulluk durumu kişilerin yaşam standardını oldukça düşürmektedir. Araştırmanın çıktısında da görüldüğü üzere katılımcılardan 1'i hariç hepsi muhtaçlık durumunda değerlendirilen çeşitli sosyal yardımlardan (ekonomik destek, engelli aylığı, evde bakım ücreti, şartlı eğitim, sağlık yardımları vb.) faydalandırılmaktadır. 8 görüşmeci gündelik

işlerle geçimlerini kazandıklarını, 4 görüşmeci ise ev hanımı olduğunu belirtmişlerdir. Düzenli gelire sahip kişi sayısı ise 15 kişiden yalnızca 4'üdür. Bunlardan 3'ü kendisinin ya da eşinin emekli maaşı ile geçinmekte iken yalnızca 1'i aktif bir işte çalışmaktadır. 14 katılımcı kirada oturdukları, 1 katılımcı aile apartmanında oturduğunu ifade etmiştir. Araştırmada yoksulluğa ilişkin sorular çerçevesinde görüşmecilere gelirlerinin yeterli gelip gelmediğine yönelik sorular sorulmuştur.

> Allah'a şükürler olsun şimdi kötüleyemem... Yetmiyor tabii ki de hiç gelmese ne yapacaksın. Yine şükürler olsun az çok bir şekilde geliyor. Yani nasıl söylesem şimdi birini alsam birini alamıyorum. Şu an çocuklarıma ayakkabı alamıyorum mesela şunun ayakkabısı yok. Geçiniyor musun? Aç kalmıyoruz ama çocuğun ayağında terlik yok. Yetişmiyor. Karnımız doyuyor şükürler olsun (G5).

"Yeterli bulmuyorum ama mecburuz yani başka gelirimiz olmadığı için. Hani kimseyle de kapısına gidip hani Allah razı olsun yine konu komşu yardım ediyor. İdare ediyoruz ama. Artık idare etmeye çalışıyoruz mecbur" (G6).

"Eh işte, şimdi bi de bu başladı okula. Bunun ihtiyaçlarını alacağız. 1'e başlayacak. Yetiyor mu? İdare ediyoruz" (G4).

> Valla ben Allah şahit eşim de biliyor. Ben kendime bir tane çorap bile almıyorum. Hep çocuklarım giyinsin. Eksik kalmasınlar. Sabah okula giderler. Poğaçalarını, böreklerini, harçlıklarını veririm. Allah da sıkmıyor, gönderiyor bir şekilde. Öyle geçinmeye çalışıyoruz. Yeterli mi dersen, bence yetersiz. Ben çocuklarımı isterim ki daha iyi koşullarda yaşasın (G11).

"Allah'a şükrediyoruz. Mesela ben size şöyle söyleyeyim elinde yok. Benim de yok, mesela şimdi bunu alıp da başka bir yerden de bulamazsın. Yoksa yoktur. Allah'ım diyeceksin, şükredeceksin. Elinde ne varsa onu yiyeceksin. Bu kadar" (G1).

"Yeter mi be kızım? Hayat pahalı. Bir markete çık bakalım, ne alabiliyorsun" (G12).

Yeterli gelir mi? Mendil satıyorum ara sıra. Söyleyeceğim ama. (Günde ne kadar kazanıyorsunuz?) 20-25-30 (G15).

Görüşmeciler genel olarak haneye giren geliri/sosyal yardımı yeterli bulmadıklarını ancak yetinmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bu yanıtlar ile, temel ihtiyaçların dahi karşılaşması güç olsa da kısıtlı gelir ile yaşama halinin Romanlar genelinde kanıksandığı sonucu değerlendirilmektedir. Kronik yoksulluğun göstergesi olan bu içselleştirilmiş yoksunluk hali karşısında yetinme ve şükretme eğilimleri de bu durumun değişme ihtimaline dair de inançlarının olmadığının bir ifadesidir.

Araştırma amacı çerçevesinde araştırmacıdan ziyade kişilerin kendini nasıl algıladıkları ve kendi deneyimleri ile yoksulluğun nasıl anlamlandırıldığına yönelik olarak kendilerini yoksul olarak görüp görmedikleri sorulmuştur. TÜRK-İŞ verisine göre açlık sınırının bu yıl 10 binin üzerinde olduğu açıklanmıştır (TÜRK-İŞ, 2023) Görüşülen kişilerin hemen hemen yarısı ise açlık sınırının da önemli oranda farkla altında hane gelirine sahip olmasına karşın yoksul olduklarını düşünmediklerini belirtmişlerdir.

"Yok görmüyorum. Allah'a şükrediyoruz" (G1).

"Ha yoksul değilim bak. Şimdi şöyle bir şey var yoksulluk demek bir parça ekmek bulamayan insandır. Tamam ben mağdurum ama şöyle mağdurum bazı yerlerde yetişemiyorum" (G2).

"Yok çok şükür. (Neden?) *Şükür idare ediyoruz. Eksik şeylerimiz olmuyor değil tabii ki var ama biz şükrediyoruz"* (G4).

> Gene Allah razı olsun. Yardım ediliyor. Konu komşum yardım ediyor. Para alıyorum. Şimdi benden daha düşük durumda olan insanlarımız da var. Atıyorum evine bir ekmek parası bulamayan, hasta insanlara olan çok insanlarımız var. Ben geçiniyorum. Kıt kanaat de olsa hani çocuklarımın bazı eksikliklerini alamasam da geçinmeye çalışıyorum. Nankörlükten gelemem. Hani borçlarımı ödeyemediğim de oluyor ama zor zoruna da olsa geçinmeye çalışıyorum (G6).

Görüşmeciler gelirlerini yeterli bulmasalar da yoksul olduğunu düşünmediklerini ifade etmiştir. Keza ifadeleri yer alan görüşmeciler sosyal yardım mekanizmalarından destek alan ve gelirleri 1.500-3.000 TL arasında değişen kişilerden oluşmaktadır. Kişiler ya kendilerini 'bir lokma ekmek bulamayan' daha yoksullar ile kıyaslayarak görece avantajlı hissetmekte ya da yaşadıkları yoksulluğun hem köken ailelerinde hem de yakın

çevrelerinde oldukça yaygın olması nedeniyle koşullar alışılageldik bir durum olarak hissedilmektedir. Karşılaştırma yapmak, Romanların kendi durumlarını 'görece' avantajlı görmelerine ve 'şükretmelerine' yol açmaktadır. Üç çocuk annesi bekar bir ev hanımı olan görüşmeci sosyal yardım ile geçindiğini ifade ederken, *"Evinde eşyası olmaz, oturacak evi olmaz çadırda kalırlar. Atıyorum ekmek bulamazlar üst baş bulamazlar. Dilenirler, şöyle dilenirler; engelli olurlar, geçinemezler, evinde bakacak insanı vardır. Geçinemez zor durumda kalırlar. Benim için bunlar yoksuldur. Şu anda zaten bu devirde yoksul insan yok"* şeklinde düşüncelerini aktarmıştır. 4 çocuk babası, kâğıt toplayıcısı bir görüşmeci ise "*Ha yoksul değilim bak. Şimdi şöyle bir şey var; yoksulluk demek bir parça ekmek bulamayan insandır. Tamam ben mağdurum ama şöyle mağdurum bazı yerlerde yetişemiyorum"* şeklinde yetersiz kazancına rağmen yoksul olmadığının altını çizmiştir.

Diğer görüşmeciler ise yoksulluk mağduru olduklarını açıkça belirtmişlerdir.

"Yok yani geçinemiyorsun. Hayat çok pahalı, bir şey alsan illa bir şey eksik çıkıyor. Birisini almaya kalksam birisini alamıyorsun, üzülüyorsun" (G8).

"Yoksuluz tabi. Şükür n'apalım ama bu halimize de şükür" (G9).

"Okumadık" (G10).

"Düşünüyorum, yoksuluz tabi. Neyimiz var. Bir emekli maaşımız vardı. Onu da kestiler. Bir engelli parası var onla karnını mı doyurursun, faturanı mı ödersin, kiranı mı verirsin? Neye yetsin? Gariban insanız biz" (G12).

"Düşünüyorum tabii. (Neden?) *Yok olduğundan... Hiçbir şeyim yok mesela. O yüzden yoksuluz. Borç alıyorum, borcu veriyorum. Bir yerden para bulduğum zaman gidiyorum, borcumu yatırıyorum. Mağdur durumdayız. O yüzden"* (G15).

Günümüzde literatürde de bahsedildiği gibi sosyal bilimler alanında yoksulluk tanımının yalnızca gelire indirgenme yerine insani ihtiyaçların kapsamının geniş bir perspektifle ele alındığı yaklaşımlar tartışılmaktadır. Ancak araştırma kapsamında ele alınan Romanlar, toplumun en kırılgan gruplarından olarak, kişileri yoksulluğa sürükleyebilecek tüm risk unsurlarını taşımaktadırlar. Bu nedenle Çayırbaşı'nda görülen 'derin yoksulluk' en mutlak haliyle ve yerleşmiş bir yaşam biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü

görüşmecilerin yoksul olduğunu düşünme gerekçeleri çoğunlukla temel gıda alışverişi ve pahalılık üzerinden açıklamalarıdır. Çoğu görüşmeci sosyal yardım yatar yatmaz veresiye bakkal/market borcunu kapattığını ya da çevresinden borç alarak ay başını getirdiklerini ifade etmektedir. Bu bağlamda yoksulluk görüşmeciler nezdinde mutlak yoksulluk çerçevesinde algılanmıştır.

Yoksulluk algısına ilişkin yanıtlar bütünüyle değerlendirildiğinde dikkat çekicidir. Yoksul olduğunu düşünen görüşmeciler olduğu kadar, yoksul olmadığını düşünen görüşmecilerin sayısı yarısına yakındır. Bu durum yoksulluk algısının öznelliğe de dikkat çekmektedir. Yoksulluk yaşamadığını düşünen görüşmecilerin değerlendirmelerinde yürütülen sosyal yardım politikalarının da önemli bir işlevi olduğu görülmektedir. Keza sosyal yardım mekanizmaları sayesinde asgari yaşam standardına erişmiş olmaları, kişileri hiç geliri olmayan kişilere göre avantajlı hissettirmektedir.

Konuya ilişkin olarak yoksulluğun nedeni sorusu görüşmecilere yöneltilmiştir.

> Nedir biliyor musunuz? Şimdi bizim Romanlarda şöyle bir şey var. Günlük yiyip günlük kazanmak... Her şey zaman nasıl biliyor musun? Mesela ben şuradan bir ev alabilir miyim? Alamam. Araba alabilir miyim? Alamam. Neden biliyor musun? Aileden kaynaklanan bir şey. Şimdi ne yapmış adam? Bir ev almış, bir araba almış, çocuğuna bırakmış. Bu olan bir şey yani. Bi de şöyle bir şey söyleyeyim. Ben bazı babama da söylüyorum. Ben geçmişe dönmek istiyorum. O zaman her şey ucuzdu. O zaman bir şeyler alıp çoluk çocuğuma bırakıp, düşünebiliyor musun o zaman onların hayatı nasıl olabilir? Şimdi ekmek 6 TL oldu. Çoluk çocuğum da gitgide büyüyor. Bazı yerde ekmeğe bile paramız yetişmiyor. Bu bir gerçek yani. Kalabalık aileleri düşünün 10 kişi 15 kişi. Ekmeğe günlük adam 150 200 TL para veriyor (G2).

> Ben görüyorum abla diyorum senin baban ne iş yapıyor? Kâğıt topluyor diyor. Ben de kağıt topluyorum. Diyorum ki sen bu kaderini bi değiştir. Biz seni bi işe koyalım. Mesela çalışmayanlar çok var. Ben işi napacağım gibi. Alışmışlar günlük hayatta günlük para kazanmaya ama dediğim gibi ertesi günü düşünmüyor. Yaşlılığını düşünmüyor. O yüzden çok sıkıntı var yani (G3).

"Maddi durum yok işte anneden, babadan da bir şey kalmadı ki. Benim annemin evi vardı şu karşıdaki ev annemin. Ama o da ablama bıraktı" (G9).

"Aileden geliyo. Mesela dededen babaannemden hiçbir şey kalma yok. Hiçbir şey yok bizde de yok. Çayır başında doğru dürüst kimse de miras falan hiçbir şey yok. Ama annemin bir gecekondusu vardı. Yıkıldı. Annemin vergileri vardı gittim hiçbir şey yapamıyorlar" (G13).

"Destek isterim, destek yani. Birileri bize ekonomik destek sağlasın" (G10).

"Devlet çözüm bulacak ona. Yardım yapması lazım ki ortadan kalsın. Nasıl yapacak? İş verecek ev verecek. Başka nasıl olacak" (G12).

Yoksulluğun nedenini kendi koşullarından bağımsız olarak değerlendiren görüşmecilerin ifadelerine yer verilmiştir. Bu görüşmeciler yoksulluk koşullarından kurtulmak için devletten ya da aileden bir destek beklemektedir. Kuşaklar arasında yoksulluğun bir görünümünden de söz edilebilmektedir. Görüşmelerin genel çerçevesinden değerlendirildiğinde görüşmecilerin önceki kuşaklarının da mahalle ile ilişkili olduğu ancak benzer yoksulluk koşullarına sahip olduğu düşünüldüğünde, günümüz kuşağının yoksulluk döngüsünden kurtulabilmek ve kentle ilişki kurabilmek için mülkiyet ilişkilerinin bir parçası olmaya ihtiyaç duyduğu görülmektedir.

> Yoksulluğu ortaya çıkaran bizim kendi insanlarımız. Nasıl mı şöyle diyeyim ben size şimdi atıyorum benim durumum çok iyi varsayalım. Her şeyim var hiçbir eksiğim yok istediğimi yiyorum içiyorum alıyorum. Mesela bu 3 milyona alıyorum bunu 3 milyona yapıyorlar 50 milyon yapıyorlar 50 milyona da alıyorum. İnsanlar da diyor ki 50 milyon da yapsam alıyorlar. Karşımdaki insanı düşünmüyorum durumu var mı yok mu. Ben alıyorum ama karşımdaki insanın durumu yok alamıyor. E biz daha çok yok ediyoruz her şeyi. Her şeyi daha çok pahalılaştırıyoruz. Şimdi atıyorum benim evimde halı var. Şimdi ben gidiyorum gene hala alıyorum fuzuli masraf yapıyorum. Açıkçası öyle anlatayım sana ihtiyaç fazlası alıyoruz (G6).

"Zamlar biraz inseydi çok güzel olacaktı" (G7).

"Valla abla evde 3-4 kişinin çalışması lazım anca. Anca geçinirsin. Kalabalık olduktan sonra illa kalkar. Daha güzel hayatımız olur böyle evlerde oturmayız. Daha tertipli, bir oda içinde oturacağına mesela bizim şimdi bir oda. Yediğimiz içtiğimiz hepsi bir yatakta" (G8).

> Ülkemizde eskiden çalışma vardı. Üretim vardı. Çiftçisi vardı. Domates alıyorsunuz, salatalık alıyorsun, kokusu yok. Neden hazır alıyoruz? Ama kendi ülkemizde Atatürk zamanında adam yapmış. Uçak fabrikası kurmuş. Tarımla ilgili bi sürü şeyler yapmış. Tam kalkınmaya başlamış adam gitmiş. Şimdi herkes kafasına göre yaşıyor (G11).

"İlaç alıyorduk evvelden ilaç parası ödemiyorduk şimdi ilaç parası ödüyoruz hem bundan kesiliyor hem ödüyoruz. İnan eczaneye 230 lira ödemem lazım ki o ilaçları alabileyim. Ondan ayrı alıyo benden ayrı alıyor. Bu pahalılığı önlemek lazım" (G14).

> Doğru düzgün bir iş yeri yok. Mesela belediye işçi alıyor. Benim çocuğumun bir tanesi belediyede çalışıyordu. Belediye o zaman çok az para veriyordu. Kiradaydı. Kirasını ödeyemedi. Bilmem kaç ay birikti? Kiracı bunu evden atıyor. Bu da ne yaptı? Ciddi tefeciden bir para aldı. Bir yerde tefeci varmış. Gitmiş tefeciden para almış. O tefeci de ne yaptı? Devamlı faizini ödüyor çocuk. Aldığı aylığı tefeciye veriyor. Çoluk çocuğu aç evde. Ne yaptı bu da (G15).

Yoksulluğun nedenini hane gelirinin yetersizliğinde değil hayat pahalılığında ve iş imkanlarının sınırlılığında bulan görüşmeciler için temel sorun piyasa koşulları ve alım gücünün sınırlılığı olarak görülmüştür.

Yoksulluğu eğitimsizlik ile açıklayan yalnız bir görüşmeci olmuştur. *"Okumamazlık. Bazı insanların okur yazarlığı bile yok. Bazı insanlarımız nereye gideceğini bilmiyor minibüse binince ne yapacağını bilmiyor"* (G4).

Görüşmeciler doğrudan ilişki kurmasa da görüşmenin bütününde değindiğinden işsizlik de hükümlü olma durumu da yoksulluk ile ilişkilendirilmiştir. İki görüşmeci hükümlü olmaları nedeni ile düzenli ve güvenceli bir işte çalışamadıklarını belirtmişlerdir. Eski hükümlü olmak da yoksulluktan kurtulmak ve ekonomik alana dahil olmak için engel teşkil eden bir durumdur.

Yoksulluğun nasıl ortadan kaldırılabileceği yönündeki soru, yoksulluğun olmadığını düşünenler hariç tutularak diğer görüşmecilere yöneltilmiştir.

"Yani şimdi şöyle bir durum var. Herkes kendi kaderini çizebilir. Tamam kaderimizi Mevla çizebilir ama biz mesela bir dokunuş yapmamız lazım. Sana oku demiş. Niçin oku demiş? Senin de biraz bişey yapman lazım" (G3).

"Kendilerini kurtardıktan sonra nasıl olsun yoksulluk" (G4).

"Önce eğitimle. (Eğitim neyi sağlar?) Eğitim bilgiyi sağlar, görgülü sağlar, bakış açısı sağlar. Daha geniş pencerelerden bakmanızı sağlar. At gözlüğünü çıkarırsın" (G11).

"Mesela benim okumam yazmam yok. Eğitim de önemli. Yine Allah razı olsun benim çocuğum bana her şeyi öğretti. Ben çocuklarımı okuttum. Benim gibi cahil kalmasınlar futbolcu oldu" (G13).

"Zamlar biraz inseydi çok güzel olacaktı çok güzel geçinecektik" (G7).

"Maddi durumla kalkar. O da olmadığı için böyle gider, ölene kadar kalkmaz" (G9).

"İş verecek, ev verecek. Başka nasıl olacak" (G12).

"Bu pahalılığı önlemek lazım benim başka bir ihtiyacımız yok. İstediğim bu eskisi gibi olalım eskiden alıyorduk arttırıyorduk ki. Pazarı unuttuk artık. Gidiyorsun pazara hiç bişey yapamıyorsun. Hal bu evladım başka bir şey yok" (G14).

> Adam akıllı bir iş sahaları olsa kimse işsiz kalmasa o zaman belki herkes bir rahatlar. İş sahaları yok. Burada bütün millet balık zamanı gelecek de balık satacak. Midye de yasak. Ondan geçiniyorlar. Denize çıkıyorlar midye çıkarmaya. Ceza geliyor. Balığa çıkıyorlar balığa... Benim bir damadım midyeci. Çıkıyor, ceza yiyor, geliyor. E kirada nasıl ödeyecek kirasını? Al sana yoksulluk (G15).

Yoksulluğun nedenleri ilgili başlık altında detaylıca ifade edilmiştir. Bu bölümde de benzer şekilde çeşitli gerekçelerin bulgularına rastlanmıştır. Eğitim, iş sahibi olmak ve pahalılık sorunlarının çözülmesi ile koşulların iyileştirilebilmesi mümkün görülmektedir.

Temel sebeplerden olan düşük eğitim seviyesi ve nitelikli işlere erişim sorunu yoksulluk ile ilişkilendirilmiştir.

Yoksulluğun en dramatik sonucu, hayatında neyi değiştirmek istersin sorusunda bir görüşmecinin şu ifadelerinde yer bulmuştur.

> Çok güzel bir soru. İlk kafadan bir evimin olmasını isterdim. Gerçek söylüyorum kendi şahsımın bir evi olmasını isterdim. Kırık da dökük de olsa kendi evim. Neden biliyor musun? Ev sahibiyle uğraşmak, bana gelip de kirayı artırırken çık evimden kızım geçecek yok evimi başkasına sattım, kirayı artırmak için yani bazı insanlarda var bu. İlk kafadan bir evim olmasını isterdim yani. Şöyle bir şey; yaşadığımı da düşünmüyorum. Çünkü biz o kadar uzun yaşamayız ha. Bizim en fazla yaşayacağımız en fazla 50-55. En baba 60. Yani o da çok zor. Bizim Romanlar. Çünkü neden? Biz çok eziliyoruz. Ezildiğimiz için ömür çabuk gidiyor. Ben ömrümde 27 yaşındayım 27 senedir çok ölü gördüm akrabalarımdan (G2).

> Fakirlik gariplik. Garipsin. (Peki bunu çözmek için ne yapmak gerek?) Ölene kadar böyle gidecek. Bu çözülmez zaten. Kira köşelerinde, ahla vahla hastalıkla... Dün Kavağa gittik. Kavağı bilirsin. Düğün vardı. Düğün severiz eee biz Romanız. Düğüne gittik, aman duramam, ağrıdı. Sabahtan beri inan yatıyorum. Hiç kendimde değilim (G9).

5 yaşında çiçekçiliğe başlayan görüşmeci hayatından memnun olmadığını, işini değiştirmek istediğini belirtiyor. *"İş yok para yok... 57 yaşından sonra çocuklar torunlar yeğenler var"*

> Ben ölmeden istiyorum ki Allah'tan. Bir tek, azıcık, küçücük de olsa ölmeden şunun başına bir ev. Gidip 2 tane selpak da satsa karnını doyurur. Ömrüm çok yok, ben biliyorum fazla. Bir tek o, gözüm arkada kalmasın. İçimden ne geliyor biliyor musun? Biz eşimle beraber bir tane doğru düzgün bir yatakta uyumadık. Hep yerde yatarız. Orada yatar, burada yatarız. Kalabalığız. Ömrümden bir tek isteğim şöyle, onun bir odası olsun. Bir tane dolabı olsun. Ama yok, hep iç içe. İsterdim gönlümden bir tane odası olsun. Olmuyor Allah nasip eder be (G11).

"Valla önce bu dertten kurtulmak isterdim. Çoluğumuzla çocuğumuzla huzurumuz yerinde. Amma bu şartlarda gelecek zor. Bir kötü arabam var. Onla işte gider gelirim bir yerlere. Çocuklar napacak onu bilemem" (G12).

> Oğlumun yanında olduğum için memnunum ama hayatımdan bezmiş gibi bir halim var. Küçüklüğümden beri çocuk bakmaktan yoruldum. Benim 2 oğlum var. Kardeşlerimi büyüttüm evlendiler, şimdi de çocuklarıyla uğraşıyorum...Eski zamana dönmek isterdim ama eski zamanda da çok çektiğim için artık her şeyden soğudum. Sağlıklı olsaydım keşke ama o da bitti (G13).

> Sağlık olsun başka hiçbir şey istemiyoruz. Paraymış pulmuş işimiz yok yani. Erzak gelmiş koşalım bizde yoktur. Ha getirip de verirseler tamam ama yok biz saldırmayız. Bazen gıda yardımı getirirlerse alıyoruz bir kere geldi bana da ama kim geldi kim getirdi bilmiyorum. Biz kendi halimizde varsa üç tane patates elli liralık da kıyma alır geliriz. Şükürler olsun (G14).

Babası alkol kullandığı için 3. Sınıfta okulu bırakarak annesi ile ev işlerine giderek çalışmaya başladığını aktaran görüşmeci hayat mücadelesinden yorulduğunu gelecek hayatından beklentisi kalmadığını aktar*mıştır. "Aman hiçbir şey beklemiyorum yok. Neyinden umutlu olayım. Allah nasip ederse torunlarımın geleceğini gösterirse ne mutlu bize"* (G14).

Görüşmecilerin yaşam memnuniyetleri yoksulluk koşullarında kendini göstermektedir. Yukarıdaki ifadeler Romanların temel sorunlarının anlaşılmasında önem taşımaktadır. Görüşmecilerin yaşamdan beklentilerinin oldukça düşük olması, karşılarına çıkan çok çeşitli olumsuz duruma karşı mücadele gücü bulamadıklarını işaret etmektedir.

Yoksulluğun bir görünümü de yaşanılan hanelerin fiziki koşullarında karşımıza çıkmaktadır. Mahallede genel olarak evlerin yapısı eski, bakımsız ve çoğu tek odalı gibi düşük standartlı yapılardır. Gecekondu tipi haneler görülmekle birlikte apartman tipi yapılar da bulunmaktadır. Sokak ile hane sınırının belirsiz olduğu, çoğu dar sokaklarda ve kapı numarasız evler dikkat çekicidir. Mahalle genel itibariyle çöküntü bölge özelliği göstermekte ve etiketlenmiş bir mekan olarak algılanmaktadır.

Yaşanılan mahallede görüşmeciler daha iyi şartlarda olsa farklı mahallede oturacaklarını belirtmişlerdir. Bu da Çayırbaşı'na ilişkin Romanların kendileri tarafından da olumsuz algılardan uzaklaşma isteğini göstermektedir. Dolayısıyla Çayırbaşılı olmanın toplumsal yargısı hem Roman olmayanlar tarafından hem de mahallenin yerleşiği Romanlar tarafından istenmeyen bir durumdur. Çünkü Roman mahallesi etnik kimlik tanımından daha çok aslında istenmeyen, suça ilişkin bir algıya yani marjinal bir ötekiye işaret etmektedir. Bu nedenle görüşmecilerde de sosyo-ekonomik koşulları iyileştiği takdirde mahallede ayrılma yönünde yaygın bir niyet söz konusudur. Görüşmelerde çocuk sahibi kadınların çocuklarını daha iyi koşulda okutmak, kötü alışkanlıklardan uzak tutmak, güvenli bir ortamda büyütmek gibi nedenler de sıraladığı görülmüştür. Mahallede görülen birliktelik ve Roman olsun ya da olmasın tüm mahalleli tarafından dayanışma hali de olumsuz sosyo-ekonomik koşullara yani yoksulluğa dayanmaktadır.

Yoksulluk başlığına ilişkin bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, kavramsal ve kuramsal çerçevede tanımlanan yoksulluk türlerinin hemen hepsi Çayırbaşı Mahallesinde yaşayan Romanlarda karşılık bulmaktadır. Katılımcı havuzunun tüm evreni temsil ettiği düşünüldüğünde, Çayırbaşı Romanları sağlanan kamusal sosyal ve ekonomik destek hizmetlerine karşın temel gıda ihtiyaçlarını dahi karşılayamadıkları görülmüş ve gözlenmiş olup, mutlak yoksulluk koşullarında yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Gelir ve tüketim imkanlarının bu denli zor koşullarda deneyimlendiği Romanlar özelinde sosyal ihtiyaçların anılmadığı görülmektedir. Çayırbaşılı Romanlar gündelik hayatlarında geçim sorunu dışında herhangi bir sosyal hayatlarının bulunmadığı, günlerini çoğunlukla evlerde ve kapı önlerinde geçirdikleri, sosyal ilişkilerinin zayıf olduğu, kamu kurumları ile ilişkilerinin dahi sınırlı olduğu ifade edilmiştir. Bu da Romanların ortalama bir sınırın altında refah standartlarının oldukça altındaki şartlarda yaşamaları nedeniyle göreli yoksulluk tanımıyla karşımıza çıkmaktadır.

Benzer şekilde literatürde detaylandırılan kentsel yoksulluk ise bulgularda görülen başka bir yoksulluk türüdür. Mahallenin bir çöküntü bölgesi özelliği göstermesi, sağlıksız ve yetersiz barınma koşulları, sosyal güvenlik sisteminin dışında kalma ve ihtiyaç duyduğunda sağlık hizmeti alamamak, belediye hizmetlerinden yoksun kalmak gibi kamu hizmetlerinden sınırlı düzeyde yararlanabilme, erken yaşta okul terki ve evlilikler, enformel sektörde vasıfsız iş gücü olmaları ve işgücünün düzensiz işlerde yoğunlaşması

gibi özellikler nedeniyle Çayırbaşı Mahallesi Romanları kentsel yoksulluğun belirgin bir örneğini sergilemektedir.

Ayrıca araştırma bulgularında Romanların sosyo-ekonomik koşullarının kök ailelerinde de benzer olması, görüşmecilerin yoksulluklarının değişeceğine dair inançlarının zayıf olması, farklı koşulların tahayyül edilememesi ve içselleştirilmiş bu yaşam standardı kronik yoksulluk kategorisinde değerlendirilmektedir. Bu durumun sonuçları ise "*Bizim en fazla yaşayacağımız en fazla 50 - 55. En baba 60. Yani o da çok zor. Bizim Romanlar. Çünkü neden? Biz çok eziliyoruz. Ezildiğimiz için ömür çabuk gidiyor."* ifadesiyle en çarpıcı ve dramatik gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

6.3. Toplumsal Dışlanmaya İlişkin Bulgular; "Başka Yerde Yapamayız"

Toplumsal dışlanma kavramının tanımları ve dışlanmaya neden olan faktörler literatür bölümünde detaylandırılmıştır. Dışlanmanın nedenleri tek başına yer alacağı gibi, birden fazla neden de birlikte görülebilmektedir. Romanların dışlanmaya maruz kalmasının etnik bir nedene bağlı olduğu belirtilmiştir. Yaşadıkları tüm bölgelerde bu sebeple dışlanmaya uğradıkları ve yoksulluk içinde ötekileştirildikleri görülmektedir. Bu durum Romanların olumsuz koşullarının bir sarmal içerisinde tekrar etmesine neden olmaktadır. Toplumsal alanda kişisel hayatlarına dair pasif bir rolde hissetmektedirler. Sosyal, ekonomik ve kültürel alanların çoğundan uzak kalmaktadırlar. Etnik kökenleri nedeniyle toplumun göz ardı ettiği Romanlar özelinde yaşanan muhtaçlık, eğitimsizlik, engellilik gibi birçok etkenle birleştiğinde kişilerin toplumsal hayattan beklentileri de oldukça düşmektedir. İçinde yaşadıkları toplumla bağlarının bu denli zayıflaması ile metruk ve gecekondulaşan bölgelerde mahrumiyet içerisinde yaşamaktadırlar. Hem yoksulluk hem de dışlanma Romanlar için iç içe geçmiş ve birbirini tetikleyen kronik sorunlar olarak tüm boyutları ile deneyimlenmektedir.

Araştırmaya katılan Romanların hemen hemen hepsi sosyal koruma sisteminin alanına girmektedir. Bu nedenle katılımcıların bu alana giren muhtaçlık kriterine dolayısıyla da yoksulluk şartlarına sahip olduklarını göstermektedir. Yapılan görüşmelerde doğrudan yoksul olduklarını için dışlandıkları ifade edilmese de ve hatta katılımcıların hemen hepsi içinde yaşadıkları toplumun bir parçası olarak hissettiklerini ifade etse de yoksulluğun

dolaylı olarak dışlanmayı pekiştirdiği sonucu görülmektedir. Bu haliyle çift yönlü bir etkileşim söz konusudur.

Araştırma kapsamında görüşmecilere Roman olduklarından dolayı olumsuz bir tavır ve tutumla karşılaşıp karşılaşmadıkları sorulmuştur.

> Çok. (Mesela?) Her bir alanda. Size şöyle bir şey söyleyeyim ben bir işe girdim garsonluğa. Ben Romanım diye adam almadı. Bir hafta çalıştım patron gelmiş çalıştığım yerde Üsküdar kız kulesinin tam karşısında kafelerde çalışıyordum. Bir hafta sonra patron gelmiş beni görmüş demiş ki bu çocuk kimlerden Roman ama güzel çalışıyor demişler. Direk, çıkışını verin demiş. Ondan sonra ondan da bir çıkış aldım. Mesela ben askerliği Ankara'da yaptım orada mesela komutanlar da bazı ayrımcılıklar yapan vardı yapmayanlar da vardı. Kürt devrem de vardı Laz da vardı neyse o. Ama ayrımcılık yapan çok var yani (G2).

> Dışardan insanlara karşı, bize bakışı çok farklı. Şu şekilde farklı. Şimdi bi doğulu vardır sıcaklardır, bir de Roman demek cahildir yani bi sefer önden bi geri çekilme vardır yani... İnsanlar bizlere karşı hırsızdır ondan sonra bunlar şöyledir, böyledir, satıcıdır, küçük yaşta evlilik vardır. Sadece görünmelik bu şekilde gösterdiler. İçeriyi göstermiyorlar (G3).

"Tabii tabii olmaz mı? Mesela şimdi okulda öyle. Ben çocukların velisi olarak hiçbir zaman çocukların sınıf içi etkinliğine gidemiyorum doğum günlerine falan. Ben onlara katılamıyorum çekiniyorum" (G4).

"İş vermiyorlar mesela. Sigortalı işe giriyorsun burası dolu başvuru olmuyor diyorlar" (G8).

"Öyle bakıyorlar. Hayvana bakarak gibi bakıyorlar. (Peki onlardan beklentileriniz ne oluyor nasıl bir iletişim beklerdiniz?) Yani bir kardeş gibi, bir arkadaş gibi ama insanlar yok ya... (İletişim mi kurmuyorlar?) Kurmuyorlar tabi...Bakmıyorlar bakmıyorlar. Hiç yokmuş gibi bakıyorlar bize" (G10).

"Karşılaştım. Çoook. İnsanlar bir şöyle tepeden bakıyorlar. Senin arabana biniyor senle sohbet bile etmiyor adam. Ayrımcı gözle bakıyorlar. Şööyle bir tipine bakıyor seni muhatap bile almadıkları oluyor çingene deyin" (G12).

"Tabii tabii böyle şeylerle çok karşılaşıyoruz. Bunlar Romandır filan. Hastanelerde. Hakir görüyorlar, onları çok yaşadık. Öncelik tanımıyorlar. Mesela kıyafeti düzgün olanı en önden alıyorlar. Bu gibi şeyler. Bunlar oluyor" (G15).

"Mesela minibüste yaşadım. Minibüste Çayırbaşı diye para verdiğim zaman yolcular şöyle bir baktılar. Neden acaba? Çayırbaşı demek kötü bir şey mi?" (G11).

Görüşme yapılanların bir kısmı ise Roman olduğunuzdan dolayı olumsuz bir tutumla karşılaştınız mı sorusuna 'olmadı' şeklinde yanıt verse de diğer soru başlıklarına verilen yanıtlarda çeşitli olumsuz deneyimlerden bahsetmişlerdir.

Olumsuz deneyimlerine dair ifadelerine yer verilen görüşmeciler dışında herhangi bir olumsuzlukla karşılaşmadıklarını ifade eden görüşmeciler de olmuştur. Ancak bu durum kişilerin görüşmenin genelinden anlaşıldığı üzere genellikle mahalle dışına çok fazla çıkmamalarından dolayı izole yaşamlarından, açık ten renginden dolayı Roman olduğunun anlaşılmamasından ya da kentli kimliğinin kabul ettiği uyarlanmış tutum ve davranışlarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. G5 kodu ile ifadelerine yer verilen görüşmeciden anlaşılacağı üzere *"benim gittiğim bir ortamda benim Roman olduğunu kimse anlamıyor mesela"* şeklinde dış görünüşünden dolayı farklı bir tavır ve tutumla karşılaşmadığını belirtmiştir.

> Yo yaşamadım hiç böyle alakalı yok ya...Herhalde bunun dille bir farkı var. Mesela ben sizin anlattıklarınızı anlayabiliyorsam ya da düzgün bir cevap verebiliyorsam anlayabiliyorsanız bunun Romanlıkla alakası yoktur. Ama atıyorum şimdi siz benimle düzgün konuşup da ben sizinle kavgalı veyahut küfürlü bir şekilde konuşsam siz de beni dışlarsınız. Dille yani alakalı. Mesela ben gittim bir kafeye oturuyorum. Pardon bakar mısınız bir çay alabilir miyim demek var çay getirsene oradan demek var (G6).

"Tabii çirkef olursan herkes karşında çirkef olur. Sen bağırsan çağırsan küfredersen kötü karşılaşırsın" (G7).

"*Şimdi dışarı çıktığın zaman farklı burada olduğun zaman farklı. Şimdi burada çok rahat olabiliyor insanlar. Neden? Çünkü insanlar birbirini herkes tanıyor. Herkes kendini farklı gözle bakma şeyi yok. Ama dışarı çıktığınız zaman insanlar yabancı farklı gözle bakabiliyorlar"* (G11).

Dışlanma yaşamadığını düşünen katılımcıların görüşlerine bakıldığında, genellikle Çayırbaşı Mahallesi içerisinde günlük yaşamlarını geçirdikleri, mahalle dışına gittikleri zaman da dış görünüş, konuşma tarzı ve davranışları ile genel kabule uygun davrandıkları, mevcut önyargılara maruz kalmamak için çevreye uygun davranışlar sergiledikleri anlaşılmaktadır. Romanların dışlanmadan kendilerini korumak adına çeşitli yaşam stratejileri geliştirdikleri görülmektedir. Bu anlamda Çayırbaşı'ndaki Romanların yaşadıkları ayrımcılığın nedenlerine ilişkin farkındalık sahibi oldukları, bu nedenle ya fazlaca izole yaşamayı tercih ettikleri ya da önyargılara maruz kalmamak adına farklı bir kimlik görünümü sergiledikleri görülmektedir. Farklı bir kimliğe bürünme hali, aslında görüşmecilerin de içselleştirdikleri bir dışlanma probleminin net bir şekilde tezahürü olarak görülmelidir. Aslında görüşmecilerin kendilerinin de küfürbaz, gürültücü, kavgacı etiketini içselleştirdikleri ve etnik kökene dair atfedilen özellikleri kendilerinin de dışladıklarının bir göstergesidir. Dolayısı ile önyargılardan ve kültürel dışlanmadan kaçınmak adına kendi kimliğinden uzaklaşabilen bir topluluk görülmektedir. Bu 'rol yapma' ya da farklı bir kimliğe bürünme hali ile Çayırbaşı Romanları için kentin bir parçası olduklarını söylemek oldukça güçtür.

Çayırbaşı mahallesinin Romanlar için anlamı üzerine görüşmecilere sorular yöneltilmiştir. Roman mahallesi olarak bilinen Çayırbaşı'nda bulunmalarının görüşmeciler için ne anlam ifade ettiği üzerinde durulmuştur.

> Valla insanın huzur bulması gibi bir yer işte abla. Ne diyeyim ben şimdi ne yapacaksın başka yapacak bir şey yok elinde ne imkân varsa. Onunla bir oturacaksın yapacağım başka bir şey yok.. Şimdi ben burada düzenli miyim ben size şunu söyleyeyim. Ben çok alıştım buralara çocukluğumdan beri. Ben karşıda yapamam mesela. Kağıthane'de yapamam. (Neden?) Ne bileyim alıştım buraya (G1).

> Valla şöyle bir şey söyleyeyim Çayırbaşı değil hiç alakası yok. Şöyle bir şey biz daha önceden Sarıyer'de olduğumuz için ne biliyim böyle bir alışkanlık yaptı. İnsanlar bir yerde olduktan sonra alışkanlık yapar ya biz de o dereceyiz, çocukluğumuz burada geçti yani ondan dolayı belki olabilir (G2).

> Burada oturmak inan ne ifade ediyor biliyor musun? Hani şöyle bir şey doğduğumuz büyüdüğümüz alıştığımız yer olduğu için başka bir yerde yapamıyoruz diye burada oturuyoruz zaten. Mart Nisan gibi gitmeyi düşünüyoruz Ferahevlere, Yeniköye. Burası yoksulluk mahallesi nerede oturabilir ki durumu olmayan insan (G4).

"Burada doğduk burada büyüdük şimdi başka bir semte gittiğin zaman yani diyorsa insan kendi alışık olduğu yere alışıyor. Doğup büyüdüğümüz yer... Akrabalar hep buralarda ama çok bağımız yok" (G5).

"Bizim yerimiz yani en güzel yerimiz burası bizim. Burayı çok seviyoruz. (Neden?) Başka yerde yapamayız ki biz. Yapamayız. (Burada yaşamaktan memnun musunuz, mahalleden?) Tabi ki. (Neden?) Roman olduğumuz için galiba" (G10).

"Burası bizim mahallemiz yani ne diyeyim. Burada doğduk, büyük. Çoluğumuzu çocuğumuzu burada büyüttük. Evimiz burası yani" (G12).

"Evim yani daha ne diyebilirim ki... Buralıyım, evim, ne yapabilirim ki" (G14).

Çayırbaşı'nda bulunmak görüşmecilerin neredeyse yarısı için "ev" olarak betimlenmiştir. Görüşmeciler çoğunlukla doğup büyüdükleri mahallede yaşamış, mahalle dışında daha az ilişki kurmuştur. Bu kanıksanmış "ev" tanımı aşina, bilindik ve dolayısıyla "bize ait" algısına sahiptir. Kişiler içinde bulundukları mekân ile mecburi bir ilişki kurmaktadır.

"Memnunum yani kimseyle bir şeyim olmadığı için. Özel bir sebebi yok" (G6).

"Güzel ben başka bir yere gittiğim zaman oturamıyorum mesela. Sıkılıyorum...Alıştım buranın ortamına insanına" (G7).

> Şimdi sana nasıl söyleyeyim abla uzak bir yerlere gidip de fazla kira veremeyiz. Bizim mesela kendi insanımız buraya en fazla 2 milyar 3 milyar ver. Başka

yerlerde 15-20 milyara hayatta veremeyiz...Yok, olsa giderim. Durumum olsa çıkarım durmam yani çoluk çocuğumu burada büyütmem. (Neden?) Çocuklar burada oyun oynuyor dışarı çıkıyorlar eve girmiyorlar Çok kötü bir mahalle burada oturulmaz ki. Kavga var. Memnun değiliz ama işte (G8).

Vallahi Burası güzel yer. İstanbul'un demeyeyim de hani dünyanın göz bebeği olan bir boğaz... Şimdi nankörlük yapmamak gerek. En güzel yerde yaşıyoruz. Ama iyi koşulda bakıyorsun ama kötü koşulda. Ama bulunduğumuz yerden memnunuz... Roman mahallesi diye geçiyor ya Çayırbaşı. Ama artık göç almış. Yabancılarla da şeyimiz yok. Onların da bize kötülüğü yok. İyiyiz. Başka yerde yapamayız ki zaten. İnsanlar burada birbirini tanıyor. Yanlış anlama, biz garip insanız. Bizim mesela azıcık şekerimiz olmaz gideriz şeker ver deriz. Öbürünün tuzu olmaz tuz verirsin. Yağ olmaz yağ... Böyle paylaşım var ama diğer yerlerde bu sitelerde oturanlar... Şimdi burada mahallede herkes birbirini tanıyor. Yabancı birisi geldiği zaman herkes diyor ki bu yabancı. Ama şimdi diğer yerlere gittiğin zaman apartmanda oturanlar birbirini tanımıyor (G11).

Hiç mutlu değilim. Hiç kimse de şurada mutlu değil. (Neden? Hangi açılardan?) Şimdi burada affedersin, 2-3 tane pislik var. İnsanları rahatsız ediyorlar. İçiyorlar içiyorlar, küfrediyorlar, silah atıyorlar. Sabaha kadar uyku uyuyamıyoruz burada. Korku içinde yaşıyoruz. (Güvenlik probleminiz mi var?) Evet, evet. (Eskiden de böyle miydi?) Vardı ama bu kadar değildi. Bu şekilde değildi. Bunlar türüyor. Cezaevine atıyorlar, onlar cezaevine gidiyor, öbürleri yetişiyor. Bitmiyor yani. (Bahsettiğiniz sıkıntıları yapan kim?) Biz Romanlardan. Dışarıdan gelenlerden de vardı, şimdi cezaevinde onlar. Şimdi onlar girdi, bizimkiler başladı. Burada oturuyorsun değil mi? Kimseyle alakamız yok. Adam geliyor, bana küfrediyor, geliyor, camlarımı kırıyor. Hiçbir suçum yokken (G15).

Görüşmecilerin mekanla kurdukları ilişki çeşitli şekillerde olmaktadır. Kimisi için mecburiyet temelinde bir memnuniyet iken, alternatifsiz olmanın verdiği kabullenmişlikten söz edilebilir. Kimi görüşmeciler ise mahalle koşullarından mutlu olmadığını belirtmekte ve fiziki şartlardan, güvenlik sorunundan şikâyet etmektedir. *''Biz*

buradan başka bir yerde de oturamayız. Alışmışız, sıkı sıkı oturmaya, dışarlarda oturmaya. Bir çay yaparız, dışarlarda otururuz. Ama durumum olsa çıkmak isterim giderim. Bir odanın içerisinde kim oturmak ister?" (G9) şeklinde ifade edilen durum kişilerin yaşadığı çelişkiyi göstermektedir. Mevcut koşullar görüşmeciler için tatmin edici olmasa da seçeneksiz kalan Romanlar için daha iyi koşullarda yaşam umudunun olmayışı, eldeki koşullar ile yetinmeye tutunduklarını göstermektedir. Mahallede bulunmak görüşmeciler için farklı anlamlara gelse de ortak olan, aynı etnik kimliğe sahip insanlar arasında sanılanın aksine güçlü bir dayanışma eğilimi bulunmamasıdır. İlişkiler temelde birbirlerine duydukları ve yoksulluğun getirdiği koşullardan, ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Memnun olsun ya da olmasın tüm katılımcılar daha iyi şartlarda yaşamak ve imkân olduğunda mahalleden farklı bir yere gitmek, Roman mahallesi olarak bilinen ve etiketlenen bu mekândan ayrılmak istememektedirler. Bu durumun aksine bir tahayyül yeterince kaygı verici de algılanabilmektedir. G11 kodlu görüşmeci bu konuya ilişkin duyduğu endişeyi dile getirmiştir. *"Şimdi bizim doğamızın gereği biz Roman insanlarız. Burada yaşamak bizim için. Onların içinde yaşamak bizim için çok iyi. Buradan çıktığın zaman denizden çıkmış balık gibi olursun, başka yere gittiğinde."* Tüm bunlar bütünüyle yorumlandığında Romanların mekânsal olarak dışlanmaya maruz bırakıldıklarının göstergesidir.

Görüşmecilere Çayırbaşı dışında nerede yaşamak istedikleri sorulmuştur. Görüşmecilerin 2'si başka yerde yapamayacağını ve memnun olduğunu ifade ederken, 4 görüşmeci yine Roman mahallelerinin ağırlıkta olduğu farklı ilçeleri tercih edeceklerini aktarmıştır. Diğer görüşmecilerin tamamı ise yine Sarıyer ilçesinde farklı mahalleleri sıralamışlardır. Görüşmecilerin birçoğu Sarıyer gibi kentin boğaz kıyısında, şehrin merkezine uzak, eskiden sayfiye yeri olarak bilinen ilçesinde doğup büyüdüklerinden ve günlük hayatlarındaki tüm ihtiyaçlarını ilçede karşıladıklarından Sarıyer dışında oldukça sınırlı vakit geçirmektedir. Örneğin G7 kodlu 35 yaşındaki kadın görüşmeci Çayırbaşı dışında nerede yaşamak isterdiniz şeklinde kendisine yöneltilen soruya *"Yok istemezdim. Hiç çıkmadım çünkü hiçbir yeri bilmiyorum. (Çarşı pazara hiç dışarı çıkmaz mısınız?) Yok Sarıyer'e geçerim. Sarıyer dışına hiç çıkmam genellikle"* şeklinde çok sık karşılaştığımız bir yanıt vermiştir. Bu durum görüşmecilerin alternatif mekân algısında da yine aynı

ilçede yakın mahalleleri ya da bildikleri diğer Roman mahallesi olarak anılan semtleri ifade etmelerinin nedeni olarak görülmektedir.

Görüşmecilere içinde yaşadıkları toplumun bir parçası olarak hissedip hissetmedikleri sorulmuş nedenleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Görüşmecilerin hemen hepsi kendilerine yöneltilen bu soruya tereddüt etmeden olumlu yanıt vermişlerdir. Ayrıca kimliğini gizleme eğilimine hiçbir görüşmecide rastlanmamıştır. Mahallede kurulan komşuluk-arkadaşlık gibi sosyal ilişkilerinde ise Roman olmayan kendi ifadeleriyle 'gelenti' bireylerden de söz edilmekte, kişisel ilişki tercihlerinde Roman kimliğini öncelemedikleri görülmüştür. Buna karşın Romanlara yönelik ayrımcılık kendi ifadelerinde şu şekilde aktarılmıştır;

> Şimdi şöyle bir şey ben kendi işimi yaptığım için bazı insanlara saygı duymak gerekiyor. Kim olursa olsun. Ben sürekli dışarı çıktığım için, olaylar yaşadığım için, benim için sorun olmuyor. He şöyle bir şey oluyor; ben ailemle ne zaman bir taksiye binsem o taksici beni almıyor. Adama soruyorum boş musun? Doluyum diyor. Ben çıkıyorum şu metronun orada geçenlerde oldu, eşim falan vardı yanımda, ben çıkıyorum adam anında müşteri aldı. Şimdi bu ayrımcılık mı? Ayrımcılık. Şimdi biz oraya kafayı yorsak her şeye böyle sinirlenip bir an o anda ben birisini vursam, her şeyi hani diyoruz ya 5 dakikalık olan bir şey. Her şeye biz kafayı yorsak zaten dünya bu şekil olmaz (G2).

Kâğıt toplayıcısı G1 kodlu görüşmeci başka bir işte çalışmayı denediniz mi soruna şu yanıtı vermiştir; *"Bir ara denedim. Gittim o çöp şeyine belediyeye. Gittim oraya verdik şeyi bekle gelecek arayacaklar. Arayan soran yok. Ne yapayım ben. Benim elimde olan imkânı ben sağlıyorum ama onlar bana sağlamıyorlar."*

> Mesela size şöyle bir şey söyleyeyim Roman olarak bizim sorunumuz şöyle, Bir düzen, mesela ben kiracıyım dimi zamanında annem babam bana ev almamış işte bu evler bizi genellikle sıkıntıya sokuyor. Kiralar, mesela kiralık bir eve gideyim sorayım kiralık mı diye. Vermiyorlar Romanımız diye. Genellikle bizim ev sıkıntımız çok oluyor (G2).

> Hırsız yerine bile koydular bizi sitelerde. Çantayı açtı dolu parayla beraber koydu merdivenin önüne kadın. Suratıma bakıyor. Yaptım ben camı sildim holü sildim. Gittim yanına. Ablacığım dedim gittim onu kağıtları oradan kaldırır mısın dedim. Ne oldu ki dedi? Ya zaten hırsızlık yapsam zaten senin gelip elinden izlemem dedim kıpkırmızı oldu. (Devam ettiniz mi sonra orada çalışmaya?) Ettim tabii mecbur ediyorsun (G4).

> Mesela Romanlarda genelde insanlar baktığı zaman genelde öyle düşünüyorlar yani çok tanıdığım var. Öyle düşünüyorlar okullardan çocuklarımın arkadaşlarından. Çocuklarımın arkadaşları genelde Roman değil hani. Onların düşündüklerini söylüyorum. Romanlar hırsız, Romanlar pislik, Romanlar bir topluma giremez. Romanlarla bir yere gidip oturamazsın. İnsanlar bizim için bunları düşünebiliyor. Ama aslında bilmiyorlar hepsinin aynı şekilde olmadığını. Şimdi siz çok insanla konuşmuşsunuzdur ama benim gibi böyle iyi konuşan yoktur belki. Belki de daha iyi konuşan vardır. İnsandan insana fark eder (G6).

"İnsanı incitiyorlar. Çingene diyorlar. Kaçıyorlar. (Sizce neden?) Çingene olduğumuz deyin. (Ne demek Çingene olmak?) Roman olduğumuz için... Bizi aşağılıyorlar yani" (G10).

Eski hükümlü bir görüşmeci ise cezaevinden çıktıktan sonra iş bulamadığını belirtmektedir. İş istemek ve durumunu anlatmak için gittiği bir kurumda cebine para konarak gönderildiğini ancak iş istediğini bu nedenle öfkelenerek dilenci olmadığını anlatmaya çalıştığını aktarmıştır. Sonrasında ise çeşitli başvurularda bulunmuşsa da iş bulamadığını belirtmiştir. "*Belediyeye gittim çöp işini almadılar. Dedim başka bir belli bir yer olsun. Çocuklarımın ihtiyaçlarını karşılayayım. Kapı duvar oldu nereye gittiysem yok"* (G11).

Geçmiş dönemde metruk gecekondularda yapılan yıkım operasyonlarında Romanların evlerinin yıkıldığını, ailesinin de evinin yıkıldığını anlatan görüşmeci;

> Ben o zaman kiradaydım gecekonduda. 2 kız kardeşim yaşıyordu. Annemin eviydi onlar kalıyordu. O dönem uyuşturucu olduğu için yıkıyorlardı. Ben o zaman eşimle hastanedeydim havale geçiriyordu. Halam da mağdur oldu o

zaman dul kadın. Bir telefon geldi, geldim ki ev yıkılmış. Bir ağladım bir ağladım. Dedim ki annem babam öldü evler de gitti. Bir geldim hastaneden bir girdim oraya girmez olaydım...(Evi yıkılan insanlar ne yaptılar?) Gücü yeten kiraya çıktı yine buradalar. Benim anam 77 yaşında Çayırbaşı'nda doğdu, orda büyüdü. Bir gecekondusu vardı (G13).

"*Öyle bir şey ki minibüse biniyorsun ya uzatıyorsun parayı Çayırbaşı diyorsun öyle bir bakıyor içindekiler ünlenmiş bura. Yani öyle zannediyorlar insanları, hayır yok öyle bir şey yok"* (G14).

Romanların kendi anlatılarında çeşitli yönlerden dışlanmayla karşılaştıkları görülmektedir. Roman olduğu için ev bulamamak, işe alınmamak, kötü muameleye maruz kalmak sıkça karşılaşılan ve kanıksanılan bir dışlanma durumudur. Dışlanma kişileri içinde yaşadıkları toplumsal hayatla iç içe geçmelerine ve o toplumun bir parçası hissetmelerinin önünde engel teşkil etmektedir. Bu da kişileri toplumun kıyısında enformel bir alana iterek, her anlamda sosyal sermayeden yoksun, güçsüz bırakmaktadır. Eğitim hayatına dahil olamayan, mesleksizlikleri nedeni ile düzenli ve nitelikli işlerde çalışamayan Romanlar çok çeşitli sosyal alanlarda geri çekilmektedir. Buna karşın Romanların toplumsal aidiyetlerine ilişkin olumlu tutumu çelişkili görünmektedir. Görüşmecilerin sosyal ilişkilerine bakıldığında bu durum Romanların Sarıyer İlçesi ve hatta Çayırbaşı dışındaki ilişkilerinin sınırlı olduğu hatırlanırsa aslında görüşmecilerin içinde yaşadıkları sosyal çevrenin Çayırbaşı mahallesi ve çevresi ile sınırlı algılandığı ile ilişkilendirilebilmektedir.

Dışlanmaya yönelik sorulan sorulardan alınan yanıtlar bütünüyle değerlendirildiğinde hemen her boyutta dışlanma deneyimi görülmüş ve araştırmanın varsayımı ile tutarlı bulgulara rastlanılmıştır. Romanlar kimlikleri nedeniyle iş hayatında öncelikle tercih edilen adayların arasında yer almamaktadırlar. Bir kişinin Roman olduğunun bilinmesi kişinin işgücüne dair algıda olumsuz bir algıya neden olmakta, kişilerin iş hayatında düzenli işlerde tutunmalarına engel teşkil etmektedir. Çayırbaşı örneğinde "sigortalı bir iş" arayan ancak başvuruları çeşitli nedenlerle olumlu karşılanmayan Romanlar görülebilmektedir. Roman mahallesi olarak anılan mahallerin birçoğunda rastlanabileceği gibi Çayırbaşı Mahallesinde de yerel yönetimler tarafından Romanların vasıfsız işlerde istihdam edilebildiği bu sayede "sigortalı" ve düzenli gelirli bir işte

çalışabildikleri görülmüştür. Ancak bu istihdam süreci Romanlara yönelik kamuda uygulanan iyileştirme politikalarının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Destekleyici çözümler olsa da yine de Romanların en düşük statülü işlerde (temizlik işleri, bahçe işleri vs.) değerlendirildikleri görülmektedir. Bu gibi iyimser adımlar olmasına karşın Romanların düşük statülü işlerde ya da kayıt dışına itilerek informel alanda çalışmaya mecbur kaldıkları ve ekonomik alandan dışlandıkları net bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Romanların yaşadıkları mahalledeki sosyal ilişkilerde etnik kimlik önceliği benimsenmediği ifade edilmişti. Buna karşın mahallenin hemen bitişinde yer alan güvenlikli sitelerin yüksek duvarlar ile gecekondu tipi evlerde sınırlandırıldığı görüşmekte, mahalle mekânsal olarak Romanlardan ayrıştırılmaktadır. Halihazırda kentin dışına konuşlanan Romanların yaşadıkları mahallede de kentsel dönüşüm ile site tipi yapılar ile dönüşüm yapıldığı, metruk binaların kolluk kuvvetlerince uyuşturucu yuvası oldukları gerekçesiyle yıkıma uğradığı, bölgeye bu gibi müdahaleler nedeniyle mahallede yaşayan Romanların göç etmeye mecbur kaldıkları görülmektedir. Halihazırda kentin kenar semtlerinde yaşayan Romanlar kendi yerleşik mahallelerinden de bu sayede dışlanmaktadır ve mekânsal dışlanmanın hem mahallenin özellikleri nedeniyle ayrıştırılması hem de kamu hizmetlerinin yetersiz sunulması nedeniyle her iki unsuru da Romanların mekânsal dışlanmasında görülmektedir. Halihazırda kültürel farklılıkları da kabul görmeyen Romanlar için tüm bu süreçler her türden dışlanmanın birer yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarihsel süreç boyunca yoksullar ve yoksulluk her daim canlı bir tartışma konusu olmuştur. Yoksulluğa ve nedenlerine ilişkin bakış açıları zaman içerisinde çeşitlenmiş, son yıllarda neoliberal politikaların yürütülmesi ve refah devleti, sosyal devlet gibi devletin bireyin toplumsal örgüt içindeki konumunu koruduğu anlayışın yerini kişinin kendi potansiyeline ve yeterliliğine bırakmasıyla farklı bir yöne evrilmiştir.

Tüm toplumlar için genel geçer bir sebep olmamakla birlikte yoksulluğu deneyimleyen kitlelere göre, bu sebeplerden bazılarının diğerlerine göre daha öne çıktığı söylenebilir. Gelir yoksunluğundan, artık insani diğer ihtiyaçların karşılanmasında yaşanan yoksunluk halini de kapsayan bir yoksulluk tartışması günümüz sosyal bilimlerinde yaygın olarak ele alınmaktadır. Toplumsal dışlanma kavramının ortaya çıkması ile de aralarındaki ilişkisellik neden sonuç ilişkisi bağlamında ele alınabildiği gibi, birbirinin yerine kullanıldığı da görülmektedir. Kavramlar arasındaki ilişkinin yönü farklı değerlendirilse de iki kavram arasında sıkı sıkıya bir ilişki bulunması ortak çıkarımdır.

Tüm dünyanın evrensel dışlananı olan, her toplumca en olumsuz sıfatlarla bezeli kriminalize bir kimlik yakıştırılan 'öteki' Romanların yaşadığı yoksulluk, farklı bir karakter göstermektedir. Romanlar arasında dikey hareketlilik yok denecek kadar azdır. Etnik kimliklerine yönelik olumsuz tanımlamalar ise bu yoksulluk koşullarını güçleştirmekte, yoksulluktan kurtulma inancını yok etmektedir.

İki kavram arasındaki ilişkinin Romanlar özelinde okunabilmesi için İstanbul'un Sarıyer ilçesinin Çayırbaşı Mahallesinde 25-74 yaş aralığındaki yetişkin bireylerden oluşan 15 katılımcıyla derinlemesine görüşmeler yürütülmüştür. Mahallede yaşayan Romanların hemen hepsi orda doğup büyümüş ya da anne ya da baba yakınları nedeniyle mahalle ile ilişkileri bulunan bireylerdir. Katılımcı havuzunun genel özellikleri, en az üç kuşaktır Çayırbaşı'nda bulunan, sosyo-kültürel ve ekonomik seviyeleri düşük ve yerleşik bireylerdir. Katılımcıların hepsi kendi kimliklerini Roman olarak ifade etmektedir. Çingene ifadesinin olumsuz bir anlam içerdiği düşünülmektedir. Ancak araştırma bulgularından anlaşıldığı üzere grubun kendisini tanımlarken Çingene ifadesi yerine

Roman olarak tanımlaması ne ayrımcılığa maruz kalmalarının ortadan kalkmasına ne de toplumsal algının değişmesine yol açmıştır.

Romanların tarihsel sürecine bakıldığında göç hikayeleri ile dolu olduğu, birçok coğrafyada yaşadıkları, zamanında hayatlarını idame ettirmelerine neden olan mesleklerinin kent yaşamının getirdiği süreçler ile yitimine ve temel ihtiyaçlarını karşılamak için başka arayışlara girmelerine neden olmuştur. Mesleksiz ve eğitimsiz Romanlar, yaşadıkları bölgelerde kentin çoğunluğu tarafından istenmeyen, düzensiz ve geçici işlerle tanışmalarına bu da temelde yoksul bir grup olarak kentlerin gözden uzak yerlerinde yarı göçebe yarı yerleşik bir hayata tutunma çabalarına neden olmuştur. Bu koşullar zaman içerisinde kimlikleri ile özdeşleşmiş, toplumsal örgütlenmenin dışında giderek belirgin sınırlar çizilerek dışarda bırakılan bir grup olarak karşımıza çıkmıştır. Bu sayede yoksulluğun ve dışlanmışlığın birbirini beslediği bir döngü meydana gelmiştir.

Araştırmanın bulguları değerlendirildiğinde, Romanların kimliklerinin Çayırbaşı'nda kendi mekânsal alanlarında olumlu bir anlam ifade ettiği görülürken, mahallede dışına çıkıp ilişki kurduklarında kimliklerinin toplumun geri kalanı gözündeki olumsuz anlamı ile karşılaştığı, bu nedenle Romanların gündelik hayatlarını daha izole sürdürdükleri tespit edilmiştir. Romanların kendi mahallelerinde yoksulluk ve dışlanmışlık ayırt edici bir özellik değilken, kendi sınırlarının dışına çıktıklarında bu sorunlarla yüzleşmektedirler. Bu da Romanların kendilerini korumak adına gettolaşmaya gitmelerinin nedeni olarak düşünülmektedir. Araştırma bulgularında Romanların Çayırbaşı'ndaki ilişkilerinin ihtiyaç ve paylaşımlar temelinde bir ortaklık olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırma Çayırbaşı mahallesi Romanlarının mekânsal, ekonomik, kültürel, sosyal alanlardan dışlanma deneyimlerine sahip olduğunu göstermektedir. Çalışmaya dahil olan Romanların yukarda belirtilen sebeplerden dolayı sosyal sermayeleri oldukça sınırlıdır. Piyasaya erişememe dolayısıyla iş hayatının bir parçası olamama, çeşitli sebeplerden eğitim hayatını sürdürememe, sosyal ilişki azlığı, içinde bulunulan yoksulluk koşullarından kurtulmayı neredeyse imkansızlaştırmaktadır. Herhangi bir donanımdan yoksun kalmak Romanların içinde yaşadıkları toplumla ilişki ağlarının dışında kalmalarına yani toplumsal dışlanmaya, bu dışlanma hali de mevcut yoksulluk

koşullarının yerleşik bir hal almasına, hatta sonraki nesle aktarılmasına yol açmaktadır. Kentin bu dışlanan yoksulluğu kendi açmazları ile bir sarmal oluşturmaktadır. Özetle yoksulluk ve dışlanma birbirlerinin nedeni ve aynı zamanda sonucu olarak görülmektedir. İki kavram arasındaki etkileşimin çift yönlü olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın dikkat çekici bulgularından bir tanesi, görüşmeciler tarafından toplumun her alanında dışlanma deneyimleri aktarılırken, tüm görüşmecilerin Roman kimliğini kullanmaktan çekinmemeleri ve içinde yaşadıkları toplumun bir parçası olduklarını hissetmeleri olmuştur. Kimliklerini tanımlarken kullandıkları Müslüman, Türk gibi tanımlamalarla eşit vatandaşlık hakkına sahip olma üzerinden konumlarını değerlendirdikleri, milliyetçilik ve din kavramlarının ayrımcılık karşısında toplumla bağlayıcı, birleştirici bir işleve sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Görüşmecilerin devlet ile karşılaşmaları sosyal yardımlar aracılığı ile olmaktadır. Romanların devlet ile temasları bu hizmetleri sağlayan kurumlar üzerinden olmaktadır. Dolayısıyla sosyal yardım politikalarının da Romanların yoksulluk ölçümlerinde pozitif etkisi olduğu görülmektedir. Görüşme çerçevesinde kazancını yeterli bulmayanlar neredeyse katılımcıların tamamı iken yoksul olmadığını düşünenlerin sayısı görüşmecilerin neredeyse yarısı kadardır. Bu da ekonomik destekler aracılığı ile yürütülen sosyal yardım politikalarının etkisini ortaya koymaktadır.

Toplumsal dışlanma Romanların yoksulluğunda büyük bir role sahiptir. Bu nedenle araştırmanın odak noktası kentin dışlanan yoksulluğu olmuştur. Romanların yaşadıkları bölgelerde maruz kaldığı sorunlar yerelin kendi koşulları içerisinde farklılaşabilmektedir. Çayırbaşı mahallesinde yaşayan Romanların bu bağlamda mekânsal dezavantajıyla birlikte okunmalıdır. Mekânsal dışlanma başta olmak üzere tüm boyutlarıyla dışlanma yaşayan Romanların en temel haklara dahi erişimi sorunludur. Araştırmada Romanların en temel sorunu görüşmecilere yöneltilmiş, çoğu katılımcı bir ev sahibi olmayı istediklerini belirtmişlerdir. Çayırbaşı mahallesi genel itibari ile gecekondu tipi, çoğu hanede mutfak, tuvalet gibi bölümlerin dahi olmadığı tek odalı ikametlerden oluşmaktadır. Halen suyu, elektriği olmayan çokça alt yapı eksikliği bulunan çok sayıda baraka tipi yapılar mevcuttur. Hem ekonomik koşulların yetersizliğinden hem ihtiyaç temelinde bir dayanışma sağlanabildiğinden Çayırbaşı'nda yaşamaktan başka alternatif

görülmemektedir. Bu nedenle yaşam alanları Romanlar için ‘bizim’, ‘bize ait’ duygusu uyandırmaktadır. Bu aidiyet hissi de yalnızca kendilerini korumakla kalmaz dışarısı için de ‘öteki’ne ait izlenimi yaratmaktadır. Dolayısıyla iki boyutlu bir mesafe koyma hali söz konusudur.

Araştırma bulgularında eğitim çağında çocuğu olan görüşmeciler çocuklarının okumasını istediklerini dile getirmişlerdir. Ancak çoğunlukla okuldan talep edilen ihtiyaçları, çocukların beslenmelerini karşılama noktasında yetersiz kaldıkları görülmüştür. Bu nedenle çoğunlukla eğitime devam edememe sorunu ile karşı karşıya kalınmıştır. Sahada yapılan gözlemlerde de lise mezunu kimse bulunmadığı, görüşmecilerin eğitim durumlarının genel ile tutarlı olduğu tespit edilmiştir. Romanlar hakkında yürütülen hemen tüm çalışmalarda düşük eğitim seviyesine sahip oldukları sonucu görülmüştür. Erken yaşta okul terki kimi zaman ekonomik koşulların yetersizliğinden kimi zaman da erken yaşta aile büyüklerinin yanında işe başlayarak çalışma hayatına dahil olma sürecinden kaynaklamaktadır. Etnik kimliklerine yönelik algıdan kaynaklı olarak Roman çocuklarının okul terki konusu olağan görülmekte, okul görevlileri tarafından herhangi bir takip ya da idari işlem yürütülmemektedir. Yani kimliğe yönelik bu önyargı sonucu Roman çocuklarından beklenti düşük olup, herhangi bir olumsuzlukta ayrımcı bir muameleye yol açmaktadır.

Araştırmada erken yaşta evlilik deneyimi yaşça büyük bireylerde görülse de genç yaştaki görüşmecilerde erken evliliklerin azaldığı, genç görüşmecilerin reşit olduktan sonra evlendikleri görülmektedir. Dolayısıyla çocuk yaşta evlilik geçmişe oranla giderek azalan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katılımcıların büyük çoğunluğun günlük işlerde çalışmaktadır. Çoğunluğu sigortasız ve sağlık hizmetlerinden yeşil kart hizmeti ile faydalanmaktadır. Herhangi bir eğitim almamış olmaları onları güvencesiz işlere mahkûm etmekte ve düşük gelirle, statüsüz işlerde hatta birçoğu kayıt dışı/kaçak olarak sağlıksız çalışmakta, ekonomik alandan da dışlanmaktadırlar. Dolayısıyla hanede çalışan bireyler olsa da muhtaçlık sınırında bir yaşam standardı görülmektedir.

Çalışmanın önemli tespitlerinden bir diğeri de Romanların kendilerini mekân ile özdeşleştirmeleri, yaşadıkları mahalle üzerinden kendi kimliklerinin tanımını yapmaları

olmuştur. Çayırbaşılı olmak, tehlikeli, tekinsiz ya da aykırı olan gibi kriminalize edilmiş bir kimlik algısını göstermekte; düşük statülü bir anlam içermektedir. Dolayısıyla toplumsal ve mekânsal ayrışmanın belirginleşmesi ve bölgenin etiketlenmesi durumu görülmektedir. Çayırbaşı'nda yaşayan Romanların mahalle dışı ile sınırlı ilişkileri dolayısıyla izole yaşamları da bu durumun bir sonucu olduğunu göstermektedir.

Romanların kanıksanmış yoksulluk ve dışlanma koşulları içerisinde bir diğer önemli bir tespit ise gelecek ile ilgili düşük beklenti ve öngörüleridir. Genel olarak koşullarından memnuniyetsizlik söz konusu iken, kendi geleceğinden umudunun ya da beklentisinin bulunmamasıdır. Çocuk sahibi bireylere yöneltilen çocukların geleceği konusundaki düşüncelerinde eğitimlerine devam etmeleri yönünde temenniler ifade edilirken, kendi hayatlarının bir uzantısı olacakları yönünde tahayyüller görülmekte ve eğitim hayatlarının desteklenmesi konusunda ebeveynler tarafından herhangi bir somut adım görülmemektedir.

Çalışmanın temel çıktısı yoksulluğun ve dışlanmanın Romanlar açısından çok boyutlu haliyle yaşandığını ortaya koymuştur. Kompleks bir sorun olarak karşımıza çıkan Roman yoksulluğunun dışlanmış karakteri çeşitli sosyal süreçler sonunda ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme sürecinin tüm dünya üzerinde piyasaları ve tabiatıyla sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkileri dönüşüme uğratması ile mesleksiz kalan Romanlar, toplumla bütünleşmenin en önemli aracı olan üretim alanından ve iş hayatından uzak kalarak, ihtiyaçlarını asgari seviyede karşılayarak yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Toplumun diğer kesimleriyle sınırlı bir ilişki içinde olan Romanların kronik sorunlarının, sosyal içerme politikaları ve Roman Eylem Planları ile gündeme gelmesiyle, mevcut sorunlara yönelik köklü çalışmalar hedeflenmektedir.

Bu çalışmada da Romanların etnik kimliklerine yönelik olumsuz kabul ve tutumlar ile mutlak yoksulluk koşulları içinde, mekânsal, ekonomik ve kültürel alanın dışına itildiğine yönelik bulgulara varılmıştır. Toplumsal bütünleşmenin önünde engel teşkil eden koşullar ile mücadele etme gücü olmayan Romanların sorunlarına yönelik yürütülecek çalışmalarda Romanların kendi anlatılarından yola çıkarak çözüme yönelik çalışmalar yürütülmesi önem arz etmektedir.

Sosyal koruma sistemlerine dahil olan Romanlar özelinde yürütülen bu çalışma, etnik kimliğe dayalı bir yoksulluk olgusuna ve sonuçlarına odaklanmaktadır. Yoksulluğun Romanlar tarafından anlamlandırılma biçimleri ve baş etme mekanizmalarına odaklanmakla birlikte, bütünün içindeki konumunu anlama gayreti gösterilmektedir.

Yürütülen alan araştırması ve literatür taraması neticesinde Romanlara yönelik hem toplum nezdindeki olumsuz tutum ve davranışlar hem de kurumlar nezdinde gerekli hassasiyetin gösterilememesi Romanların yaşadıkları sorunların 'Romanlar böyledir' gibi ön kabullerle göz ardı edilmesine ve farklı odaklara kaymasına neden olmaktadır. Yürütülen nitel araştırma yöntemi ile Romanların yaşadıkları sorunlara yönelik kendi ifadelerinden yola çıkarak çözüm önerileri getirilmelidir.

En temel insan haklarından olan barınma hakkı Romanlar için neredeyse erişilmesi imkansız haklardan yalnızca biridir. Anayasal bir hak olan barınma sorunun çözülmesi, Romanların yaşadıkları bölgelerin fiziki koşullarının yeterli düzeye getirilmesi ve altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi önem taşımaktadır.

Romanların derinlikli sorunlarına karşın temsil güçleri ve görünürlükleri son derece düşüktür. 27. TBMM döneminde iki Roman milletvekili yer alırken son genel seçim ile birlikte 28. Dönemde hiçbir Roman milletvekiline mecliste yer verilmemiştir. Benzer şekilde Romanların sorunlarına dikkat çekmeye yönelik faaliyetler, sayılı akademik çalışmalar ve bu konuda çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarının gayretleriyle sınırlı kalmıştır. Bu sebeple öncelikle ilgili resmi kurumlar ve temsilcilerce Romanların maruz kaldıkları ayrımcılığa yönelik farkındalık çalışmaları ile görünürlüğün artırılması gerekmektedir. Eşit vatandaşlık hakkı savunuculuğu üzerinden Romanların hak ihlallerine dikkat çekilmelidir.

Romanların eğitim düzeyleri oldukça düşük seviyededir. Eğitim öğretim çağından erken yaşta kopan çocukların zorunlu eğitim süreci boyunca takip edilmesine yönelik izleme çalışmaları yürütülmelidir. Romanların erken yaşta okul terki bir sorun olmaktan öte, toplum nezdinde kanıksanmış olağan bir durum olarak algılandığından okul devamsızlıklarına ve nedenlerine yönelik okullar tarafından tespit ve izleme çalışmaları yürütülmeli, sorun tespiti ve ihtiyaca yönelik yönlendirme konusunda okul rehberlik servisleri destek sağlamalıdır.

Romanların ağırlıklı olarak yaşadıkları mahallelerde çocuk ve gençlere yönelik sosyal alanlarda destekleyici merkezlerin varlığı, suça sürüklenme oranlarını düşürerek boş zamanların psikososyal faaliyetlerle devşirilmesi açısından işlevli olacaktır. Mesleksizlikleri nedeniyle informel sektörde çalışan Romanlar için meslek eğitim kurslarının Romanların erişebilecekleri bölgelerde planlanması ve eğitim sonrası ilgili kurumlarca istihdam çalışmalarının yürütülmesine yönelik çalışmalar ele alınmalıdır. Bu çalışmaların planlanmasında piyasanın ihtiyaç duyduğu nitelikler dikkate alınmalı, programın sürekliliği sağlanmalıdır. Sağlık hizmetlerinden yeşil kart uygulaması ile faydalanan Romanlara önleyici sağlık hizmetlerine ulaştırılmalıdır.

Roman açılımı sonrası hazırlanan Eylem Planları kapsamında kamu kurumlarınca yürütülen çalışmaların yerel düzeyde sınırlı kalmasından ötürü yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu konuda eylem planı kapsamında eğitim, sağlık, istihdam konularında yer alan stratejik hedeflerden sorumlu kurumların çalışmaları değerlendirilmeli, uygulamada karşılaşılan sorunlar yeniden ele alınmalıdır.

Ayrımcılıkla mücadele konusunda kanuni çerçeve kesinlikle esnetilmemeli, Romanların vatandaşlar arasındaki eşitlik ilkesi gereği sahip olduğu haklar güvence altına alınmalıdır. Özellikle ayrımcılık konusunda kamuda ve medyada Romanlara yönelik kullanılan dil ve söylem pozitif yönde dönüştürülmeli, Roman sorunlarına ağırlık veren sivil toplum kuruluşları desteklenmeli, akademik alanda yürütülen çalışmaların sayısı ise artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

Adaman, F., ve Keyder, Ç. (2006). *Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*. Avrupa Komisyonu Sosyal Dışlanma ile Mücadele Mahalli Topluluk Eylem Planı. 18 Ocak 2022. https://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf

Akgül, B. (2010). Türkiye Çingenelerinin Politikleşmesi ve Örgütlenme Deneyimleri. *Öneri Dergisi*, *9*(34), 213-222.

Akıncı, A. (2019). Milliyetçiliğin Kökenleri: Etnisite/Ulus (Millet) İlişkisi. *İnsan ve İnsan*, *6*(21), 413-430.

Akkan, B. E., Deniz, M. B., ve Ertan, M. (2011). Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri. *İstanbul: Sosyal Politika Forumu*.

Aksan, G. (2012). Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 9-19.

Alemdar, T., ve Ören, M. N. (2012). Kırsal Yoksulluk Ölçüm Sorunu ve Türkiye. *5-7 Eylül 2012. 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi. 16 Ocak 2022* Konya https://www.researchgate.net/publication/235034035_Kirsal_Yoksulluk_Olcum_Sorunu_ve_Turkiye_Rural_Poverty_Measurement_Issues_and_Turkey

Alp, H. (2016). Çingenelere Yönelik Nefret Söyleminin Ekşi Sözlük'te Yeniden Üretilmesi. *Ankara Üniversitesi İLEF Dergisi*, *3*(2), 143-172.

Altınöz, İ. (2016). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çingeneler/Romanlar. H. Ateş (Ed.)., *Tarihten Günümüze Türkiye'de Romanlar* içinde (s. 21-32). Bursa: Star Matbaacılık.

Anderson, B. (2007). *Hayali Cemaatler* (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Aşkın, U. (2011). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Yaşayan Romanların Sosyo-Ekonomik Durumları ve Beklentileri: İzmir İli Örneğinde Bir Alan Araştırması*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Ankara. 18 Ocak 2022 https://sosyalpolitika.fisek.org.tr/wp-content/uploads/sbftez50-umur.DOC.pdf

Avara, H., ve Mascitelli, B. (2014). European History and Society 'Do as We Say, Not as We Do': EU to Turkey on Roma/Gypsy Integration. *European Review, 1*(22), 129-144.

Aytaç, Ö. (2016). Kent, Yoksulluk ve Sosyal Düzensizlik Potansiyeli. *Mukaddime, 7*(1), 135-155.

Bank, W. (2000). *World development report 2000/2001: Attacking poverty*. The World Bank. 18 Ocak 2022. https://documents1.worldbank.org/curated/en/230351468332946759/pdf/226840WDR00PUB0ng0poverty0200002001.pdf

Barth, F. (Ed.). (2001). *Etnik Gruplar ve Sınırları*. (A. Kaya ve S. Gürkan, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Bayraktar, Ö. (2011). Çingeneler: "Başka Bir Dünyanın İnsanları". *Global Media Journal Turkish Edition, 1*(2).

Boyacı, E. (2022). *Yeni* Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Bağlamında Çocuk İşçilik: Denizli Örneği (Yayın no. 732939) [Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Boz, Ç. (2012). Adam Smith ve Amartya Sen. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14*(3), 71-96.

Bölükbaşı, Y. Z. (2018). Etnisite, Kimlik ve Dış Politika: Türkiye'nin Suriye Türkmenleri Politikası. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4*(1), 105-123.

Buğra, A. (2016). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Castells, M. (2013). *Bin Yılın Sonu Enformasyon Çağı Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt 3* (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Chossudovsky, M. (1999). Yoksulluğun Küreselleşmesi: IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü (N. Domaniç, Çev.). İstanbul: Çivi Yazıları.

Çakır, Ö. (2002). Sosyal Dışlanma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4*(3).

DPT. (2001). *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu.* Ankara*:* Devlet Planlama Teşkilatı. Ocak 02, 2023 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Gelir-Dagiliminin-Iyilestirilmesi-ve-Yoksullukla-Mucadele-OIK-Raporu.pdf adresinden alındı.

Emin, E. (2016). Küresel Adaletsizlik Dünya Yoksulluk ve Eşitsizlik Raporu. *İstanbul: İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Yayınları*.

Emiroğlu, K., ve Aydın, S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Erdem, T. (2003). Yoksulluk Kimin Sorunudur. *Ekonomik Yaklaşım, 14*(49), 130-149.

Eriksen, T. H. (2004). *Etnisite ve Milliyetçilik* (E. Uşaklı, Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları

Esin, M. (2012). *Çingeneler, Romanlar*. Ocak 25, 2022 tarihinde Sessizliğin Sesleri Gazetesi: https://sessizliginsesleri.blogspot.com/2012/01/cingeneler-romanlar-mete-esin.html adresinden alındı.

Fonseca, I. (2002). *Beni Ayakta Gömün: Çingeneler ve Yolculukları.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Fraser, A. (1992). *Gypsies*. Oxford: Blackwell.

Geçgin, E. (2009). Ankara-Polatlı Örneğinde Sosyal Dışlanma Açısından Mevsimlik Tarım İşçiliği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(1).

Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Goffman, E. (2014). *Damga*. Ankara: Heretik Yayıncılık.

Gökbayrak, Ş. (2005). Avrupa Birliğinin Sosyal Koruma Sorunsalı Olarak " Sosyal İçerme Politikaları". *Çalışma Ortamı Dergisi, 80*.

Gün, S. (2016). *Etnikleşen Yoksulluk: Çingeneler/Romanlar Örneği* (Yayın no. 423576) [Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Gündoğan, N. (2008). Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele. *Ankara Sanayi Odası*, (Ocak-Şubat 2008), 42-56.

Gürses, D. (2007). Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikalari. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *10*(17), 59-74.

Hekimler, O. (2012, Eylül). Yoksulluk mu Yoksunluk mu? Sosyal Dışlanma Üzerine Bir Değerlendirme. *Tekirdağ S.M.M.M. Odası Sosyal Bilimler Dergisi*, (1).

Hoban, D. (2019). *Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmanın Boyutları: İstanbul-Küçükcekmece Örneği* (Yayın no. 555537) [Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Işık Erol, S. (2013). İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkisi. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, *24*(3-4), 5.

Işık, O., ve Pınarcıoğlu, M. M. (2012). *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.

İnsel, A. (2005). Yoksulluk, Dışlanma ve STK'lar. *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No 6*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi.

Kapar, R. (2006). Sosyal Adalet İçin Daha Fazla Sosyal Koruma. *II. Ulusal Sosyal Politika Kongresi*, 17 Ocak 2022 https://recepkapar.net/wp-content/uploads/2022/10/sosyal-adalet.pdf

Karadayı, B. (2019). *Bolu'da Yaşayan Romanların Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Durumları Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmanın Boyutları: İstanbul-Küçükcekmece Örneği* (Yayın no. 587343) [Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Karakaş, M. (2010). Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences, 12*(2).

Karaman, M. F. (2019). Yoksulluk Sorununu Anlamlandırma Çalışması Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, *2*(1), 43-61.

Karan, U. (2017). *Görmezlikten Gelinen Eşitsizlik: Türkiye'de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi*. Sıfır Ayrımcılık Derneği ve Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG). Ocak 10, 2022 tarihinde https://www.stgm.org.tr/e-kutuphane/gormezlikten-gelinen-esitsizlik-turkiyede-romanlarin-barinma-egitim-hakkina-erisimi adresinden alındı.

Karatepe, U. (2006). *Türkiye'de İktisadi Büyüme Stratejileri ve Yoksulluk* (Yayın no. 205524) [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Kaya, Z. (2011). *Türkiye'de Yoksulluk Analizi: Bir Probit Model Uygulaması*. (Yayın no. 289908) [Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Kaygalak, S. (2001). Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekânsal Yoğunlaşması: Mersin/Demirtaş Mahallesi Örneği. *Praksis*, *2*, 124-172.

Kenrick, D. (2006). *Çingeneler Ganj'dan Thames'e* (B. Tırnakcı, Çev.). İstanbul: Homer Kitabevi.

Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açisindan Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5*(1), 219-230.

Kolukırık, S. (2004). *Aramızdaki Yabancı: Çingeneler. (Yayın no. 146443)* [Doktora Tezi, Ege Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Kolukırık, S. (2009). *Dünden Bugüne Çingeneler: Kültür, Kimlik, Dil, Tarih*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.

Koptekin, D. (2017). *Biz Romanlar, Siz Gacolar: Çingene/Roman Çocuklar Kimlik İnşası*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Koray, M. (2008). *Sosyal Politika.* Ankara: İmge Kitabevi.

Korkmaz, A. (1985). *Poşaların Sosyal ve Kültürel Yapısı* [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi].15 Ocak 2022 https://avesis.inonu.edu.tr/abdullah.korkmaz/indir?languageCode=tr adresinden alındı.

Köksal, S. (2022). *Çok Boyutlu Yoksulluk Yaklaşımı ile Türkiye'nin Yoksulları* (Yayın no. 737323) [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Kurubaş, E. (2008a). Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki. *Doğu Batı*, (44), 11-41.

Kurubaş, E. (2008b). Etnik Grup-Devlet İlişkilerinin Sorunsallaşması ve Aktör Tutumlarındaki Açmazlar: Türkiye'deki Kürt Sorunu Örneği. *Liberal Düşünce Dergisi*, (50), 19-53.

Marsh, A. (2008). Etnisite ve Kimlik: Çingenelerin Kökeni. E. Uzpeder, S. Danova/Roussinova, S. Özçelik, S. Gökçen (Haz.), *Biz Buradayız! Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi* içinde (s. 19-27). İstanbul: Mart Matbaacılık.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Memiş, H. (2014). Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, *5*(1), 144-161.

Metin, B. (2014). Yoksullukla Mücadeleye İnsan Hakları Açısından Bakmak: Amartya Sen'in Kapasite (Capability) Yaklaşımı Temelinde Bir Değerlendirme. *Journal of Yasar University*, 6315-6327.

Mezarcıoğlu, A. (2010, Aralık 19). *Çingeneler Neden Asimile Olmazlar?* Ocak 15, 2022 tarihinde Çingenelerin Sitesi: https://cingeneyizame.blogspot.com/2013/12/cingeneler-neden-asimile-olmazlar6.html adresinden alındı.

Oktik, N. (2008). Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Bakış. N. Oktik (Ed.), *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları* içinde (s.21-56). İzmir: Yakın Kitabevi.

Özdoğan, F. (2010). Yoksulluk Kültürü Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, *1*(1), 97-114.

Özkan, A. R. (2000). *Türkiye Çingeneleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Öztürk, E. (2016). *Finansal Gelişmenin Yoksulluk Üzerine Etkisi: Türkiye Uygulaması*. (Yayın no. 452136) [Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Parlak, Z. (2000). Yeni Uluslar Arası İşbölümü Yaklaşımın Eleştirel Bir Değerlendirmesi. *Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan, TÜHİS*, (38), 661-688.

Sağır, M. Ö., ve Akıllı, H. S. (2004). Etnisite Kuramları ve Eleştirisi. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, *28*(1), 1-22.

Sallan Gül, S., ve Gül, H. (2008). Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları. N.Oktik (Ed.) *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları* içinde (s.57-97). İzmir: Yakın Kitabevi

Sapancalı, F. (2006). Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk. İçinde *Sosyal Adalet İçin Ekonomi Politikaları* (s. 237-286). Ankara: DİSK.

Savci Köroğlu, İ. (2022). Yeni Yoksulluk Türleri ve Sosyal Dışlanma. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*. *3*(2), 100-116

Selek Öz, C., ve Balta, S. (2020). Türkiye'de Sosyal Dışlanma Algısı: SAÜ Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması. *Seçme Yazılar-IV,* 79.

Selen, U. (2002). Küreselleşme ve Devlet Etkileşimi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *3*(2), 1-24.

Seyyar, A. (2008). *Sosyal Siyaset Terimleri Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Sakarya Yayıncılık.

Silver, H. (1994). Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms. *Int'l Lab. Rev.*, *133*(5-6), 531-578.

Smith, A. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*. Ankara: Dost Kitabevi.

Sönmez, İ. (2002). *Yoksulluğu Sürekli Kılan Faktörler Üzerine Gözlemler İzmir Kent Merkezi Tarihi Konut Alanı Örneği, Kentleşme Göç ve Yoksulluk*. Türk Sosyal Bilimler Derneği 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi. Ankara: İmaj Yayınevi

Şahin, M. (2005). Küreselleşme Kaynaklı Yoksulluk ve Yolsuzluk. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (25), 124-134.

Şahin, T. (2009). *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*. [Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü]. 15 Ocak 2022 tarihinde https://www.aile.gov.tr/uploads/sygm/uploads/pages/uzmanlik-tezleri/7-sosyal-dislanma-ve-yoksulluk-iliskisi-tijen-sahin.pdf adresinden alındı.

Şantaş, F. (2016). *Yoksulluk Olgusu ve Türkiye'de Yoksulluğun ve Çeşitli Faktörlerin Sağlık Statüsü ve Sağlık Hizmetleri Kullanımı Üzerine Etkisi*. (Yayın no.449517) [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi] https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Şaylan, G. (2003). *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*. Ankara: İmge Kitabevi.

Şenses, F. (2006). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şentürk, M. (2009). Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları. *İstanbul University Journal of Sociology*, *3*(18), 205-233.

Tartanoğlu, A. G. Ş. (2010). Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (42), 1-13.

Temiz, H. E. (2008). Dünyada Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri. *Çalışma ve Toplum*, *2*(17), 61-100.

Tokol, A. (2015). Ayrımcılık ve Sosyal Dışlanma. *Sosyal Politika-II* içinde (s. 30-52). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Tunç, A. (2014). Yeni Yoksulluk Kavramı Çerçevesinde Gezi Parkı Olayları: Kamu Yöneticilerine Bazı Öneriler. *Birey ve Toplum*, *4*(1), 231-257.

Türkdoğan, O. (2003). *Etnik Sosyoloji*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG), Diyarbakır Barosu. (2007). *Bir Eşitlik Arayışı: Türkiye'de Azınlıklar*. Mart 15, 2022 tarihinde https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2015/07/MRG_Rep_Turk2007_TURK.pdf adresinden alındı.

Urry, J. (1999). *Mekanları Tüketmek* (R. G. Öğdül, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Yıldırım, Ö. A. (2011). Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *4*(2), 60-76.

Yıldız, H. (2007). Türkçede Çingeneler İçin Kullanılan Kelimeler ve Bunların Etimolojileri. *Dil Araştırmaları*, *1*(1), 61-82.

Yıldız, S. (2007). Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği. *Milli Folklor*, *19*(74), 9-16.

Yılmaz, M. (2015). Türkiye'de Kırsal Nüfusun Değişimi ve İllere Göre Dağılımı (1980-2012). *Doğu Coğrafya Dergisi*, *20*(33).

EKLER

Ek 1. Katılımcı Tablosu

NO	CİNSİYET	YAŞ	MESLEK	EĞİTİM DURUMU	MEDENİ DURUM	GELİR	HANE KİŞİ SAYISI
G1	E	25	KAĞIT TOPLAYICISI	Ortaokul	Evli (Nikahsız)	Günlük kazanç+Sosyal Yardım	4
G2	E	27	KAĞIT TOPLAYICISI	İlkokul	Evli	Günlük kazanç+Sosyal Yardım	5
G3	E	27	KAMUDA VASIFSIZ İŞÇİ	Lise	Evli	25bin TL	3
G4	K	28	GÜNLÜK İŞLER (Temizlik)	İlkokul	Evli	Günlük kazanç+Sosyal Yardım	6
G5	K	28	EV HANIMI	Ortaokul	Evli	Sosyal Yardım	3
G6	K	34	EV HANIMI	Ortaokul	Bekar (Boşanmış)	Sosyal Yardım	4
G7	K	35	GÜNLÜK İŞLER (Bulaşıkçılık)	Okuryazar	Bekar (Boşanmış)	Günlük kazanç+Sosyal Yardım	5
G8	K	36	EV İŞLERİ	Okuryazar değil	Evli (Nikahsız)	Günlük kazanç+Sosyal Yardım	6
G9	K	56	EV HANIMI	Okuryazar değil	Evli	Günlük kazanç+Sosyal Yardım	3
G10	K	57	ÇİÇEKÇİ	Okuryazar değil	Bekar (Boşanmış)	Günlük kazanç+Sosyal Yardım	3
G11	E	58	GÜNLÜK İŞLER (Midyecilik)	İlkokul	Evli	Günlük kazanç+Sosyal Yardım	7
G12	E	61	İŞÇİ EMEKLİSİ	İlkokul	Evli	Sosyal Yardım	2
G13	K	61	EV HANIMI	Okuryazar değil	Evli	Emekli maaşı + Sosyal Yardım	4
G14	K	63	EV HANIMI	İlkokul	Evli	Emekli maaşı (eş) + Sosyal Yardım	3
G15	K	74	GÜNLÜK İŞLER (Mendil Satıcısı)	Okuryazar	Bekar (Eş vefat)	Ölüm eş aylığı + Sosyal Yardım	1

Ek 2. Görüşme Soruları

1.

a. Yaşınız:
b. Doğum yeriniz:
c. Medeni durumunuz:
d. Evlilik yaşı ve evlilik şekliniz:
e. Eğitim durumunuz:
f. İş ve meslek durumunuz:

2.

a. Hanede kimlerle yaşıyorsunuz?
b. Hane üyelerinin eğitim durumları nedir?
c. Okul çağı olup okula gitmeyen kimse var mı? Varsa nedeni nedir?
d. Hane üyelerinin iş ve meslek durumları nedir? Reşit olup çalışmayan birey var mı? Varsa nedeni nedir?
e. Hanede evli kimse varsa evlilik yaşı ve şekli nedir?

3. Ev sahibi misiniz yoksa kiracı mısınız?
4. Aylık geliriniz ne kadar?
5. Sosyal destekleri yeterli buluyor musunuz?
6. Sosyal güvenceniz var mı? Yoksa sağlık hizmetlerinden nasıl faydalanıyorsunuz?
7. a) Ne kadar süredir buradasınız?
   b) Çayırbaşı'na ne zaman geldiniz (ya da aileniz nasıl geldi)?
8. a) Burada bulunmak sizin için ne ifade ediyor?
   b) Yaşadığınız mahalleden memnun musunuz? Neden?
   c) Çayırbaşı dışında nerede yaşamak isterdiniz?
9. a) Çocuğunuzun okul başarı durumları nedir?
   b) Okulda yaşadıkları herhangi bir zorluk var mı? Varsa nelerdir?
   c) Eğitim hayatları ile ilgili düşünceniz/beklentiniz nedir?
10. a) Kendinizi nasıl tanımlarsınız?

b) Roman olmak sizin için ne anlam ifade ediyor?

c) Sizce avantajları ve dezavantajları nelerdir?

d) Roman olmakla ilgili hiç olumsuz bir tavırla, tutumla karşılaştınız mı?

e) Sosyal çevrenizden bahseder misiniz? Gündelik hayatınızda kimlerle görüşürsünüz?

f) Çayırbaşı'nda Roman olmak ile Çayırbaşı dışında Roman olmak arasında fark var mı?

g) Kendinizi içinde yaşadığınız toplumun bir parçası olarak görüyor musunuz?

h) Sizce Romanların öncelikli sorunları nelerdir?

11 a) Yoksul olduğunuzu düşünüyor musunuz? Neden? Kimler yoksuldur?

b) Sizce yoksulluğun temel nedeni nedir?

c) Sizce yoksulluğu nasıl ortadan kaldırabiliriz?

12. Romanlara yönelik hizmet ve yaklaşımları nasıl buluyorsunuz?

13. Gelecekten beklentileriniz/planlarınız nelerdir?

14. Hayatınızdan memnun musunuz? Neleri değiştirmek isterdiniz?

Ek 3. Saha Fotoğrafları

38

Ek 4. Etik Kurul Kararı

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

Yasemin KARTAL

Eğitim

Derece	*Yıl*	*Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı*
Yüksek Lisans	2020	Maltepe Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı
Pedagojik Formasyon	2010	Ankara Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi
Lisans	2005	Ankara Üniversitesi DTCF Sosyoloji Bölümü

İş/İstihdam

Yıl	*Görev*
2015- (...)	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı/Sosyolog